

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ ve BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI MATBAACILIĞINDA
TAKVİM HANE-İ AMİRE'NİN YERİ VE ÖNEMİ**

GÜLDANE ÇOLAK

2501090185

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. GÜLDEN SARIYILDIZ

İSTANBUL 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501090185** numaralı **GÜLDANE ÇOLAK'IN** hazırladığı **"OSMANLI MATBAACILIĞINDA TAKVİM HANE-İ AMİRE'NİN YERİ VE ÖNEMİ"** konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 10.08.2011 ÇARŞAMBA günü saat: 10.30' de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *Kabulü*.....'ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF. DR. MEHMET CANATAR	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
DOÇ. DR. GÜLDEN SARIYILDIZ	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
DOÇ. DR. Ş. NİHAL SOMER	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
DOÇ. DR. İŞHAK KESKİN	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD. DOÇ. DR. NERİMAN ERSOY HACISALİHOĞLU	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>

OSMANLI MATBAACILIĞINDA TAKVİM HANE-İ AMİRE’NİN

YERİ ve ÖNEMİ

Güldane Çolak

ÖZ

Osmanlı Devleti’nin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi’nin basımı için kurulan Takvimhane-i Amire sadece bir matbaa değil aynı zamanda bir yazı işleri dairesi olarak çalışmaktaydı. Takvimhane matbaasının varlık sebebi olan Takvim-i Vekayi hem ilk Türkçe gazete olması, hem de resmi sıfatı taşıması sebebiyle ülkemizde gazetecilik tarihimiz için milat sayılmaktadır. Takvimhane Matbaası’nda Türkçe ile birlikte Fransızca, Ermenice, Rumca, Arapça, Farsça gibi farklı dillerde de çıkartılan Takvim-i Vekayi dışında, şahısların birbiriyle ve devletle aralarındaki hukuki, mali, ticari muameleleri düzenleyen matbu/form evrak, varaka-i sahiha gibi kâğıtlar da basılarak ülkenin dört bir tarafına gönderilmiştir. Takvimhane Nezareti Müteferrika Basmahanesinden o güne ulaşan klasik matbaanın idaresini de üstlenmiş, 1831’den Takvim-i Vekayi’nin çıkarılması ve kitap basım işlerinin Maarif Nezareti’ne devredildiği 1862 yılına kadar devletin basın/yayın yoluyla halka ulaşabildiği bir kurum olmuştur. Osmanlı devlet yayıncılığının Takvimhane Nezareti tarafından idare edildiği otuz yıl içerisinde gayr-ı resmi matbaaların da etkisiyle kitap basım ve yayıncılığı adına önemli gelişmeler yaşanmıştır.

**TAKVIMHANE-I AMIRE AND ITS PLACE IN OTTOMAN
PRINTING**

Güldane Çolak

ABSTRACT

Takvimhane-i Amire, which was built for printing of Ottoman official newspaper called Takvim-i Vekayi, was not only an ordinary printing house but also an editorial office of the newspaper. As a basis of existence for Takvimhane printing house, Takvim-i Vekayi can be counted a turning point in history of journalism in Turkey as first official Turkish newspaper which was published in French, Armenian, Greek, Arabic, Persian as well as Turkish. Printed materials arranging legal, financial and commercial contracts and official documents like varaka-i sahiha were also published and sent all over the Ottoman territories by Takvimhane printing house. Takvimhane Office undertook the administration of first classical printing in 1831, inheriting from Müteferrika publishing house, till 1862 when Maarif Nezareti (Ministry of Education) took over official printing of the state. It was one of the state institutions whereby the government could communicate by its subjects. During thirty years when official printing undertook by Takvimhane Nezareti, further developments came true with the help of unofficial printing houses.

ÖNSÖZ

Takvimhane-i Amire Tanzimat yıllarında Osmanlı Devleti'nin, halkın tüm unsurlarına basın/yayın yoluyla ulaştığı merkez olarak öne çıkan bir kurumdur. İbrahim Müteferrika Matbaası ile başlayan Osmanlı matbaacılığının yeni bir döneme girdiğine işaret eden Takvimhane-i Amire, devletin kendi ihtiyacına yönelik olarak personeli, makineleri, binasıyla tam teşekküllü olarak kurduğu ilk matbaadır. Elinizde bulunan tezin amacı Takvimhane-i Amire'nin Türk matbaacılığındaki yerini ortaya koymaktır.

Takvimhane-i Amire sadece bir devlet matbaası olarak değil, resmi gazete Takvim-i Vekayi'in yayın ve basımını yüklenen bir kurum olarak da önem arz etmektedir. Takvim-i Vekayi ise hem ilk Türkçe hem de resmi gazete olması hasebiyle gazetecilik tarihimiz açısından milat sayılmaktadır. Bu noktada Takvimhane-i Amire'yi sadece baskı makinelerinden mürekkep bir matbaa olarak konu edinmek yanlış olacaktır. Müteferrika matbaasından o güne devreden Tabhane'nin de Takvimhane Nezareti idaresinde faaliyet göstermesi tez kapsamını belirlemeyi güçleştiren bir unsur olmuştur. Takvim-i Vekayi, Tabhane-i Amire gibi ayrı birer tez konusu olabilecek başlıkları tümüyle ele almak kadar tamamen dışlamak da zor görünmüştür. Bu sebeple tezde Takvim-i Vekayi'in yayına başlama süreci ve Takvimhane Nezareti dönemine ait yayın hayatı incelenmeye çalışıldı. Makineleri, kadrosu ile ayrı bir matbaayı ifade eden Tabhane-i Amire ise yine Takvimhane-i Amire Nezareti dönemindeki faaliyetlerine kısmen değinilerek farklı bir çalışmanın konusu olarak bırakılmıştır.

Matbaacılık tarihimizle ilgili olarak yapılmış çalışmalar Müteferrika Matbaası üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda genellikle matbaanın geç geliş sebepleri, İbrahim Müteferrika'nın gerçek kimliği ve basılan ilk kitaplar üzerinde durulmuştur. Mühendishane Matbaası'nı konu edinen Kemal Beydilli'nin *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi* adlı eseri bir matbaayı tarihçe, teknik ve personel, basılan eserler açılarından inceleyen bir çalışma olarak örnek aldığımız başlıca kaynaktır. Matbaacılık tarihimizi ele alan eserler

arasında Takvimhane Matbaası'nı konu alan müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Takvimhane Matbaası'ndan bahseden çalışmalarda da genellikle Lütü Tarihi'nde yer alan bilgiler tekrarlanmıştır. Yararlanabildiğimiz kaynaklar daha çok bu matbaanın kuruluş sebebi olan Takvim-i Vekayi gazetesini konu edinmişlerdir. Bunlardan birisi Nesimi Yazıcı'nın *Takvim-i Vekayi Belgeler* adlı kitabıdır. Bu kitapta Takvim-i Vekayi'in yayına başlama süreci ve Takvimhane-i Amire'nin kuruluşuna ilişkin arşiv belgelerinden elde edilen bilgilere erişmek mümkün olmuştur. Konuyla ilgili bundan sonra yapılan çalışmalarda daha ziyade bu eserden faydalanılmıştır. Bir de Takvim-i Vekayi'de çıkan haber ve yazılara dayanılarak hazırlanan çalışmalar vardır ki, örnek olarak Orhan Koloğlu'nun *Takvimi Vekayi Türk Basımında 150 Yıl* adlı kitabını zikretmek gerekir.

Netice olarak gazete basımı için kurulan matbaa Takvimhane hakkında doğrudan bilgi veren kaynak sayısı oldukça sınırlıdır. Bu sebeple Takvimhane'yi ve bu matbaanın Takvim-i Vekayi ile kitapların yanında ürettiği belgeleri tespit etmek amacıyla başvurulabilecek ana kaynak Osmanlı Arşivi olmuştur. Bu arşivde bulunan Maliyeden Müdevver, Cevdet Maarif, İrade ve Sadaret evrakından tespit ettiğimiz muhtelif belgeler Takvimhane'nin kurumsal yapısı, teknik donanımı ve Takvim-i Vekayi basımı ile bu matbaada basılan belgeler konusunda önemli bilgiler vermektedir. Özellikle 8257 numaralı Maliyeden Müdevver defteri Takvimhane'nin kuruluşu ve ilk yıllarına ilişkin faydalı detaylar içermektedir. Takvimhane'nin varlık sebebi olan Takvim-i Vekayi'de çıkan haberler ise ancak arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgilerin ayrıntılarını yakalayabilmek anlamında bir kaynak teşkil etmiştir. Bunun sebebi Takvim-i Vekayi'in düzenli yayınlanmadığı dönemlerde yayın tarihi üzerinden tarih belirleme konusunda hata yapma olasılığı bulunması ve devletin resmi yayını olarak bir nevi sansür uygulanmış olmasıdır. Örneğin Takvimhane'nin ilk nazırı Esad Efendi'nin azil sebebi Takvim-i Vekayi'de hastalığı olarak gösterilirken, Lütü Tarihi'nde bunun Reşid Paşa ile aralarında yaşanan anlaşmazlıktan ileri geldiği yazılıdır.

Tezin ortaya çıkmasında kıymetli desteklerini esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç Dr. Gülden Sarıyıldız'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın çeşitli aşamalarında bilgi ve tecrübeleriyle yaptıkları katkılardan dolayı Yrd. Doç. Dr.

Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Doç. Dr. İshak Keskin, Orhan M. Çolak, Aynur Erdoğan ve Burcu Kurt'a teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v-vii
İÇİNDEKİLER.....	viii-x
BELGE LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii-xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. TAKVİM HANE-İ AMİRE'NİN KURULUŞU VE İDARİ YAPISI.....	4
A. Takvim-i Vekayi Gazetesinin Neşrine Başlanması.....	5
B. Takvimhane-i Amire'nin Kuruluşu	9
C. Takvimhane-i Amire'nin İdari Yapısı.....	11
1. Takvimhane Nazırları.....	12
2. Takvimhane Binası	17
D. Takvim-i Vekayi'nin Yazı İşleri Kadrosu.....	19
1. Haber Yazıcıları	20
2. Mütercimler.....	20
3. Fransızca Takvim Muharrirliği.....	21
4. Musahhah.....	25
5. Mukabeleci.....	25
6. Diğer Görevliler.....	26
E. Takvimhane-i Amire Nezareti'nin İlgası.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

II. TAKVİM HANE MATBAASININ TEKNİK PERSONELİ VE KULLANILAN BASKI MALZEMELERİ.....	31
A. Matbaa Personeli.....	32
1. Mürettib.....	33
2. Hakkâk/Ressam.....	34
3. Dağıtımçılar.....	35
4. Ruznamçeci.....	35
B. Takvimhane’de Kullanılan Aletler ve Baskı Malzemeleri.....	35
1. Hurûfat	40
2. Litografya.....	43
3. Kağıt.....	46
4. Diğer Malzemeler.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. TAKVİM HANE MATBAASI’NİN BASKI FAALİYETLERİ....	52
A. Takvim-i Vekayi.....	53
1. Diğer Dillerde Takvim-i Vekayi.....	56
a. Fransızca Takvim-i Vekayi.....	57
b. Ermenice Takvim-i Vekayi.....	58
c. Rumca Takvim-i Vekayi.....	60
d. Arapça Takvim-i Vekayi.....	61
e. Farsça Takvim-i Vekayi.....	62
2. Takvim-i Vekayi’in Dağıtımı.....	63
B. Evrak-ı Sahiha.....	73
C. Takvimhane Matbaası’nda Basılan Kitaplar.....	84

D. Takvimhane-i Amire Nezareti Döneminde Tabhane-i Amire'de Kitap Basım ve Satışı.....	93
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA.....	100
EKLER.....	104

BELGE LİSTESİ

Ek 1: 29 Cemaziyelahir 1269 tarihli Arapça Takvim-i Vekayi'in kapağı	104
Ek 2: 20 Cemaziyelahir 1273 (1857) Tarihli Matbaa Nizamnamesi.....	105
Ek 3: 1844 Kasım-Aralık ayına ait Takvimhane-i Amire personel bilgilerini gösterir tablo.....	107

KISALTMALAR

- A.g. m: Adı Geçen makale
- A. AMD: Sadaret Amedi Kalemî
- A. MKT. MHM: Sadaret Mektubi Kalemî Mühîme Kalemî
- A.MKT: Sadaret Mektubi Kalemî
- A. MKT. NZD: Sadâret Dairesi Nezaret-Devâir Giden Defteri
- A. MKT. UM: Sadâret Dairesi Vilayât Giden Defteri
- A. MKT. MVL: Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı
- Bkz.: Bakınız
- BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- c.: Cilt numarası
- C.MF: Cevdet Maarif
- C.ML: Cevdet Maliye
- Derl.: Derleyen
- HAT: Hatt-ı Hümayun
- İ.DH: İrade Dâhiliye
- İ.DUİT: İrade Dosya Usulü
- İ.HR: İrade Hariciye
- İ.MMS: İrade Meclis-i Mahsus
- İ.MSM: İrade Mesâil-i Mühimme
- İ.MVL: İrade Meclis-i Vâlâ
- MAD: Maliyeden Müdevver Defterleri

ML. MSF: Maliye Mesârifat Defterleri

ML. VRD: Maliye Vâridat

terc: Tercüme eden

TTK: Türk Tarih Kurumu

t.y.: Yayım tarihi yok

yay. haz.: Yayına Hazırlayan

y.y.: Yayım yeri yok

GİRİŞ

Osmanlı'da matbaacılık önce Museviler, daha sonra Rumlar ve Ermeniler tarafından ilgi görmüştür. İstanbul'da faaliyet gösteren ilk matbaa 1495'te açılan İbrani matbaasıdır. Daha sonra 1500 ya da 1515'lerde Selanik'te, 1579'da yine İstanbul'da başka Musevi basımevleri açılmıştır.¹ Ermeni Sivaslı Apkar Tıbir tarafından Surp Nigoğos Kilisesinde kurulan matbaada ilk kitap 1567 yılında basıldı. Beyoğlu'nda İngiliz Sefarethanesi civarında kurulan Rum matbaası ise 1627'de faaliyete geçmiştir.²

Türk matbaacılık tarihi Müteferrika Matbaası ile başlatılır. İbrahim Müteferrika ile sadâret mektubî halifelerinden Yirmisekizçelebizade Mehmed Said Efendi'ye Sultan III. Ahmet'in fermanı ve Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin verdiği fetva ile Temmuz 1727'de ilk Türk matbaası kurulmuş oldu.³ Bu matbaada 31 Ocak 1729'da *Vankulu Lugatı* ile başlayan basım faaliyeti 16 yıl sürdürmüş ve bu süre zarfında 17 eser basılmıştır.⁴

İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra (1745) matbaanın imtiyazı Sultan I. Mahmud'un fermanıyla Rumeli Kadısı İbrahim Efendi ile Anadolu kadılarından Ahmet Efendi'ye geçti. *Vankulu Lugatı*'nın ikinci baskısını yapan matbaada İbrahim Efendi'nin ölümü üzerine basım faaliyeti durdu. Âtıl kalan matbaayı Fransa sefâretinin satın almak istediği duyulunca Vakanüvis Vâsıf ve Râşid Efendilerin matbaayı bütün levâzımatıyla satın alıp işletmek üzere talep ettikleri izin kabul edildi (1784). Üç yıl matbaayı işleten ortakların anlaşmazlığa düşmeleri ve Vâsıf Efendi'nin İspanya sefaretine atanmasıyla matbaa Raşid Efendi'nin üzerine kaldı ancak Raşid Efendi'nin ilgisizliği sonucu matbaa kapandı.

Kaderine terk edilen matbaa III. Selim'in 1795'de kurduğu Mühendishane-i Berr-i Hümayûn ile tekrar hatırlandı. Öğrencilerin burada okuyacakları haritalı, şekilli, cetvelli kitapların elle çoğaltılması zahmetli ve mahzurlu olduğundan duyulan ihtiyaç

¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, t.y., s.60.

² Turgut Kut, *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar*, İstanbul, Yapı Kredi Bankası, 1996, s. 3.

³ Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXI, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s. 326.

⁴ Kut, *Yazmadan Basmaya*, s.7.

üzerine matbaa Raşid Efendi'den satın alınarak Mühendishane Matbaası olarak tekrar hayata döndü. Mühendishane'nin zemin katında faaliyet gösteren matbaa yer darlığı sebebiyle önce Kapalıfırın'a, daha sonra da Üsküdar'a taşındı. Üsküdar Matbaası'nın idarecisi Abdurrahman Efendi idi. Abdurrahman Efendi'ye matbaayı "maktuan" idare etmek üzere bir sermaye tahsis edilmiş ve matbaa kâr zarar hesabıyla çalışmıştır.⁵ Üsküdar Matbaası faaliyet gösterdiği dört-beş sene içinde değerli eserler basıdı ancak matbaa 1807'de mali sebeplerle yine metrük bir hale geldi. Daha sonra idaresi Hâfız Mehmed ve Ali Efendiler'e geçen matbaa Yeniçeri isyanında Nizâm-ı Cedid kurumları arasında görüldüğünden içindeki kitaplar, aletler, baskı tezgâhları ile birlikte yakılıp yağma edildi.

Haziran 1823'te Beyazıt'a taşınan matbaanın idarecisi Saib Efendi idi. Matbaacılık II. Mahmud döneminde yeni bir döneme girmiştir. 1831'de Takvim-i Vekayi basımı için Takvimhane-i Amire Nezareti kurulduğunda Müteferrika'dan o güne devredilegelen matbaa da buraya ilhak edilmiştir. Bu ilhakla devlete ait matbaaların idari anlamda bir araya getirilmesi ve kitap basımı konusuna da bir düzen verilmesi amaçlanmıştır.

Devlet matbaalarının idaresi Takvimhane-i Amire Nezareti ile yürütüldüğü dönemde gayr-ı resmi matbaalar da faaliyet göstermekteydi. Bu matbaalar ve açılış yılları şu şekildedir:

Ceride-i Havadis Matbaası, 1840

Mekteb-i Bahriye, 1842

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye, 1846

Tophane İstihkâm Alayları 1847

Darülmaarif Rüşdiyesi Taşbasma 1850

Cayol Matbaası, 1851 Taşbasma

Uncu Halil Ağa, 1855 Taşbasma⁶

Hacı Mehmet Litografyası 1856

Matbaa-i Süleyman Efendi 1856

Bolulu Sahaf İbrahim Efendi Matbaası 1856

⁵ Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane: Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1176-1826)*, İstanbul, Eren Yayınları, 1995, s.136.

⁶ Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basım ve Yayın*, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2000, s.71-72.

Mehmed Şükrü Matbaası 1856
Celil Efendi Litografyası 1857
Necib Efendi Litografya Matbaası 1857
Patrikhane Matbaası 1857
Kadırğa Limanı Litografya Tezgâhı 1857
(Bosnavi, El-Hac) Muharrem Efendi Tezgâhı 1858
Mısır, Mösyö Kastel (Kasteliyye) Matbaası 1858
Aşir Efendi Tezgâhı (Valide Sultan Rüşdiyesine ait) 1858
Hacı Mirza Muttalib Matbaası 1858
El-Hac Mustafa Efendi Tezgâhı 1858
(Karahisari) Hacı Ali Efendi Tezgâhı 1859
Muzika-i Hümayun Litografya Tezgâhı 1859
(Hattat) Tevfik Efendi Matbaası 1859
Tercüman-ı Ahval Matbaası 1859
Hafız Ahmed Tezgâhı 1860
İstanbul, Vatis Tabhanesi 1860
Şam (matbaa adı yok) 1860
(Mehmed) Salih Efendi Matbaası 1860
Alaiyevi Ali Efendi Matbaası 1861
Tasvir-i Efkâr Matbaası 1861⁷

Matbaa işletmeciliği daha önce devletçe beratla, tek ya da müşterek malikâne usulü ile şahıslara verilirken bundan sonra matbaacılık/basın/yayın işleri her yönüyle ve doğrudan devlet idaresi altında yürütülecektir. Takvimhane-i Amire Nezareti altında idare olunan Tabhane-i ve Takvimhane-i Amire resmi gazete Takvim-i Vekayi, kitaplar, evraklar, talimatname, nizamname vs.nin basıldığı kısaca devletin tüm basım işlerini yüklenen bir merkez şeklini almıştır.

---

⁷ Jale Baysal, *Müteferrika'dan I. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*, y.y., Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1968, s.46-52.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAKVİMİHANE-İ AMİRE'NİN KURULUŞU VE İDARİ YAPISI

I. TAKVİMİHANE-İ AMİRENİN KURULUŞU VE İDARİ YAPISI

Takvimhane hem bir matbaa, hem de gazetede yer alacak olan haber ve yazıların toplandığı, tashih edildiği, tercümelerin yapıldığı yer olarak aynı zamanda bir yazı işleri dairesidir. Haberlerin ve yazıların hızla toplanıp yayına hazır hale getirilmesi için yazı işleri ve matbaanın bir arada olması düşünülmüştür. Bu durum Takvimhane'nin Maarif Nezareti'ne ilhak edilerek matbaanın eski Kavâim-i Nakdiye Fabrikasına taşındığı ve Takvim-i Vekayi yazı işlerinin de Maarif Nezareti'ne devredildiği 1862 yılına kadar sürmüştür.

Takvimhane-i Amire'nin kuruluşundan bahsederken bugün apayrı iki faaliyeti ifade eden matbaa ile yazı işleri dairesini yani; Takvim-i Vekayi'i hazırlayacak olan ekibin oluşturulması ve gazeteyi basacak olan matbaanın kuruluş hazırlık ve aşamalarını ayrı ayrı ele almak doğru olacaktır.

A. Takvim-i Vekayi Gazetesi'nin Neşrine Başlanması

Osmanlı'da ilk gazeteler İstanbul, İzmir ve Mısır'da yayınlanmıştır. Eylül 1795'te Fransız Büyükelçiliği tarafından elçiliğin yayın organı olarak çıkarılan *Le Bulletin de Nouvelles*, ertesi yıl yine büyükelçiliğin çıkardığı *La Gazette Française de Constantinople* İstanbul'da çıkan ilk gazetelerdir. İzmir'de ise ilkler *Le Smyrniens*, *Le Spectateur Oriental* ve *La Courrier de Smyrne* adlı gazetelerdir. Bu gazetelerin ortak özelliği yabancı dilde ve yabancılar tarafından çıkarılmış olmalarıdır.⁸ Mısır'da çıkarılanlar ise Napolyon'un getirdiği matbaada basılan *Courrier de l'Egypte* (29 Ağustos 1799) ve *La Decade Egyptienne*'dir.⁹ Fransızca çıkan bu gazeteler ve Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın 3 Aralık 1828'de Türkçe Arapça olarak yayını

⁸ Nesimi Yazıcı, "İlk Türkçe Gazetemiz Takvim-i Vekayi İle ilgili Bazı Düşünceler", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi- Tebliğler, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXXVI. Dizi-sayı 4, Ankara, TTK Basımevi 1990, s.213.

⁹ A.e., s.214

başlattığı *Vekayi-i Mısriyye*¹⁰ Osmanlı topraklarında yayınlanmış olan ilk gazetelerdir. Mehmed Ali Paşa Girid'de isyanı bastırmak üzere görevlendirildiğinde orada da *Vakayi-i Giridiye* adlı bir gazete çıkarmıştır (1831)¹¹ Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı bu iki gazete Türkçe kısımlar içermesine rağmen 1831'de yayınına başlanılan Takvim-i Vekayi ilk Türkçe gazete sayılmaktadır. Takvim-i Vekayi'nin ilk Türkçe gazete olarak tarihe geçmesinin sebebi tamamıyla Türkçe olması, devamlılığı, baskı sayısı ve dağıtım yaygınlığıdır.¹²

Osmanlı Devleti'ne ait resmi bir gazete ihdası fikrinin ıslahat meclislerinde ortaya çıktığı söylenmektedir¹³ II. Mahmud'un Takvim-i Vekayi ile ilgili Hatt-ı Hümayûnunda şöyle denmekteydi:¹⁴

“Bu husûsun sûret-i tanzîmine bakılması pek çok vakîtden beri emelim idi. Ancak vakt ü mevsimi henüz gelmemiş olduğundan vaktine ta'liken sükutu ihtiyar etmekte idim. İşte lillahilhamd mevsim ve sırası gelib şer'-i şerif ve nizâma asla dokunur yeri olmadığından ma'âda mülkçe pek çok menafîi olacağı dahi cümle tarafından teslim ü istihsân olunmuş..”

Resmi gazete projesinin yenilikçi padişah II. Mahmud döneminde ortaya çıkması tesadüfi değildir. Yunan Devleti'nin kurulduğu, Mısır'ın neredeyse devletten ayrıldığı, yeniçeriliğin ortadan kaldırılıp yerine getirilen ordunun yeterince geliştirilemediği bu yıllarda devletin iç ve dış kamuoyunun desteğine ihtiyacı vardı. Ayrıca gerek Yunan gerek Mısır meselesinde basının gücü anlaşılmişti.¹⁵ Bu dönemde gelişen olayların da etkisiyle II. Mahmud döneminin batılılaşma/yenileşme çalışmaları arasında gazete ihdası da hayata geçmişti.

Takvim-i Vekayi'nin yayınlanma amaçlarından en önemlisi devletin icraatlarını ve uygulamaya geçireceği yenilikleri halkın tüm unsurlarına doğru şekilde anlatma ve anlaşılma isteğidir. Gazete vasıtası ile olayların, devletin dâhili ve hârici icraatlarının

¹⁰ Bu gazetenin ilk sayısı 25 Cemaziyelevel 1244 tarihlidir. (Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbuatı*, Derl. Ali Birinci, Ankara, Gezgin Kitabevi, t.y., s.131)

¹¹ A.e. , s.215.

¹² A.e.

¹³ Orhan Koloğlu, *Takvimi Vekayi: Türk Basımında 150 Yıl 1831-1981*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları 1, t.y, s. 2.

¹⁴ Gerçek, *Matbuat*, s. 116.

¹⁵ Yazıcı, “Takvim-i Vekayi”, s.219.

tam olarak bilinip anlaşılmasıyla, halkın yanlış yorumlar yapmalarının önüne geçilerek dedikodular ve su-i zanlarla vesveselere kapılmalarına engel olunacaktır. Huzur ve asayişin sağlanmasına hizmet edecek olan gazete vasıtasıyla devlet; cahil-okumuş, Müslim-gayrimüslim halkın tüm kesimlerine ulaşabilecek ve toplumun genelinde birlik ve düzen temin edilecektir. Takvim-i Vekayi mukaddimesinde bu konuda şu ifadeler yer almıştır:

“...işbu kıl ü kâl bervech-i muharrer emr-i tabi’iyyeye mebnî olmakdan nâşi her ne kadar halk bir nevi ma’zûr tutulabilirse de bu keyfiyet hem bu makûle an cehl kıl ü kâle mutasaddî olanları şâyeste-i mu’âheze ve ithâm edecek ve hem asılsız ve esassız yere kâffe-i teb’a-yı Devlet-i Aliyye’nin huzûr-ı kalbini ve safvet-i hâtırını giderecek şey olmakla âmme-i ibâd-ı bilâdî işbu vehm ve vesvese ve sû’-i zann dağdağasından kurtarub bu yüzden dahi asayiş-i umûmîlerinin husûlü bir güzîde-i selâtîn-i âl-i Osman ve şehinşâh-ı devrân şevketlü kerâmetlü Sultan Mahmudü’l-hisâl-i merâhim nişân efendimiz hazretlerinin şefkatü ala’l-halk matlûb-ı samîmî-i şâhâne ve maksûd-ı aslî-i mülkdârâneleri olarak halk mâlâ ya’nî seyyi’esinde bulunmamak manasına bir sûret-i haseneye konulmak lazım gelmiş idi.....”

Takvim-i Vekayi iç ve dış siyasi propaganda aracı olarak görülmesinin dışında kültürel anlamda da faydalı bir iş olarak hayata geçirilmiştir. Kültürel amaçlardan ilki resmi gazetenin tarih yazımına hizmet edecek olmasıdır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nde tarih yazımına önem verilmiş ve merkez teşkilatında devlet tarihçiliği yapan vakanüvisler istihdam edilmişti.¹⁶ Yayınlanacak olan bu gazete ile olaylar günü gününe yazılmış olacak ve vakanüvis tarihlerinden farklı olarak güncelliğini kaybetmeden basılacaktı. Takvim-i Vekayi bir tarih belgesi olarak görüldüğünden Takvimhane nazırlığına vakanüvislik vazifesi de dâhil edilmiş ve nazırlar mümkün mertebe vakanüvislerden tayin edilmiştir.¹⁷ Takvimhane-i Amire’nin ilk nazırı Esad Efendi tarafından kaleme alınan Takvim-i Vekayi mukaddimesinde şöyle denmektedir:

“Çünkü Tarih denilen fenn-i celil kârgâh-ı âlemde vukû’bulan ahvâli vakt ü zamânıyla zabt ü beyân etmekten ibaret ve selefden halefe hisse alacak bir yadigâr bırakmaktan kinâyettir ve

¹⁶ Vakanüvislik hakkında bilgi için bkz. Bekir Kütükoğlu, *Vekayi’nüvis- Makaleler*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1994, s.103-138.

¹⁷ A.e., s. 137-138.

bu fennin fâ'idesi kati çok olub hatta bazı ulemâ ilm-i tarih-i devletin hıfz-ı kanûnunu mûcib ve milletin rabt-ı ahvâlini müstevcib olduğu için vücûb derecesine yakın olduğunu tasrih etmişlerdir..... alal husûs Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'de dahi dikkat ve i'tina olunub mukaddemleri şehnâmehân ve sonraları vekâyinüvis nâmıyla tarih tahrîrine müstakilen memûr ta'yin olunarak yazılıb ve yazılmakta olub yirmi otuz sene mürûrunde müctemi' olan vekâyî basdırılıb halka neşr olunmak müddet-i medîdeden beru mu'tâd olmuş idi ki Naima ve Raşid ve Subhi ve İzzi ve Vasıf tarihleri bu müdde'âya şâhiddir lâkin vekayi'-i kevnîye vuku'u zamânında neşr ve ilân olunmayub da esbâb-ı hakîkiyesi mektûm kaldığı sûretde insanın tabi'atı el-mer'ü aduvvun li-mâ cehilehu¹⁸ kâidesince hakikat ve aslımı bilmediği şeye dahl ü itiraz etmek üzere mechûl olmakla zuhûr bulan mesâlih-i dâhiliye ve hâriciye-i Devlet-i aliyyeye ve tebdîlât-ı menâsıba ve sâ'ir hall ve akde erkân-ı devletin hayal ve hatırına gelmemiş muamma beyti gibi türlü türlü ma'nâlar verirler ....”

Takvim-i Vekayi'nin tarih belgesi olarak işlev görmesi zaman içinde vakanüvislik mesleğinin önemini azaltmıştır. Olayları günü gününe kaydeden ve bekletmeden ilan eden bir gazetenin, yıllar sonra kaleme alan vakanüvisliği gölgede bırakması kaçınılmaz olmuştur. Bu anlamda gazeteler devlet tarihçisi olan vakanüvislerin mesaisini gereksiz hale getirmiştir.¹⁹

Takvim-i Vekayi'in toplum yararına görülen amaçlarından birisi de ilmin yayılması idi. İçeriği sadece resmi haberlerle sınırlandırılmayan gazetede bilim, fen, sanat, sanayi, ticaret gibi konu başlıkları altında yazılara yer verileceği belirtilmiş ve “zamanın gelişmelerine göre” ifadesi ile bu kapsam geniş tutulmuştu.²⁰

Gazete projesini hayata geçirmek üzere “gazeteci”²¹ sıfatıyla tanınan ve İzmir'de çıkardığı gazetelerinde Osmanlı lehinde yayın politikası izleyen Alexandre Blaque'dan gazete yayını konusunda bir tahrir hazırlaması istendi. Blaque'ın kaleme aldığı tahrir üzerine Serasker Hüsrev Paşa da bir layiha ile Türkçe ve Fransızca olarak çıkacak gazete için isim önerileri, gazetenin bir yıllık masraf ve hâsılatı, gazeteyi hazırlayacak olan personelin kimlerden oluşacağı ayrıntılı olarak açıklanıp Padişahın onayına sunuldu.²²

¹⁸ İnsan bilmediğine düşmandır.

¹⁹ Kütükoğlu, *Vekayinüvis*, s.137-138.

²⁰ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Aktaran: Yücel Demirel-Taner Erdoğan, c. II-III, İstanbul, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.652-653.

²¹ BOA, MAD 8257, s. 12.

²² BOA, HAT 1237/48157

Gazeteyi hazırlayacak olan kişiler; nazır Esad Efendi, mülki işlere dair olayları yazmak üzere Babiâli Amedi hulefası Sârim Efendi,²³ askeri konulara ilişkin haber özetlerini hazırlamak üzere de Babıseraskeri'den Said Bey'di. Mülki ve askeri konulardaki haberler bu kişiler tarafından hulasa edilerek ilmühaberleri nazıra ulaştırılacaktır.²⁴ Nazır Esad Efendi gelen haber özetlerini, çevirileri yayına hazırlamakla ve gazete müsveddelerini sadarete sunmakla yükümlüydü. Gazetenin kadrosunda yer alacak mürettip, mütercim, ameleler yani tüm personelin maaşları basılacak olan beş bin adet gazete hâsılâtından karşılanacak ve hâsılât fazlası mukataat hazinesine bırakılacaktı.²⁵ Gazetenin tüm halka faydalı olabilmesi için de farklı dillerde yayınlanması planlanmış, Takvim-i Vekayi'in Fransızcası için İzmir'de *Le Spectateur Oriental* ve *La Courier de Smyrne* adlı Fransızca gazeteleri çıkaran ve gazeteciliğiyle tanınan Aleksandre Blaque yetkili kılınmıştır.

B. Takvimhane-i Amire'nin Kuruluşu

Düzenli olarak haftalık yayınlanması düşünülen Takvim-i Vekayi için gerekli hazırlıklar yapılırken basımı için hâlihazırda faaliyette bulunan tabhanenin yetersiz kalacağı anlaşıldığından yeni bir matbaa kurulması icab etmişti. Yeni matbaa için yer seçiminde gazeteye çıkacak olan haber ve yazıların hızla toplanıp vakit kaybetmeden basılması zorunluluğu önemli bir faktör olmuş, bunun için Babiâli ve Babıseraskeri'ye yakın bir yer seçilmiştir.²⁶ Takvimhane için İstanbul'da Babıseraskeri civarında tabhanenin bulunduğu yerin köşe başında bulunan eski kapıcıbaşılardan Musa Ağa'nın konağı yüz bin kuruşa mukataat hazinesince satın alındı.²⁷ Takvimhane yapılacak olan bina alındıktan sonra matbaa için gerekli olan baskı makineleri, araç ve gereçlerin tamamına yakını da İzmir'de *Courier de*

²³ Sârim İbrahim Paşa; Divân-ı Hümayûn Kalemi Hâcesi ve Amedi Kalemi hulefâsıdır. Haziran 1837'de Londra Sefiri, daha sonra Meclis-i Vala azası ve Dâhiliye müsteşarı olmuştur. Ticaret, Hariciye, Ziraat, Maliye nezaretlerinde de bulunmuş, 28 Cemaziyelevvel 1264'de (28 Nisan 1848) sadrazam olup sonradan azledilmiştir. (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî: Osmanlı Ünlüleri*, yay. haz. Nuri Akbayar, c. V, s.1482-1483).

²⁴ Takvim-i Vekayi, Mukaddime, s.2.

²⁵ BOA, MAD 8257, s.12.

²⁶ BOA, HAT 1237/48157.

²⁷ BOA, MAD 8257, s.12. Lütü Tarihi'nde bu miktar beş yüz kise (elli bin kuruş) olarak geçmektedir.

Symrne adlı gazeteyi çıkaran Alexandre Blacque'tan temin edildi. Bu malzemeler arasında bulunmayan Osmanlıca haruf tabhaneden tedarik edilmiş, daha sonra yeni harfler de döktürülmüştür. Blacque'tan elli bin kuruş ödenerek²⁸ satın alınan matbaa takımları Mansûre hazinesi malı olarak Takvimhane'ye demirbaş kaydedildi.²⁹

Binası ve baskı makineleri hazır hale gelen ve yayın kadrosu oluşturulan Takvimhane'nin idaresine Mekke-i Mükerrreme mazullerinden vakanüvis Sahaflar Şeyhizade es-Seyyid Mehmed Esad getirildi. Devletin tüm matbaa ve yayın işleri bir idare altında toplanmak istenmiş ve Takvimhane-i Amire Nezareti adını alan kuruma birkaç ay sonra eski matbaa Tabhane-i Amire de ilhak edilmiştir.³⁰ Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir yazıyla kitapların ve matbaaların önemine değinilerek ilhakın gerekçeleri anlatılmıştır. Yazıda; din ve devlet işlerinde düzenin sağlanması, şer'i meselelerin öğrenilmesi ve bilinmesi, ilmin layıkıyla kaydedilmesi gibi birçok mühim konunun kitapların varlığına bağlı olduğundan bahisle, özellikle hacimli kitapların elle çoğaltılmasındaki zorluklara değinilmiştir. Kitapların çoğalması ve yayılmasıyla ilim sahibi ve taliplerinin sayısının arttıracağı ve bu şekilde ilmin yayılmasına hizmet edileceği belirtilen yazıda şöyle denmekteydi:³¹

“.....şevketlü kerâmetlü kudretlü mehabetlü efendimiz hazretlerinin her bir husûs-ı mülkdârâne ve umûr-ı tab'a perverâne himmet bülend-i müceddidâneleri derkâr ve menâfi'-i ibâd ve bilâd zımında inâyât-ı bî-gâyâtı peyderpey âşikâr olduğuna binâen mehzâ ulemâ ve fudelâ ve udebâ ve urefâ ve tullâb-ı zeviyü'l-elbâb ve âmme-i ibâda ihsân-ı bi-hesâb kasdıyla fimâ-ba'd mesârifi Mukata'ât Hazinesinden i'tâ ile Takvim-i Vekayihâne'ye ilhâken tab' husûsuna ihtimâm olunmak bâbında irâde-i isâbet ifâde-i şâhâneleri şeref-pîrâ-yı sahîfe-i zuhûr olmağla....”

Tabhane'nin Takvimhane Nezareti idaresine verilmesiyle geliri masraflarını karşılamayan kitap basım işlerine bir düzen getirmek ve sürekli zarar eden tabhaneyi ıslah etmek amaçlanmıştır. Böylelikle kitaplar “keremiyet” üzere basılıp çoğaltılabilecektir.³² Mâlikâne usulü ile Saib Efendi'nin idaresinde olan tabhane artık Mansure Hazinesine bağlı olacak ve buradan idare edilecektir. Saib Efendi tüm

²⁸ BOA, HAT 1237/48157.

²⁹ BOA, MAD 8257, s.1.

³⁰ Takvimhane Nazırına Tabhane-i Amire nezaretinin veriliş tarihi 1248 Rebülevvel başlarıdır. (BOA, MAD 8257, s. 16).

³¹ Takvim-i Vekayi, 1248.02.04, sayı 33, s.3.

³² Takvim-i Vekayi, 1247.12.17, sayı 26, s.2.

demirbaşıyla beraber kendi malı olan araç gereçlerini de bağışlayarak matbaa idaresini bıraktı.³³

C. Takvimhane-i Amire'nin İdari Yapısı

Takvimhane-i Amire Nezareti teknik donanım, personel ve bina olarak iki ayrı matbaanın idari anlamda birleşmesini ifade etmekteydi. Bu iki matbaanın yöneticisi olan kişi Takvimhane-i Amire nazırı unvanı taşısa da, özellikle eski matbaadan devreden tabhaneye ait konulardan bahsedildiğinde Tabhane-i Amire nazırı olarak da zikredilebilmekteydi.³⁴ Devletin resmi gazetesi olarak çıkarılmaya başlanan Takvim-i Vekayi aynı zamanda bir tarih yazımı olarak düşünüldüğünden nezarete vakanüvislik vazifesi ilave edilmiş, nazırları da mümkün olduğunca vakanüvislerden tayin edilmiştir. Bu uygulama Takvimhane nazırı Nail Bey'in vefat ettiği 1855 yılına kadar sürmüştür ancak bu tarihten sonra vakanüvislik görevi nezaretten ayrılmıştır.

Takvimhane Nezareti Mansûre Hazinesine³⁵ bağlı idi.³⁶ Devletin mâlî işleri Maliye Nezaretiyle idare olunmaya başlayınca Mansûre Hazinesi ve doğal olarak Takvimhane Nezareti'nin işleri de buradan görülmüştür.

Takvimhane nazırları Menâsıb-ı Divâniye üyeleri arasındaydı.³⁷ Hem idareci hem de yazı işleri müdürü konumunda olan nazırın görevi; devletin icraatlarını, haberleri, çevirileri usulüne göre yayına hazır hale getirmek ve diğer işlere nezaret etmektir. Yani bir taraftan haftalık çıkacak bir gazetenin içeriğinin hazırlanması, diğer taraftan matbaanın her türlü mâlî, idarî işi nazırın sorumluluğundaydı. Gazeteye yazılacak askerî ve mülki haber özetlerini yayına hazır hale getirecek olan nazır, gazete

³³ BOA, HAT 671/32800.

³⁴ Eylül 1837'de tabhaneye ayrı bir müdür tayin edildiği görülmektedir. Hacı İzzet Ağa 600 kuruş maaşla tabhane müdürü olmuştur. (BOA, HAT 587/28842). Tabhane müdürünün görevi tabhanenin her türlü mevcudat, gelir gider defterlerini tutmak ve altı ayda bir muhasebeyi rapor etmek idi. (BOA, MAD 8257, s.27).

³⁵ Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulduğunda mukataaların bir kısmı darbhanelen ayrılarak gelirleri bu yeni ordunun masraflarına tahsis edilmişti. Sorumluluğu başdefterdar olan hazine (mukataat hazinesi) hazine-i amirenin bir şubesi konumunda idi. Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, Eren, 1993, s. 93-94.

³⁶ BOA, MAD 8257, s.7.

³⁷ Takvimhane Nezareti'nin faaliyette bulunduğu yıllara ait tüm Devlet Salnamelerinde Takvimhane Nazırı bu şekilde kaydedilmiştir.

müsveddelerini basılmadan önce sadaret kanalıyla saraya arz etmekle de yükümlü idi.³⁸

1. Takvimhane Nazırları

Takvim-i Vekayi hazırlıkları yapılırken nazır seçiminde birkaç isim söz konusu olmuş, bunlardan vakanüvis olması hasebiyle Mekke-i Mükerrreme mazullerinden Sahaflar Şeyhizade es. Seyyid Mehmed Esad tercih edilmiştir. İlk nazırda olduğu gibi tüm Takvimhane nazırları tayin edilirken vakanüvislik tercih nedeniydi.

Esad Efendi³⁹ Takvimhane'de nazır iken Anadolu Sadareti payesiyle İran sefiri tayin edilince Esad Efendi'nin yeğeni ve Takvimhane Arapça mütercimi olan Seyyid Nazif vekâleten nazırlık görevine atandı.⁴⁰ Seyyid Nazif'in görevi Takvimhane'de yazılan müsvedde maddelerini basılmadan önce Babîâliye takdim etme işine vekâlet etmek olarak tanımlanmıştı.

Esad Efendi İran'dan dönüp Takvimhane'deki görevi başına geçince Aleksandre Blaque'tan sonra Fransızca Takvim-i Vekayi muharriri olan Hüseyin Mazhar vefat edince onun görevi de kendisine tevdi edildi. Ancak bu görevi uzun sürdüremeyerek 1837 yılı sonunda azledildi.⁴¹ Esad Efendi'nin azline gerekçe olarak hastalığı gösterilmişse de⁴² Lütfi Tarihi'nde asıl sebebinin Nafiz Paşa ile aralarındaki anlaşmazlık olduğu, Esad Efendi'nin Takvimhane masraflarını her ay düzenli olarak maliye hazinesine takdim etmekte gösterdiği rehavet sebebiyle Nafiz Paşa'nın kendisini azlettirdiği ifade edilmektedir.⁴³ Takvimhane nezaretinden azledilen Esad

³⁸ BOA, HAT 1237/48157.

³⁹ Sahaflar Şeyhizade Esad Efendi; Muharrem 1241'de (Ağustos-Eylül 1825) vakanüvis, Muharrem 1244'de ordu kadısı olup o sene azledildi. 1247'de (1831/32) Takvim-i Vekayi yayına başlarken başmuharrirlikle takvimhane nazırı oldu. 1248'de (1832/33) İstanbul pâyesi verildi. 5 Eylül 1834'de İstanbul kadısı olup Ekim ortalarında Anadolu pâyesiyle İran sefaretine memur kılındı. 1253'de (1837-38) nezaretten azledildi. 1254'de (1838) Rumeli pâyesi aldı. Ramazan 1255'de (Kasım 1839) Meclis-i Vâlâ azası olup 1257'de (1851) nakibüleşraf ve Cemaziyelevvel 1260'da (Mayıs-Haziran 1844) Rumeli kazaskeri oldu. Muharrem 1263'de (Ocak 1847) ilk kuruluşunda Maarif-i Umumiye nazırı oldu. 1264 (1848) başlarında nezaretten azille Meclis-i Maarif reisi oldu. Rebiülevvel 1264'de (Şubat 1848) vefat eylemiştir. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. II, s.493-494).

⁴⁰ *Takvim-i Vekayi*, 1251. 6. 20, sayı 114, s.2.

⁴¹ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.II, s.493.

⁴² *Takvim-i Vekayi*, 1253. 9. 28, sayı 158, s.3.

⁴³ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Aktaran: Yücel Demirel, c. IV-V, İstanbul, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, s.920.

Efendi'nin vakanüvislik hizmeti üzerinde bırakılmış⁴⁴ ve üzerinde çalıştığı *Mustazraf* tercümesini⁴⁵ tamamlamakla sorumlu tutulmuştur.⁴⁶ Vakanüvislik görevi Esad Efendi'nin ölümüne kadar üzerinde kalmıştır.⁴⁷

Kasım 1857'de Takvimhane ve matbaa nezaretlerinden azledilen Esad Efendi'nin yerine Hariciye Kâtibi Eğribozlu Numan Mahir Bey⁴⁸ getirildi. Reşid Paşa'nın adamlarından olan Numan Mahir'in Babiâli'den uzaklaştırarak Paşa'yı üzmemek için nazır tayin edildiği söylenmektedir.⁴⁹

Numan Mahir'in nezareti sırasında yedi bin kuruş olan nezaret maaşına beş yüz kuruş zam ilave edilmiştir.⁵⁰ Numan Mahir Mâruzat-ı Hariciyeye tayin edilince yerine Atıf Bey⁵¹ nazır oldu (Zilhicce 1253/Mart 1838). Atıf Bey bir ay gibi kısa bir zaman sonra azledilince yerine Recai Mehmed Emin Efendi⁵² tayin edildi

⁴⁴ A.e.

⁴⁵ Mahmûdü'l-eser fi tercemeti'l-Mustaz-rafi'l-müste'ser. Daha çok *Mustazraf Tercümesi* diye tanınan eser, Muhammed b. Ahmed el-ibşihî'nin el-Müstad-raf min külli fennin mustazraf adlı muhâdarât'a dair eserinin tercümesidir. Esad Efendi, 1250 yılı ortalarında (1834 sonları) II. Mahmud'un emriyle başladığı tercümesine "kültü" (dedim) işaretiyle ilâvelerde bulunmuş, bazı yerlerini de değiştirmiştir. Muhâdarât ilmine dair yazılmış eserlerin en değerlilerinden biri olarak nitelendirilen kitap İstanbul'da yayımlanmıştır. (Ziya Yılmaz, "Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.XI, s.344).

⁴⁶ *Takvim-i Vekayi*, 1253. 9. 28, sayı 158, s.3

⁴⁷ Yılmaz, "Esad Efendi", s.256.

⁴⁸ Eğriboz Hanedanından Osman Reşid Bey'in oğludur. 1238'de (1822-23) mektubi-i sadarete girdi. Şevval 1247'de (Mart 1832) haccanlıkla Bursa mukataacısı olup 1248'de Amedi halifelerinden oldu. Cemaziyelahir 1253'de (Eylül 1837) hariciye kâtibi, Kasım'da Takvim nazırı, 23 Zilhicce 1253'de (20 Mart 1838) Maruzat-ı Hariciye kâtibi, 29 Rebiülahir 1255'de (3 Temmuz 1839) Amedi ve 20 Cemaziyelahir 1256'da (19 Ağustos 1840) Evkaf-ı Hümayun Nazırı olup Cemaziyelahir 1258'de (Haziran 1842) azledildi. Zilhicce 1259'da (Ocak 1844) vefat etti. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.III, s.907).

⁴⁹ Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, c.IV-V, s.920.

⁵⁰ BOA, MAD 8257, s.20 (4 Ramazan 1257).

⁵¹ Atıf Ahmed Bey; Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. Mektubi-i Sadaret kalemine girip 1237 (1821-22)'de hacelikle sergi nazırı, 1241'de (1825/26) gureba-yı yemin kâtibi ve sonra aynı kalemin ser halifesi, 1246'da (1830-31) mektubi-i sadr-ı ali, Şevval 1248'de (Mart 1833) tezkire-i sani olup Ramazan 1251'de (Ocak 1836) azledildi. Zilkade 1253'de (Şubat 1838) Şura-yı Babiâli başkâtibi, bir ay sonra ilaveten Takvim nazırı olup Muharrem 1254'de (Nisan 1838) nezaretten azledildi. Ramazan 1255'de (Kasım 1839) Meclis-i Vâlâ azası, Rebiülevvel 1256'da (Mayıs 1840) Bahriye Müsteşarı, 9 Muharrem 1257'de (3 Mart 1841) ticaret müsteşarı, aynı sene Mayıs'da ulâ evveliyle Hüdavendigâr defterdarı, Eylül-Ekim'de Mesarifat-ı Askeriye Nazırı olup 10 Muharrem 1263'de (29 Aralık 1846) vefat etti. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.I, s.337).

⁵² Recai Mehmed Emin Efendi; Mektubi-i Sadaret ve Amedi kalemlerinden yetişip haccandan olmuştur. 1241'de İstanbul Mukataacısı, 1243'de (1827/28) kâğıd-ı birun emini, Şevval 1244'de (Nisan 1829) büyük kale tezkirecisi, Şevval 1248'de (Mart 1833) reis kesedarı, Zilkade 1252'de (Şubat 1837'de) tezkire-i evvel, Muharrem 1254'de (Nisan 1838) Takvim nazırı, Receb 1255'de (Eylül-Ekim 1839), ruzname-i evvel, Muharrem 1256'da (Mart 1840) ceride muhasebecisi, Cemaziyellevvel 1256'da (Temmuz 1840) Meclis-i Vala azası ve Cemaziyelahir 1257'de (Temmuz-Ağustos 1841) evkaf muhasebecisi oldu. Zilkade 1259'da (Aralık 1843) vefat etti. Mehmed Süreyya, (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.IV, s.1364-1365).

(Muharrem 1254/Nisan 1838). Ancak Recai Efendi'nin Fransızca bilmemesi sebebiyle onun nezareti de uzun sürmedi. Tanzimat'ın ilanıyla beraber önemi artan Fransızca Takvim-i Vekayi'nin bir süredir çıkmıyor olması nazır Recai Efendi'nin yabancı dile aşına olmamasına bağlandığından nazır Evkaf muhasebeciliğine tayin edilerek (1255.8.19)⁵³ yerine Divân-ı Hümayun tercüman vekili olan Esad Safvet Efendi getirildi (Rebiülevvel 1255/Mayıs-Haziran 1839).⁵⁴ Esad Safvet Efendi⁵⁵ Takvimhane'ye nazır olunca Lütfi şu tarihi düşmüştür:

Vech-i takvimlere bakâ revnak u safvet geldi 1255⁵⁶

Lütfi Tarihi'nde Esad Safvet Efendi'nin nazırlığı döneminde Takvim-i Vekayi'nin düzenli çıktığı ve basılan kitapların ayrı bir güzellikte olduğu yazılmıştır.⁵⁷

Esad Safvet'ten sonra nazır olan kişi Sami Mustafa Efendi'dir (Cemaziyelahir 1256/Ağustos 1840).⁵⁸ Sami Mustafa Efendi de bir seneden az bir süre nezarete kalmış ve Rebiülevvel 1257/ Mayıs 1841'de azledilmiştir. Takvim-i Vekayi'de Sami Efendi'nin azil sebebi olarak rıza-yı âli hilafına yakışsız hareketleri olması gösterilmiş⁵⁹ ancak bu hareketin ne olduğu belirtilmemiştir. Sami Efendi azledilince nezaret Âmedi hulefâsından Akif Paşazade Nail Bey'e⁶⁰ tevcih edildi (Rebiülevvel

⁵³ Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, c. VI-VIII, s.1025 ve *Takvim-i Vekayi* 1255.8.19, sayı 186, s.3.

⁵⁴ *Takvim-i Vekayi*, 1255.8.19, sayı 186, s.3.

⁵⁵ Esad Safvet Mehmed Paşa, Voyvoda Mehmed Hulusi Ağa'nın oğludur. 1815'de doğdu. 1247'de (1831) Divan ve 1249'da (1833-34) tercüme kalemlerine girip 1252'de (1836) hacelik verildi. 1253'de (1837-38) mütercim-i evvel, Rebiülevvel 1255'de (Mayıs-Haziran 1839) takvim nazırı oldu. Ticaret, Ziraat, Maarif nezaretlerinde de bulunan Esad Safvet Cemaziyelahir 1295'de (Haziran 1878) Hariciye nazırlığına ilaveten sadrazam oldu. 9 Zilhicce 1295'de (4 Aralık 1878) her ikisinden de azledildi. İki defa Paris sefirliği de yapmıştır. 16 Muharrem 13012'de (17 Kasım 1883) vefat etti. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. V, s.1432-1433).

⁵⁶ Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, c. VI-VIII, s.1025.

⁵⁷ A.e.

⁵⁸ Sami Mustafa Efendi: Defterdar Mektubi Kalemî'ne girip bir müddet hamamlar kâtibi ve sonra ihtisab kâtibi ve vüzeraya divan kâtibi oldu. Sonra Viyana Sefareti'ne kâtip olup dönüşte Âmedi halifelerinden oldu. Sonra Posta nazırı ve Cemaziyelahir 1256'da (Ağustos 1840) Takvim nazırı olup, Rebiülevvel 1257'de (Mayıs 1841) azledildi.1262'de (1846) Ziraat nazırı, Şevval 1262'de (Eylül-Ekim 1846) Berlin Sefiri ve Şevval 1265'de (Ağustos-Eylül 1849) Tahran Sefiri oldu. Şevval 1267'de (Ağustos 1251) azledilmiş, 1271'de (1854-55) vefat etmiştir. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. V, s.1480).

⁵⁹ *Takvim-i Vekayi*, 1257. 3. 25, sayı 224, s.3.

⁶⁰ Nail Mehmed Bey: Mehmed Akif Paşa'nın oğludur. Divan-ı Hümayun Kalemî'nden çıkıp 1245'de (1829-30) gedikler kâtibi oldu. Sonra Âmedi Kalemî'ne girdi, daha sonra Âmedi halifelerinden oldu. Rebiülevvel 1259'da (Nisan 1843) Takvim nazırı olup Şevval 1259'da (Kasım 1843) Meclis-i Vâlâ Başkâtibi ve Cemaziyelahir 1264'de (Mayıs 1848) Meclis-i Vâlâ azası olup 1270'de (1853-54) ikinci

1257/ Nisan 1841). Nail Bey döneminde nezaret maaşı iki katına çıkarılarak on bin kuruş olmuştur.⁶¹

Nail Bey nazır iken Takvimhane'de celi talik huruf imali gerekmiş ve bu işe nezaret etmesi için Hattat Yesarizade Mustafa İzzet⁶² irade ile görevlendirilmişti. Yesarizade, imal ettirdiği harflerle basılan *Risâle-i İ'tikâdiyye* adlı eser ile birlikte Tabhane hakkındaki görüşlerini anlattığı bir raporu padişaha sunmuştu. Celi talik harflerle numune olarak basılan bu birkaç nüsha risaleyi padişah beğenerek kendisine Takvimhane nazırlığı tevcih etti. Halihazırda nazır bulunan Nail Efendi ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azası oldu.⁶³ Yesarizade nazır olunca selefi Nail Bey gibi maaşı on bin kuruş olarak bırakıldı.⁶⁴ Yesarizade 1259 (1843)'de azledilerek, Takvim-i Vekayi'nin kuruluşunda Babıseraskeri'den haber özetlerini hazırlamakla görevli bulunan Said Mehmed Bey⁶⁵ Takvimhane nezaretine getirildi. (Şevval 1259/Kasım 1843.) Said Bey vefat ettiği Zilhicce 1265/ Mayıs 1849 tarihine kadar bu görevde kaldı. Said Bey'in vefatından sonra nezarete Divân-ı Hümayûn Amedi odasında Takvim-i Vekayi mülki haberlerini yazmaya memur olan Recai Mehmed Efendi⁶⁶ getirildi.⁶⁷ Recai Efendi'nin vakanüvis olması nezaret görevi verilmesinde

---

defa Takvim nazırı oldu. Cemaziyelahir 1271'de (Şubat-Mart 1855) vefat etti. Eyüp'te medfundur. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.IV, s.1222-23).

⁶¹ BOA, İ.DH 57/2806 (Rebiülevvel 1258).

⁶² Yesarizade Esad Mehmed Efendi'nin oğludur. 1242'de (1826-27) Mekke payesi, 1245'de (1829-30) İstanbul payesi, 1253'de (1837-38) Anadolu payesi, Receb 1255'de (Eylül 1839) Anadolu kazaskeri, 1256'da (1840) Rumeli payesi ve Zilkade 1258 (Aralık 1842) Takvimhane nazırı olup 1259'da (1843) azledildi. Safer 1262'de (Şubat 1846) Rumeli kazaskeri oldu. Azilden sonra 2 Şaban 1265'de (23 Haziran 1849) vefat etti. Hattat ve musiki hocası idi. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.III, s.852).

⁶³ BOA, İ.DH 69/3443.

⁶⁴ BOA, İ.DH 70/3456 (7 Zilkade 1258).

⁶⁵ Valide Kethüdası zade Said Mehmed Bey; Katib Efendi kalemi hulefasından olup 1239'da (1823-24) hacedandan oldu. Şevval 1242'de (Mayıs 1827'de) kağıd-ı Enderun eminliği verilip 1244'de (1828-29) Haremeyn Mukataacısı, sonra Amedi hulefası, Takvim-i Vekayi kuruluşunda ilmühaberci ve küçük muhasebecisi olduktan sonra Mabeyn-i Hümayun kâtibi, 1252'de (1836-37) Mabeyn-i Hümayun başkâtibi, Receb 1255'de (Eylül 1839) baruthane nazırı, Receb 1256'da (Eylül 1840) Meclis-i Vala azası ve Şevval 1259'da (Kasım 1843) Takvim-i Vekayi nazırı oldu. Zilhicce 1265'de (Mayıs 1849) vefat etti. Usta şairdir. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.V, s.1445).

⁶⁶ Recai, Mehmed Emin Efendi; Ahmed Nureddin Efendi'nin oğludur. 1218'de (1803/04) doğdu. Babıraliden yetişip Halil Rifat Paşa'ya divan kâtibi oldu. 1255'de (1839) Amedi hulefası olup Rebiülevvel 1264'de (Şubat 1848) vakanüvis oldu. Safer 1265'de (Ocak 1849) amedi vekili, Receb 1265 (Haziran 1849) ula sınıf-ı evveliyile takvim nazırı olup 1269'da (1852-53) azledildi. Cemaziyellevvel 1271'de (Ocak-Şubat 1855) ikinci defa takvim nazırı ve Zilkade 1273'de (Haziran-Temmuz 1857) Meclis-i Vala azası olup 1276'da (1859-60) emekli oldu. 1284'de (1867-68) Bosna kapı kethüdası oldu. 13 Şevval 1291'de (23 Kasım 1874) vefat etti. (Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.IV, s.1364).

⁶⁷ BOA, İ.DH 193/10901 (25. Cemaziyelâhir 1265).

önemli etken olmuştur. Birkaç yıl bu görevi sürdüren Recai Efendi Galata'da gece baskınına uğramış Babıâli tomruk dairesinde tevkif edilmişti. Recai Efendi bu "acaip kabahati" neticesi 3 gün sonra nezaret ve vakanüvislik vazifelerinden azledildi. Recai Efendi'nin bin kuruşu vakanüvisliğe ait olmak üzere toplam on beş bin kuruşluk maaşının üç bini merhameten kendisinde bırakılırken kalan on iki bin kuruş hazineye devredildi.⁶⁸ Azledilen Recai Efendi'nin yerine Meclis-i Vala azalarından Nail Bey ikinci defa bu nezarete getirildi. Nail Bey'in azalık maaşı on beş bin iki yüz yirmi beş buçuk kuruş nazırlık maaşı olarak devam etti. Kısa bir süre sonra Nail Bey vefat edince yerine Meclis-i Maarif azalarından daha önce azledilen Recai Efendi tekrar Takvimhaneye nazır oldu (Şubat- Mart 1855). Nail Bey'in ölümünden sonra Takvimhane idaresinde bazı değişiklikler gerçekleştirildi. İlki; vakanüvislik vazifesinin nezaretten ayrılması idi. Nazırlık vazifesine eklenen vakanüvislik görevi nezaretten ayrıldı ve Meclis-i Maarif Azası müderris Cevdet Efendi vakanüvis tayin edildi.⁶⁹ Nail Bey'in ölümünden sonra yapılan bir diğer değişiklik, nazırın üzerinde olan mali işlerin nezaretten ayrılarak Takvimhanede hesap işlerine memur olan kişi tarafından yürütülmesidir. Aslen bu karardan önce de Takvimhane kadrosunda mali işlerle ilgilenen bir ruznamçeci bulunmaktaydı. Ancak bu tarihten sonra ruznamçenin hesap işlerini yürütmekle kalmayıp, mali işlerle ilgili sorumluluğu aldığı anlaşılmaktadır. Takvimhane'de bir sonraki nazır değişikliği becayişle gerçekleşti. Meclis-i Vâlâ azalarından Lebib Mehmed Efendi⁷⁰ kulaklarının ağır işitmesi sebebiyle meclis görüşmelerini takip edemediğinden görev değişikliğiyle Takvimhane nazırı olmak istemişti. Lebib Efendi'nin bu isteği kabul edilmiş, Meclis-i Vâlâ azalığı sadece unvan olarak kendisinde bırakılarak nazır olmuştur. Hâlihazırda nazır olan Recai Efendi'ye maaşında bir değişikliğe gidilmeden becayiş suretiyle Meclis-i Vâlâ

⁶⁸ BOA, A. MKT. MHM 53/78(19 Cemaziyelevvel 1269)

⁶⁹ BOA, A. MKT. MHM 66/38 (12 Cemaziyelahir1271).

⁷⁰ Lebib Mehmed Efendi; Tophane ruznamçecisi Mustafa Efendi'nin oğlu olup 1203'de (1788-89) doğdu. Babasının vefatında ruznamçeci oldu. Şevval 1241'de (Mayıs 1826) Kütahya'ya gönderildi, sonra ordu mühimmat müdürü, 1245'de (1829-30) piyade mukabelecisi, Şevval 1247'de (Mart 1832) mevkufatçı, zecriye muhassılı, sonra tersane müdürü olup 1252'de (1836-37) azledildi. Zilhicce 1253'de (Mart 1838) Şura-yı Babıâli azası, 1256'da (1840) Halep defterdarı, sonra Rumeli defterdarı ve Rebitilevvel 1262'de (Mart 1846) Meclis-i Muhasebe reisi, Rebiülahir 1270 (Ocak 1854) Meclis-i Vala azası ve Zilkade 1273'de (Temmuz 1857) Takvim nazırı olup Cemaziyelahir 1278'de (Aralık 1861) azledildi. 22 Şaban 1283'de (30 Aralık 1866) vefat etti. (Süreyya, Sicill-i Osmanî, c.III, s.901).

azalığı verildi.⁷¹ 1862'de Takvimhane Nezareti'nin ilga edilerek Takvim-i Vekayi ve tabhane işlerinin Maarif Nezareti'ne verilmesiyle görevi kalmayan nazır Lebib Efendi on beş bin kuruş maaş bağlanarak emekli edildi (1862).⁷²

Aşağıda Takvimhane nazırlarının listesi verilmiştir:

Nazır	Göreve Başlama Tarihi
Esad Efendi	Kasım 1831
Seyyid Nazif (vekâleten)	Ekim 1835
Numan Mahir	Kasım 1837
Atıf Bey	Mart 1838
Recai Mehmed Emin Efendi	Nisan 1838
Esad Safvet	Haziran 1839
Sami Mustafa	Ağustos 1840
Akif Paşazâde Nail Bey	Nisan 1841
Yesarizâde Mustafa İzzet	Aralık 1842
Said Mehmed Bey	Kasım 1843
Recai Mehmed Efendi	Haziran 1849
Nail Bey (II. kez)	Ocak-Şubat 1853
Recai Mehmed Efendi (II. Kez)	Ocak-Şubat 1855
Lebib Efendi	Temmuz 1857

2. Takvimhane Binası

Takvimhane'nin yeri haberlerin günlük olarak ulaşabilmesi için Babıâli ve Babıseraskeri'ye yakın ve aynı zamanda geniş olması gereği göz önünde bulundurularak belirlenmişti.⁷³ Takvimhane binası olarak İstanbul'da Babıseraskeri civarında eski Tabhanenin bulunduğu yerin köşe başında bulunan konak seçildi. Musa Ağa'ya ait olan bu konak yüz bin kuruş mukataat hazinesince satın alındı. Vakfı ise Süleymaniye İmaretî İzzet Mehmed Paşa musakkafatındandı. İcare-i müeccele olarak yüz yirmi kuruş ödenmekte idi.⁷⁴ Burası ayrıca Tabhane-i Amire'nin bulunduğu yere çok yakın olması sebebiyle de tercih edilmiş, devlete ait iki matbaanın aynı binada olmasa da birbirine yakın olması tercih edilmişti.

⁷¹ BOA, İ. DH 379/25035 (9. Şevval 1273).

⁷² BOA, A. MKT. NZD 398/25.

⁷³ BOA, HAT 1237/48157.

⁷⁴ 1255/1839-40 yılı için ödenen miktardır. BOA, C.MF 66/3289. (19 Safer 1256)

İki katlı ahşap bir bina olan Takvimhane'nin üst katında, padişaha ayrılmış büyük bir oda, nazır, tercümanlar ve diğer memurlara ayrılmış odalar, yazıcı ve tertib odası ile bir hamam bulunmaktaydı. Alt kattaki oda ise Fransızca Takvim-i Vekayi çalışanlarına ayrılmıştı.⁷⁵

Zamanla artan sayı ve çeşitte malzeme basılan Takvimhane binası yetersiz görülerek taşınması söz konusu olunca yeni bir yer arayışına girildi. Sepetçiler Köşkü Takvimhane olarak düşünüldüyse de daha sonra bu fikirden vazgeçilmiştir.⁷⁶ Uzun süre tamir görmeyen Takvimhane binası yıpranmış, kitap kâğıt gibi malzemenin konulduğu odalar yağmur suyu alır olmuştu. Tamire ihtiyaç duyan Takvimhane'nin yapılan keşfinde beş bin üç yüz yetmiş buçuk kuruş masraf çıkarıldı.⁷⁷ Bir yıl sonra ödenen iki bin dört yüz doksan bir buçuk kuruş tamir masrafı Takvimhane'nin kısmen de olsa bir tamir geçirdiğini göstermektedir.⁷⁸

Yer darlığı yaşanan Takvimhane binası, eskiyerek tamir edilemez duruma geldiğinde yıkılıp kargir olarak tekrar inşası bir seçenek olarak düşünüldüyse de bu, fazla masraflı görüldüğünden Takvimhane'nin taşınmasına karar verildi. Aslında bu kararın tek sebebi binasının eskimiş olması değildi. Zamanla basım işleri gelişmiş, kullanılan aletler ve yer yetersiz kalmaya başlamıştı. Takvimhane Matbaası'nın yeni yeri Bab-ı Hümayun eski maliye dairesinin arkasında kavaim-i nakdiye basımı için inşa edilen ancak daha sonra evrak-ı nakdiyenin kaldırılması ile terk edilmiş olan fabrika idi. (Nisan 1863)⁷⁹ Bu fabrikanın eksikleri tamamlanarak yeni bir matbaa kuruldu. Bu taşınma ile teknik koşulları yenilenecek olan Takvimhane idari anlamda da yeni bir döneme girecektir. Binası, malzemeleri yenilenen matbaanın yönetimi Maarif Nezareti idaresine verildi. Matbaanın açılış gününde sadrazam Fuad Paşa, Ahkâm-ı Adliye Reisi Kamil Paşa gibi devlet erkânı ve bazı devlet memurları davet edildi. Davetlilerin huzurunda buhar gücüyle çalışan baskı makineleri çalıştırılarak Lütfi'nin;

---

⁷⁵ BOA, MAD 8257, s.83-84.

⁷⁶ BOA, A.MKT 145/88.

⁷⁷ BOA, C.MF 42/2072.

⁷⁸ BOA, İ. DH 194/10975.

⁷⁹ BOA, İ.MMS 26/1155.

Hüda tahtında dâ'im eylesün Abdülaziz Hân'ı
Bu dârü't-tab'ı ol Hakan-ı zîşân eyledi te'sîs
O Şâhın himmeti neşr-i ulûma olmada masrûf
Ulûm u san'ata kıldı ahâli sınıfını te'nîs

şeklinde yazdığı kıtalar basılıp hazır bulunanlara dağıtıldı.⁸⁰

Takvimhane'nin bulunduğu konak ise Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'ya satıldı.⁸¹ Eski matbaa binası Maarif Nezareti'ne verilerek mekteb olarak kullanıldı.

D. Takvim-i Vekayi'in Yazı İşleri Kadrosu

Takvim-i Vekayi'de yayınlanacak olan haber ve yazılar resmi ve gayr-ı resmi olarak iki kısma ayrılmıştır. Resmi haberlerden mülki olaylar Babîâli Amedi odasından, askeri haberler Babiseraskeri'den Takvimhane'ye ulaştırılacaktır. Buralardan ve zabtiye, liman odası gibi yerlerden gelen gayr-ı resmi haberleri nazır düzenleyecek ve hazırlanan gazete müsveddesi sadaret kanalıyla padişahın onayına sunulacaktır. Takvim-i Vekayi'nin müsveddelerinin basılmadan önce padişaha sunulması Takvim-i Vekayi ve Tabhane-i Amire'nin Maarif Nezareti'ne bağlanmasına kadar devam etmiştir.⁸² Mütercimler tarafından yabancı basından elde edilen yazı ve haberler de çevrilerek, harici havadis olarak gazetede yer alacaktır. Gazetenin bu şekilde bilim, fen, ticaret gibi farklı konularda zengin içerikle yayınlanması tasarlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Takvim-i Vekayi'in ilk beş yılına ait personel bilgileri ve aylık maaşları kuruş olarak gösterilmiştir:

Görevli	1248 Rebiülevvel	1249 Rebiülevvel	1250 Zilhicce	1251 Zilhicce	1252 Cemaziyelahir
Nazır	2500	2500	2500	2500	2500
Sârim Efendi	1000	1000	1000	1000	1000
Said Bey	1000	1000	1000	1000	1000

⁸⁰ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Haz. Münir Aktepe, c.X, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 111.

⁸¹ A. e., s. 112.

⁸² Yazıcı, "İlk Türkçe Gazetemiz", s.224-225.

Arapça Mütercimi	1000	1000	1000	1000	1000
Farsça Mütercimi	1000	1000	1000	1000	1000
Fransızca Mütercimleri 2 kişi	2000	2000	2000	2000	2000
Müvezzi	150	150	150	150	150
Blaque		20083	20893	20830	
Hüseyin Mazhar	-	-	-	-	5000
Toplam	9500	29733	29733	29733	20650 ⁸³

1. Haber Yazıcıları

Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olarak yayınına başlanılan Takvim-i Vekayi'de öncelikle resmi haberlerin yazımı için kadro oluşturulmuştu. Babiâli'den mülki haberlerin özetlerini günü gününe hazırlamak göreviyle Babiâli Amedi Odası'ndan Sârim Efendi, askeri haberler için ise Babıseraskeri'den Said Bey görevlendirildi. Aslen Takvimhane personeline olan bu kişiler çalıştıkları odalardaki işlerini aksatmamak üzere bu özetleri hazırlayacaklar ve Takvimhaneye göndereceklerdir. Takvimhaneye gönderilen haber özetlerini yayına hazır hale getirmek de nazırın görevidir. Bir süre sonra mülki haberleri yazma görevini yürüten Sârim Efendi sefaretle İngiltere'ye gidince bu görev Amedi odasına havale edilmiştir.⁸⁴ Bazen kalemdeki tek bir şahsa verilebilen haber yazma işi, kaleme de verilebilmiştir. Takvimhane nazırlarından olan Recai Efendi de Amedi odasında memur iken Takvim muharrirliği yapmıştı.⁸⁵ 1846'da Takvim muharrirliği Lütü Efendi'ye verildi.

2. Mütercimler

Takvimhane-i Amire'de mütercimler iki sebeple istihdam edilmekteydiler. Birincisi farklı dillerde yayınlanan Türkçe Takvim-i Vekayi'i ilgili dile çevirmek, ikincisi de

⁸³ Toplamın 13650 kuruş olması gerekirken 20650 kuruş olarak verilmiştir.

⁸⁴ BOA, MAD 8257, s.20.

⁸⁵ Takvim-i Vekayi, 1261. 11. 08, sayı 293, s.4.

yabancı gazetelerden seçilen haber ve yazıların Türkçe'ye çevrilmesidir. Fransızca Takvim-i Vekayi çıkarılması ve dış basından seçilen yazıların Türkçeye çevrilmesi için Fransızca mütercimler ilk kuruluştan itibaren istihdam edilmişlerdir. Zaman zaman tek mütercimin de yeterli görüldüğü Takvimhane'de genellikle iki Fransızca mütercimi biner kuruş maaşla istihdam edilmiştir. Mütercim Kastaki bir yıllığına Paris'e gitmek istediğinde diğer mütercim Aleko'nun gereken metinleri tek başına tercüme edebileceği düşünülerek kendisine izin verilmiştir.⁸⁶ Herhangi bir sebeple mütercim bulunmadığı zamanlarda tercüme işinin tercüme odasına veya odadaki belli bir memura havale edildiği görülmektedir. Fransızca tercümanı Mardroki yurt dışına gidince tercüme işi Divan-ı Hümayun Tercüme Odası'na havale edilmiş ve iki bin kuruşluk mütercim maaşı buraya hasredilmiştir.⁸⁷ Oda memurlarından Takvimhane için bir süre çeviri yapan Sahak bin kuruş maaş talep etmiştir.⁸⁸

Takvimhane'de ayrıca Arapça ve Farsça mütercimler de görev almışlardır. Bunların istihdamı her zaman Arapça ve Farsça Takvim-i Vekayi basıldığı anlamına gelmemektedir. Arapça ve Farsça Takvim-i Vekayi basımına hazırlık olarak istihdam edilen mütercimlerin bu dillerde Takvim-i Vekayi çıkarılmadığı dönemlerde başka işler de yaptıkları görülür. İlk Farsça tercümanı Örfi Efendi Mekteb-i Harbiye'ye mirliya tayin edilince yerine Mektubi-i Sadr-ı Âli hulefâsından Kemal Efendi tayin edilmiştir.⁸⁹ Arapça ve Farsça Takvim-i Vekayi uzun süre çıkarılmadığı dönemlerde bu mütercimlerin görevine son verilmiştir.

3. Fransızca Takvim-i Vekayi Muharrirliği

İçeriği hitap edeceği kitleye göre hazırlanan diğer dillerdeki Takvim-i Vekayi basımı için ilgili dilde muharrir, çevirmen istihdamı zorunlu idi. Yani, ayrı basılan her bir dile ait Takvim-i Vekayi için farklı bir kadro oluşturulması gerekmekteydi. Başta maliyeti oldukça arttıran bu durum olmak üzere birçok sebepten ötürü yabancı dilde Takvim-i Vekayi nüshaları düzenli olarak çıkarılmamış veya uzun ömürlü olmamıştır.

⁸⁶ BOA, İ.HR 65/3178 (Cemaziyelevvel 1266).

⁸⁷ BOA, MAD 8257, s.18 (Şaban 1252).

⁸⁸ BOA, İ.MVL 207/6647(Rebiülahir 1267).

⁸⁹ BOA, MAD 8257, s. 20.

Yabancı dilde çıkarılması düşünülen Takvim-i Vekayi nüshalarından en fazla önem gösterilen ve bütçe ayrılması Fransızca Takvim-i Vekayi; *Le Moniteur Ottoman*'dir. Osmanlı Devleti'nin kendini yabancı kamuoyuna ifade etme aracı olarak hayata geçirdiği Fransızca Takvim-i Vekayi'nin yayınlanması için "Fransızca Takvim muharrirliği" adıyla bir kadro ihdas edilmiştir. Fransızca Takvim-i Vekayi'nin idaresinden sorumlu kişi olarak ilk muharrir Alexandre Blaque, Fransızca *Le Moniteur Ottoman*'ın müstakil idarecisi idi. Blaque önce yazarı daha sonradan sahibi olduğu *La Spectateur Oriental* gazetesinde ve *Le Courrier de Smyrne*'de Yunan, Rus, İngiliz ve Fransız politikalarını eleştirerek Osmanlı yanlısı bir kampanya yürüten, Avrupa basınının yazılarından bahsettiği, II. Mahmud'un da yazılarını tercüme ettirerek okuduğu bir gazeteciydi.⁹⁰ Osmanlı yanlısı yayın politikası izlemesi ve gazetecilikteki tecrübesi sayesinde II. Mahmud'un ilgisini çekmiş, resmi gazete projesinin hazırlıkları aşamasında kendisinin görüş ve önerileri alınmıştır. Fransızca Takvim muharriri olarak görevlendirilen Blaque, Türkçe Takvim-i Vekayi'deki metinlerin Fransızcaya tercümesi, Avrupa basınına takip ederek haber alma gibi işlerin yanı sıra Fransızca Takvim-i Vekayi basan tezgâh ve bu tezgâhların işçilerinden de sorumlu kişi olarak maaş almaktaydı. Devleti dışarıya karşı temsil edecek olan Fransızca Takvim-i Vekayi'nin idaresi gibi hassas bir konumda yabancı idareci bulunması bazı çevrelerce rahatsızlık uyandırmakta idi. Osmanlı lehinde yazılarıyla tanınan Blaque, bazı sefaretlerce menfaatlerine ters düştüğünden sevilmemekte, divan üyeleri tarafından da Fransız olarak Türklük lehine çalışması kuşku uyandırmaktaydı.⁹¹ Tüm eleştirilere rağmen Blaque bu görevi 1836 yılında Malta'da ölümüne kadar sürdürmüştür. Blaque'ın Fransızca Takvim-i Vekayi'in idareciliğini bazı imtiyazlarla elde etmiş olmasından rahatsızlık duyanlardan biri de Takvimhane nazırı Mehmed Esad Efendi'dir. Esad Efendi bu hoşnutsuzluğunu ancak Blaque'ın ölümünden sonra dile getirebilmişti. Esad Efendi'ye göre; Türkçe Takvim-i Vekayi hâsılatıyla çalışanların maaşları ve diğer masrafları karşılanabilmekte, üstelik Mansûre Hazinesi'ne kar sağlanmakta iken, Fransızca Takvim-i Vekayi hazineye bir katkı sağlamamaktaydı. Ayrıca Blaque aylık

⁹⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s.12.

⁹¹ Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul Matbuat Cemiyeti, İstanbul, İstanbul Devlet Matbaası 1931, s.34.

yirmi bin kuruş –ki bu rakam o yıllarda Türkçe Takvim-i Vekayi çalışanlarının toplam maaşının yaklaşık iki katıdır- yüksek bir miktar maaş aldığı halde masraflarını Türkçe Takvim-i Vekayi bedelinden karşılamaktaydı. Nazır Esad Efendi Blaque’ın zaman zaman hazineden muhtelif masraflar adıyla fazladan para aldığını ve kendisine hesap sorma yetkisi olmasına rağmen bunu yaptığında Blaque’ın kulak asmayarak kendisini oyalayıp bu tarz soruları cevapsız bıraktığını söylemişti. Esad Efendi Blaque’ı ihtar mahiyetinde sorguladığında “Blaque’a hesap sorulmaz” şeklinde işittiği sözlerden dolayı çekinerek susmuştu. Nazırın rahatsızlık duyduğu tek husus mali konular değildi. Fransızca Takvim-i Vekayi’nin içerik ve anlatımının da Türkçesine denk olacak şekilde düzgün ve sağlam olmadığını da düşünmekteydi. Blaque’ın Takvim-i Vekayi’ye ayrılmış tezgâhta başka evraklar bastığını da söyleyen Esad, Blaque’ın tüm bunları “dolap hazinesi” adıyla örtebildiğini ifade etmişti. Blaque ölünce, hizmetlerinin karşılığı olarak eşine İzmir Gümrüğü malından maaş bağlanmış⁹², Paris’teki oğlunun eğitimi finanse edilmişti. Ayrıca ailesine Takvimhane’nin bir takım aletleri ve birkaç ay yetecek kâğıt parası da verilmişti.

Blaque ölünce Fransızca Takvim muharrirliğine Trablusgarp hanedanından Fransızcaya vakıf Hassuni el-Dagis el-Trablusi tayin edildi. Hassuni Efendi’nin isminin telaffuzunda zorluklar yaşanacağı düşünülerek Hüseyin Mazhar olarak geçmesi emredildi.⁹³ Hüseyin Mazhar Türkçe ve Arapçanın yanı sıra Fransa’da eğitim görmüş olduğundan Fransızca da bilmekteydi.⁹⁴ Ayrıca uluslararası politikada tecrübe sahibi olması onun *Le Moniteur Ottoman* muharriri olarak seçilmesinde etken olmuştur. Hüseyin Mazhar’a şahsına tahsis edilen beş bin kuruş maaşa ilave olarak beş bin kuruş da işçi maaş ve yiyecek ücretleri ödenmekteydi.⁹⁵ Mazhar’ın bu maaş karşılığı olarak görevi; Fransızca Takvim-i Vekayi’nin basımı ve dış haberler celbiydi. Hüseyin Mazhar da 1837 yılı başında vefat ettiğinde kardeşi Mehmed Dagis bu göreve talib olmuşsa da onun kadar iyi bir muharrir olmadığından tercih edilmedi. Aslında başından beri Osmanlı Devleti’ni Avrupa’da temsil eden Fransızca Takvim-i Vekayi’den sorumlu olan kişinin yabancı ve dışarıdan kişiler olması eleştiri konusu

⁹² Takvim-i Vekayi, 1252.4.9, sayı 132, s.2.

⁹³ Takvim-i Vekayi, 1252.4.9, sayı 132, s.2.

⁹⁴ Koloğlu, Takvim-i Vekayi, s.31.

⁹⁵ BOA, HAT 1343/52475.

olmuştu. “Ecnebi ve meçhul kimseler” e böyle hassas bir noktada yetki verilmesi hoş karşılanmamakta ve gerçekte buna ihtiyaç olmadığı düşünölmekteydi. Hassuni Efendi'nin vefatıyla Takvimhane nazırı Esad Efendi'ye Fransızca Takvim-i Vekayi muharrirliğinin kapısı açılmış oldu. Esad Efendi'nin bu işe liyakati, Fransızcaya aşına olması ve Takvimhane'nin dâhili ve harici işlerine hâkim olması göz önünde bulundurularak nezaret görevine Fransızca Takvim muharrirliği de dâhil edildi. Esad Efendi'nin nezaret maaşı olan iki bin beş yüz kuruşa, Mazhar Efendi'den kalan beş bin kuruş maaşın üç bin beş yüzü eklendi.⁹⁶

Esad Efendi azledilince Fransızca Takvim muharrirliği vazifesi yeni nazıra devredilmedi. Türkçe takvim nüshalarını Fransızcaya çeviri işi tercüme odası memurlarına havale edilerek iki bin kuruşluk maaş buraya ayrıldı. (Ocak 1839). Takvimhane nazırı Recai Efendi bu işin müstakil bir idarecisi olmadan yürütölemeyeceğine ilişkin görüş bildirdikten⁹⁷ sonra Takvim müellifi sıfatıyla Takvimhane'ye tayin edilen kişi Franşeski oldu.⁹⁸ Franşeski'nin Fransızca Takvim-i Vekayi muharriri tayin edilmesi tesadüf değildi. Franşeski yetenekli, sadık ve itibarlı, Hariciye işlerinin nazik olduğu dönemlerinde hariciye ve sefirlikler arası muhaberatta görev yapmış, hassas konularda yazışmalar kaleme almıştı. Mısır meselesi hakkındaki politik görüşmelerde, sefirler arası yazışmalarda ve bazı şifahi haberleşmelerdeki başarıları takdirle karşılanmıştı. Bu şekilde takdir toplayan Franşeski'nin beş bin kuruş olan maaşı daha sonra yedi bin kuruşa çıkarıldı.⁹⁹ Ocak 1841'de Franşeski ölünce yerine Takvimhane'de çeviri işleriyle uğraşan ve kalemi kuvvetli Ruet Fransızca Takvim müellifi olarak tayin edildi.¹⁰⁰

Kasım 1848'de ise Fransızca Takvim-i Vekayi muharrirliği tamamen lağv edilerek bu kadroya ait maaş nazır ve musahhih arasında paylaşılırak bir kısmı da mütercim Kostaki'ye¹⁰¹ zam olarak tahsis edilmiştir.¹⁰² Fransızca Takvim muharrirliği görevinin lağvından sonra Fransızca tercüme işleri için mütercimler istihdam edilmiş veya Babıâli Tercüme Odası mütercimleri görevlendirilmiştir.

⁹⁶ BOA, HAT 287/17270.

⁹⁷ BOA, DUİT 136/38 (21 Zilhicce 1254).

⁹⁸ BOA, DUİT 136/40.

⁹⁹ BOA, İHR 2/89.

¹⁰⁰ Takvim-i Vekayi, 1257.1.5, sayı 218, s.1.

¹⁰¹ Sabık Sisam Beyi kudema-yı mütekaidin-i vüzaredan Adosidi Kostaki Paşa.

¹⁰² BOA, A. MKT. MHM 7/63 (16 Zilhicce 1264).

4. Musahhih

Musahhih, adından da anlaşıldığı üzere hazırlanan metinleri baskıdan önce düzelter, tashih eden görevlidir. Tashih işinde gereken ikinci kişi musahhih-i sani ya da mukabeleci olarak da geçmektedir.¹⁰³ Takvimhane'nin kuruluşunda tayin edilen ilk musahhih Cemaleddin Efendi uzun süre bu görevi yürütmüş¹⁰⁴, onun vefatından sonra Ahmed Muhtar Bey tayin edilmiştir. Cemaleddin Efendi iki bin kuruş maaş alırken, Ahmed Muhtar Bey'e musahhihlik maaşı olarak bin kuruş verilmekteydi. Takvimhane'de birden fazla musahhih çalıştırıldığı dönemlerde bir de ser musahhih bulunmaktaydı. Takvimhane kadrosunun genişlediği son yıllarında ser musahhih Farisi Efendi iki bin beş yüz kuruş maaş almaktaydı.¹⁰⁵

5. Mukabeleci

Sözlük anlamı; devlet dairelerinde tebyiz edilen (beyaza çekilen) kâğıtları müsveddeleriyle karşılıklı okuyup tatbik eden memur olarak geçen mukabeleci¹⁰⁶ Takvimhane'de tashih edilecek metni okuyarak musahhihe mukabele eden kişi anlamında kullanılmıştır. Takvimhane mukabeleciliğini uzun süre Vakanüvis Lütfi Efendi yürütmüştür. Mukabeleciliğin zaman zaman Arapça mütercim ya da musahhih vazifesiyle beraber düşünüldüğü ve bu işlerin aynı kişi tarafından yürütüldüğü görülmektedir.¹⁰⁷ Mukabeleci maaşı ilk başta beş yüz kuruş iken 1838'de bin, birkaç yıl sonra bin yedi yüz elli, nihayet 1850'de iki bin iki yüz kuruşa kadar çıkmıştır.¹⁰⁸

¹⁰³ BOA, DÜİT 136/42 Takvimhane personeli hakkındaki bu listede mukabeleci musahhih-i sani olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁴ BOA, İ.DH 104/5241.

¹⁰⁵ BOA, A. MKT. NZD 369/9 (28. Muharrem 1278)

¹⁰⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.574.

¹⁰⁷ BOA, İ.DH 374/24750.

¹⁰⁸ BOA, İ.MVL 289/11512.

6. Diğer Görevliler

Takvimhane'de yazı ve basım işlerinde çalışanlardan başka kâtip, ilmühaberci, sahaf gibi görevliler de bulunmaktaydı. İlmühabercinin görevi; Bab-ı Zabtiye'den, Liman odası ve diğer yerlerde hazırlanan gayr-ı resmi haber ilmühaberlerini getirmektir.¹⁰⁹ Takvimhane ilmühabercilerinden Hafız Ali Rıza'nın uygunsuz hareketlerinden dolayı görevine son verildiğinde bu işin kapı çukadarına verilerek masrafsızca sürdürebileceği düşünülmüştü. Miri sahafı adlı görevli¹¹⁰ ise devlet adına basılan kitapların satışıyla ilgilenen kişidir. 1858 sonlarında adına rastladığımız Miri sahaf Hacı Derviş Rüşdü elli kuruş maaş almaktaydı.

E. Takvimhane-i Amire Nezareti'nin İlgası

Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'in düzenli çıkarılmasında bir türlü istikrar sağlanamamış ve içeriği de resmi haberlerle sınırlı kalmıştı. Meclis-i Vala Reisi Rıfat Paşa "Tarih ise pek yeni, gazete ise pek eski" sözü¹¹¹ ile Takvim-i Vekayi'in düzensiz çıkmasını ve dolayısıyla güncelliğini yitiren haberler içermesini eleştirmişti. Bu arada *Ceride-i Havadis* ve *Tercüman-ı Ahval* gazeteleri yayına başlamış, Takvim-i Vekayi ile kıyaslanabilecek gazete örnekleri ortaya çıkmıştı. Zaman zaman eleştiri konusu olan bu durum karşısında bir takım tedbirler alınmışsa da bir türlü istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştı. Yapılan çalışmalar sonuç vermeyince köklü bir takım değişikliklere gidilmesi icab etmiş ve bu süreç Takvimhane Nezareti'nin lağvedilerek Takvim-i Vekayi ve kitap basımı işlerinin Maarif Nezareti'ne devri kararıyla sonuçlanmıştır (Şubat 1862)¹¹² Bu karar bir anlayışın da değiştiğine gazetecilik ve matbuatın maliye değil, tümüyle bir maarif işi olduğunun artık idrak edildiğine de işaret etmektedir.

Maarif Nezareti'ne ilhaktan beklenti sadece Takvim-i Vekayi'in düzenli ve zengin içerikle çıkarılabilmesi değildi. Bir süredir Tabhane-i Amire idaresine de düzen

¹⁰⁹ BOA, A. MKT. NZD 78/37.

¹¹⁰ BOA, A. MKT. NZD 273/41(Şaban 1269).

¹¹¹ Mustafa Nihad, "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz", *Aynı Tarihi*, c. XIV-XV, No: 46-47, 1928, s. 2903.

¹¹² *Takvim-i Vekayi*, 1278.08.10, sayı 630, s.1.

getirmek ihtiyacı hissedilmekteydi.¹¹³ Örneğin; Tabhanenin muhtelif masraflarının kontrol altında olmaması ve devlet adına basılan kitap maliyetlerinin tam olarak bilinmeden basılması¹¹⁴ gibi idari boşluklar yaşandığına ilişkin belirtiler vardı. Yeni düzenleme ile Tabhane’de basılan kitapların az masrafla basılarak geniş kitlelere yayılabilmesi, talebelerin ve “ehl-i dânişin” diğer matbaalarda basılan kitaplardan daha uygun fiyatla kitap edinebilmeleri hedeflenmişti. Yani amaç idare usulü karışık olan Takvim-i Vekayi ile ilim ve maarifin yaygınlaşma aracı yayın/matbaacılık işlerinin ıslah edilmesi idi.¹¹⁵ Bu karar Takvimhane Nezareti’ndeki sorunların tespiti için teşkil edilen komisyonca verildi. Ahmet Vefik Efendi, Maliye Nazırı Kemal Paşa ve Cevdet Efendi’den oluşan¹¹⁶ komisyon, Takvim-i Vekayi ve kitap basımındaki sorunların giderilmesi ve bir düzen içinde idare olunması için gereken çözüm önerilerini içeren bir mazbata hazırladı. Buna göre yapılması gerekenler şu şekilde sıralanmıştır:

- Takvimhane-i Amire Nezareti’nin ilga edilerek Maarif Nezareti’ne bağlanması.
- Matbuat işlerinin müstakil bir müdüre havale edilmesi.
- Tabhanede musahhih, mürettip, baskı işinde çalışanların ücretleri satır ve sayfa hesabı üzerinden verilerek, hem Takvimhane hem de Tabhane’de esas alınacak bir ücret tarifesi hazırlanması.
- Kitapların düzenlenecek olan tarifeye göre basılması.¹¹⁷
- Takvim-i Vekayi’in düzenli çıkarılabilmesi için ehliyetli bir kişinin hususi Takvim- Vekayi muharriri tayin edilmesi, haftalık olarak pazartesi günleri çıkacağı için haber müsveddelerinin matbuat müdürüne zamanında verilmesi.
- Takvimhane’deki mürettip, musahhih, ressam ve çark işçilerine hazırlanacak olan tarifeden ayrı olarak bir de maaş verilmesi.

---

¹¹³ A.y.

¹¹⁴ BOA, A.AMD 79/86 (1273).

¹¹⁵ BOA, A. MKT. NZD 398/25.

¹¹⁶ Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, c. X, s.29.

¹¹⁷ BOA, A. MKT. NZD 398/25.

- Takvim-i Vekayi sadece resmi haberler ile çıkamayacağından resmi ve gayr-ı resmi konular olarak ikiye ayrılarak gazete ve kitaplardan halkın yararlanabileceği konularda çeviri yazılar yayınlanması için kalemi kuvvetli iki mütercimın nezaret odasında istihdam edilmesi.
- Maarif Nezareti'nin bir odasının Takvim odası ihdas edilmesi
- Takvim-i Vekayi'de yayınlanacak resmi olayları yazan kişinin Babiâli'den yazılacak konuları da kaleme alarak takvim odasına göndermesi, teşrifat odasından, diğer makam ve meclislerden yazıların takvim odasına gönderilmesi.

Teşkil edilecek olan Matbuat Müdürlüğü'nde çalışacaklar ve maaşa ilave olarak prim alacakların listesi şu şekilde idi:¹¹⁸

Görevi	Maaş/Kuruş
Matbuat müdürü	4000
Ruznamçeci	1000
Kitabet ma'a refakat-i ruznamçecilik ve ilmühabercilik	1000
Müvezzi-i evvel ve kapuçukadarı	400
Müvezzi	300
Odacı	150
Diğer Odacı	100
Kapıcı	250

Maaşa ek olarak sayfa, satır hesabı üzerinden ayrıca prim alacakların listesi:

Görevi	Maaş/Kuruş
Başmusahhih	800
Arabî musahhihi gazete şartıyla	2500
Mukabeleci yani musahhih-i sani	500
Ressam	750
Diğer Ressam	500
Başmürettip	750
Mürettib-i Sani	400
Çarh memuru	500
Refiki	200
Evrak müdürü	150

¹¹⁸ BOA, DUİT 136/42.

Miri sahafi	50
	Toplam 7100 kuruş

Takvimhane Nezareti Maarif Nezareti'ne ilhak edilmeden önce Takvimhane ve Tabhane için aylık kırk dört bin altı yüz seksen yedi kuruş verilmekte iken, yeni düzenlemelerle bu miktar yirmi üç bin üç yüz seksen yedi kuruşa düşürülmüş olacaktı. Geri kalan yirmi üç bin üç yüz seksen yedi kuruşun on beş bini görevi kalmadığından emekli edilen nazır Lebib Efendi'ye bağlandı.¹¹⁹

Takvim-i Vekayi'de yer alacak haber pusulaları doğrudan doğruya Maarif Nezareti'nde kurulacak olan Matbuat Müdürlüğü'ne gönderilecekti.¹²⁰ Taşradan Takvim-i Vekayi'ye gönderilecek tüm haberlerin de Maarif Nezareti'ne yazılması konusundaki emir ilgili memurlara bildirildi.¹²¹

Takvimhane Nezareti'nin Maarif Nezareti tarafından idare edilmesine karar verildiği dönemde Takvimhane ve Tabhane matbaaları da başka bir binaya taşındı. Zamanla maarifin yayılması ve devlet dairelerinde kullanılan evrakın nicelik ve nitelik olarak artması büyük bir matbaanın zaruri olduğunu göstermişti. Eski matbaa ve Takvimhane'nin bütün alet ve edevatı Bab-ı Hümayun eski maliye dairesinin arkasında kavaim-i nakdiye fabrikası olarak inşa edilip metruk bırakılan binaya taşındı. Eksikleri tamamlanan ve buhar makinası, alet ve edevatlar konulan binada tam teşekküllü bir baskı fabrikası kuruldu. Bu matbaanın idaresine Takvim-i Vekayi mukabeleci müderrislerinden Tahir Efendi getirildi.¹²²

Maarif Nezareti'ne ilhakla kısa bir süre bu şekilde idareden sonra Matbuat idaresi Takvim-i Vekayi'nin idaresi ile birleştirilerek Matbuat Müdürlüğü adını aldı. Nazır olarak hâlihazırda Takvim-i Vekayi'in muharriri olan Lütfi Efendi yedi bin beş yüz kuruş maaşla Matbuat Müdürü oldu (Temmuz 1864).¹²³ Maarif Nezareti'ne bağlı olan Matbuat Müdürlüğü'nün görevi sadece Takvim-i Vekayi'in yayınlanması değildi. Takvim-i Vekayi'ye basılacak olan yazılar ve matbuata dair konularda ilga edilen Takvimhane Nezareti gibi resmi mercii idi.¹²⁴ Yaklaşık beş ay sonra Matbuat

¹¹⁹ BOA, A. MKT. NZD 398/25.

¹²⁰ BOA, A. MKT. NZD 401/81 (20 Şaban 278).

¹²¹ BOA, A. MKT. UM 539/44 (11 Şaban 1278).

¹²² Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, c.X, s.110-112.

¹²³ BOA, A. MKT. MHM 306/99 (15 Safer 1281)

¹²⁴ BOA, A. MKT. MHM 318/4 (15 Cemaziyelahir 1281).

Müdürlüğü de ilga edilerek tekrar Maarif Nezaretine ilhak edildi. Matbuat Nazırı Lütfi Efendi ise üç bin kuruş maaşla emekli edildi.¹²⁵

---

¹²⁵ BOA, İ. DH 535/37197 (Zilkade 1281).

İKİNCİ BÖLÜM

TAKVİM HANE MATBAASININ TEKNİK PERSONELİ VE KULLANILAN BASKI MALZEMELERİ

TAKVİM HANE MATBAASININ TEKNİK PERSONELİ VE KULLANILAN BASKI MALZEMELERİ

Hem bir matbaa hem de yazı işleri dairesi konumunda olan Takvimhane-i Amire'nin Takvim-i Vekayi'in içeriğini hazırlayan yazı işleri kadrosu dışında baskı işinde çalışan personel de istihdam edilmiştir. Matbaa personeli kullanılan baskı tekniğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin metal harflerle gerçekleştirilen tipografi tekniğinde müretteplere ihtiyaç duyulurken, litografyada ressam gibi farklı personelin istihdamı gerekmiştir.

Takvimhane Matbaası'nın tüm baskı makine ve aletleri İzmir'de gazetecilik yapan Aleksandre Blaque'dan satın alınmıştır. Matbaada kullanılan makinelerden başka süreklilik arzeden kâğıt, hurufat imali, mürekkep gibi ihtiyaçları da yerli ve yabancı kaynaklardan tedarik edilmiştir.

A. MATBAA PERSONELİ

Takvimhane-i Amire'nin baskı işini yapan matbaa kısmında mürettip, ressam/hakkâk, dağıtımcılardan başka çark işçileri, sikkeci, topçu, dökümcü gibi görevliler de çalıştırılmıştır. Harf döküm ustaları da bu kadroya dâhil edilebilirse de maaş kayıtlarıyla ilgili listelerde haruf ustaları yer almamıştır. Bunun sebebi harf imal edildikçe haruf ustalarına ödeme yapılıyor olmasıdır.

Takvimhane Nezareti ilga edilerek gazete ve kitap basım işleri Maarif Nezareti'ne havale edilmeden önceki personel listesinde yerleşik teknik kadro hakkında bilgi edinebilmek mümkün olmaktadır:¹

---

¹ BOA, DÜİT 136/42

Görevi	Maaşı/Kuruş
Çarh Memuru Fransuva	1360
Refiki Todoraki	400
Diğer Refiki Bedros	320
Diğer Refiki Françesko	320
Sermürettib Abdullah Efendi	1600
Mürettip Hüsnü Efendi	550
Mürettip Abdurrahman Efendi	415
Mürettip Hacı Hafız Efendi	355
Arabî Mürettibi Hacı Ahmed Efendi	150
Mürettip Hacı Behcet Efendi	100
Mürettip Ahmed Efendi	80
Mürettip Ömer Efendi	25
Mürettip Ahmed Efendi	50
Kapı Çukadarı İsmail Bey	250
Takvim Müvezzi Şükrü Efendi	195
Diğer Müvezzi Osman Efendi	285
Diğer Müvezzi Mustafa Efendi	240
Odacı Hacı Mehmed	75
Diğer Odacı Bekir Ağa	75
Kapıcı Ali Baba	250
Evrak Müdürü Mehmed Efendi	100
Miri Sahafı Hacı Rüşdü Efendi	50

1. Mürettip

Mürettipler harfleri yan yana dizerek kelime, cümle, satır ve sayfaları düzenleyerek bunlara şekil veren kişidir.² Takvimhane’de Türkçe mürettipleri yanında diğer dillerde Takvim-i Vekayi yayınlandığı dönemlerde o dillere ait mürettipler de bulunmaktaydı. Ancak bunlar Takvimhane’nin daimi kadrosunda olmayıp, ilgili dile ait Takvim-i Vekayi çıkarıldığı dönemlerde istihdam edilmişlerdir. Takvimhane’de Türkî mürettip sayısı iş yoğunluğuna bağlı olarak değişmekte ve şakirdler de yer almaktaydı.³ Örneğin 1838/9’te iki mürettip mevcutken, 1844/45’de dört mürettip görev yapmaktaydı. Mürettip maaşlarına gelecek olursak; 1839/40’ta Takvimhane’de çalışan iki mürettip dört yüzer kuruş maaş alırken⁴, 1842/43’de ayrılan mürettibin

² Kamil Erçin, *Matbaacılık Bilgileri I, Dizgi ve Cilt İşleri*, İstanbul, Maarif Matbaası, 1944 s.9

³ BOA, C.MF 149/7420.

⁴ BOA, C.MF 12/529.

maaşları eklendikten sonra en düşük ücret alan mürettibin maaşı yüz doksan, en yüksek de üç yüz kuruş olmuştur.⁵ 1844/45'de dört mürettip için iki bin iki yüz kuruş yani kişi başı beş yüz elli kuruş ödenmekteydi.⁶

1842 yılı Ağustos ayında Takvimhane'de bulunan mürettipler ve maaşları şu şekildeydi:⁷

Esad Efendi 300

Aziz Efendi 250

Hüsnü Efendi 240

Rıza Efendi 190

Şakird Ahmed Efendi 115

Şakird Kadri Efendi 115

Şakird Mehmed Efendi 40

2. Hakkâk/Ressam

Hakkâk veya ressam; resim, harita, matematiksel şekiller gibi standart harfler dışındaki tasvirleri bakır üzerine resmeden ehl-i sanat kişiydi. Hakkâk/ ressamda aranan en önemli özellik yetenekli olmasıdır. Takvimhane personeli arasında adına ilk defa 1841 yılında rastladığımız hakkâka ilk kuruluşta "Takvim-i Vekayi" ifadesini yazmak üzere iş yaptırılmıştır. Hakkâk daha sonraki yıllarda ressam olarak anılmıştır. Takvimhane'de uzun yıllar bu görevi yapan kişi Ressam Ali Ağa'dır.

Ali Ağa Ocak 1841'de hissedilen ihtiyaca binaen Takvimhane kadrosuna alınmış ve kendisine istihdam edeceği kalfaların maaş ve masrafları dâhil olmak üzere aylık bin kuruş maaş tahsis edilmiştir.⁸ Ressam Ali'nin hazırladığı tuğra levhaları beğenilerek bunun gibi levhaları yapma görevi de kendisine verilmiştir.⁹ Ressam Ali daha sonra litografya ile bakır ve çelik hakk sanatlarında tahsil için irade ile Paris'e gönderilmiştir.¹⁰

⁵ BOA, C.MF 149/7420.

⁶ BOA, C.MF 172/8592.

⁷ BOA, C.MF 149/7420 (16 Receb 1258)

⁸ BOA, İ. DH 48/2361.

⁹ BOA, İ.DH 272/17016.

¹⁰ BOA, MVL 451/126.

3. Dağıtımıcılar (Müvezzi)

Takvimhane personeli arasında Takvim-i Vekayi nüshalarının dağıtımında çalışan kişiler de bulunmaktaydı. Müvezzi adını da alan bu görevliler Takvimhane'nin daimi kadrosunda yer almışlardır.¹¹ Kuruluş yıllarından itibaren müvezzilerin sayısı ve maaşları büyük bir değişiklik göstermemiştir. Ortalama olarak dört müvezzi, iki yüz kuruş civarında maaş karşılığında görev yapmaktaydı.

4. Ruznamçeci

Takvimhane'nin mali işlerinden sorumlu kişidir. Gelir gider kaydı gibi hassas bir işi yürüten ruznamçecinin işine vâkıf ve güvenilirliği bilinen kişiler olması gerekmektedir. Daha önce bu işe alınan İsmail Efendi aranan özellikleri taşımadığından azledilerek yerine Mesarifat Muhasebesi ketebesinden Esad Bey tayin edilmiştir.¹²

Takvimhane nazırının üzerinde olan mali işlere ait sorumluluk Mart 1855'de nezaretten ayrılarak Takvimhanede hesap işlerine memur olan ruznamçeciye verildi.¹³ Ruznamçeciyi daha yetkin bir konuma getiren bu karardan birkaç ay sonra Takvimhane'nin ruznamçecisi de değiştirildi. Halil Efendi kendi işleriyle uğraşp Takvim ve Tabhane muhasebesi sekteye uğrattığından çıkartılarak¹⁴ yerine Mesarifat Muhasebesi ketebesinden Nüzhet Efendi iki bin kuruş maaşla Takvimhane ruznamçeciliğine tayin edildi.¹⁵

B. TAKVİM HANE'DE KULLANILAN ALETLER VE BASKI MALZEMELERİ

¹¹ BOA, C.MF 67/3322 (22 Muharrem 1252).

¹² Takvim-i Vekayi, 1263.08.10, sayı 345, s.2.

¹³ BOA, A. MKT. MHM 66/38 (12 Cemaziyelahir 1271).

¹⁴ BOA, A. MKT. NZD 131/94.

¹⁵ BOA, İ.DH 322/20902 (29 Ramazan 1271).

Takvimhane ilk kurulduğunda gerekli olan matbaa makineleri, araç ve gereçlerin tamamına yakını İzmir’de *Courrier de Smyrne* adlı gazeteyi çıkaran Alexandre Blacque’tan (1797-1837) elli bin kuruşa satın alındı.¹⁶ Takvim-i Vekayi basımı için satın alınan matbaa takımları Mansûre Hazinesi malı olarak Takvim-i Vekayihane’ye demirbaş kaydedildi. Bu eşyalar şunlardır:¹⁷

Cinsi	Miktar	Değeri//Kuruş
Kurşundan isaga olunmuş hurufat ve çiçek	1200 kıyye	1200 x75= 90000
Kurşundan isaga olunmuş tezgâha vaz olunan kalıplar	50 kıyye	50 x30= 1500
Sagîr ve kebîr tezgâh demirleri	Aded 13	1950
Yazı tezgâhı	24 çift	24x167=4000
Tezgâh-ı mezkûrların sehpa	aded 10	50x10=500
Sayfa küreği	20 adet	10x20=200
Kompas	6 adet	50x6=300
Mermer taşı ma’a sehpa	3 adet	150x3=450
Masa	3 adet	72.5x3=145
Tahta	6 adet	10x6=60
Sayfa demiri	20 çift	20x20=400
Tathîr-i sayfada imal olunan ma’a sehpa mermer taşı	1 adet	250
Sayfaları sıkıştırmak için ağaç parçaları	1000 adet	150
Mürekkep	1 kutu ?	20x40=800
İngiliz mürekkebi	10.5 kıyye	60x10.5=630
Yuvarlak isâgası için	1 adet	500
Yuvarlak demiri ve ağacı	12 adet	25x12=300
Demir ve bakırdan masnu tezgâh	1 adet	15000
İngiltere’den alınan kebir musanna tezgâh	1 adet	
Yine demir ve bakırdan masnu’ mürekkep tezgâhı	1 adet	3000
Kâğıt	245 top	80x245=19600

¹⁶ Kabacalı, *Matbaa*, s.50.

¹⁷ Nazır vekiline demirbaş devri sırasında yapılan sayımdır. (BOA, MAD 8257, s. 17-18).

Toplam	149600 10000 bitterazi tenzil ----- 139600	
--------	---	--

Fransızca gazete çıkararak Blaques'tan satın alınan bu malzemeler arasında olmayan Türkî hurûfat, Tabhanenin kullandığı harflerden, Ermenice harfler de Patrikhaneden tedarik edilmişti. Sürekli çıkacak olan bir gazete için bu harfler yetmeyeceğinden yeni harfler de döktürüldü. Eksiklikleri ikmal edilmeye çalışılan Takvimhane için birkaç ay içinde toplam iki bin yüz yirmi dokuz kuruşluk yeni malzeme alındı. İlave olarak alınan ve imal ettirilen aletler ise şunlardı:¹⁸

Cinsi	Miktarı	Tutarı/Kuruş
Tertib-i huruf tekne ve kürek .... ağaçları tabir olunan âlât	20 çift	240
Kompas ve çift tabir olunan âlât	Kompas 2 adet çift 2 adet	45
Tezgâhlara ceviz masa	3 adet	135
Mürettibin sandalyesi	3 adet	22
Kebir piriç mangal	1 adet	1050
El leğeni maa ibrik	1 adet	112
Nühas mangal	1 adet	65
Daire-i şahaneye talik olunan iki kıta tarih levhası ...		470

Takvim-i Vekayi basımına ayrılmış olan diğer malzemeler şunlardı:¹⁹

Cinsi	Tutarı/Kuruş
Sekiz parça hurufat tezgâhı ile muvazene olundukda mevcut olan kurşundan isaga olunmuş Türkî hurûfat	Kıyye 307
Huruf tertibi zımında tavşankârî çekmeceli masa	3 adet
Sahâif küreği	18 adet
Törpü	Adet 1
Kompas	Adet 2
Çift demiri	2 adet
Sahâif küreği	Kebir 4 sagir 4 toplam 8
Teneke?	20 adet

¹⁸ BOA, MAD, 8257, s.14.

¹⁹ BOA, MAD 8257, s.92.

Eğre	1 aded
Kurşun	12.5 kıyye

Takvimhane Nezareti kurulduktan sonra buraya ilhak edilen Tabhane-i Amire'nin demirbaşları ve alet edevatı da yeni nezarete devredildi.²⁰ Takvimhaneye ilhak edildiğinde Tabhane-i Amire'de mevcut demirbaş listesi şu şekildedir:²¹

Cinsi	Adet
Harita ve hendese ve frenki nühas üzerine mekhûk levhalar	269
Basma Tezgâhı	5
Harita Tezgâhı	2
Aba tabir olunur talik çelik	427
Ümmehat tabir olunur talik bakır	823
Aba tabir olunur nesih çelik	485
Ümmehat tabir olunur nesih bakır ve çizgi ve çiçek ve nesih ... ve üç takım rakam bakırları	Cem'an 613
Deraliyye'de tabî husûsunu iden İbrahim Efendi'den kalma âlât	Bakır Ümmehat 439 Çelik aba 198
İsaga olunmuş olan hurûfât kurşunu	Kıyye 800. 5
Kebir kazgan	1
... tahtası	Sagir 1 Kebir 1
Basma tezgâhının yalnız sikkesi	1
Kâğıt vazî olunacak çekmeceli tezgâh	2
Kerbeden	1
İngilterekârî sekiz vidalı mengene	2
Cemşir Muşta	3
Tavşankârî ayaklı masa tabir olunur tezgâh	3
Mürekkep imali için senk mavna	1
Sagir demir örs	2
Çift Tabir olunur huruf düzmeye ...demir alat	6
Kâğıt ıslahı için demir halkalı ütü tabir olunur taş	2
Kebir demir eğre	4
Demir kurşun tapası	Kebir 2 sagir 1
Vasat demir perkar	1
...	2
Mıkras	2
Sagir gönye	Pirinç 1 defa 1
Demir	1
Erre Tenekesi	Kıyye 4000
Keser ma'a ..	1
Çekiç	1

²⁰ BOA. HAT 671/32800.

²¹ BOA, MAD 8257, s.70.

Çatal demir	1
Ağaç ..	100
Demir ...	8
Demir mürekkep tapası	1
Yazı Hanesi	2
Sahifeler tertibinde .. kurşunu	3
Ağaç üzerine mehkûk kitap dibaçesi	2
Sagır ve kebir demir vida	15
Huruf temizlemek için fırça	2
... taşından ocak	1
Mürekkep ezecek taş	1
Mürettip tezgâhı	11
Besmele-i Şerife ve hatt-ı hümayun ve ferman-ı âli esmâ-yı kütüb ve sâir tezhibleri mehkûk ecnâs çemşir kavâlib	1155
Neccarkârî iskemle	1
Tezgâhtan sahâif kaldırmak için tahta	4
Kitap cenderesi	2
Demir burma	2
Çekmeceli sahaif tekneleri	15
Demir mürekkep kaşığı	2
Ahşabî top tahtası	3
Ahşabî iki kanatlı dolap	1
Ahşabi tertib hanesi	5
Cennetmekan tâbe serâhu Hatice Sultan hazretlerinin teberrükü olan.. çalar saat	1
Demir Kompas	1
Nühas ..	Kıyye 13
Tavşankârî ihlamurdan çekmece	2
Kâğıt terbiyesi için senk-i mermer	4
Mermer üstüne vaz□ olunacak tahta	1
Sofra	1
Talik forma	1
Nesih forma	1
Hareke forması	1
(Sinin) forması	1
Sagır rakam forması	1
Sagır taş basma forması	1
Kâğıt ıslatması için kebir kovata	1
Tezgâhlar tamiri için pesmande kalan bazı köhne ve şikeste âlât	1
Demir kompas	1

Eski Tabhanenin idarecisi Mesarifat Nazırı İbrahim Saib Efendi bu demirbaşlarla birlikte, kendi malı olarak imal ettirdiği bazı alet ve tezgâhları da, Takvimhane

Nezareti'ne bedelsiz olarak bıraktı.²² Saib Efendi'nin Tabhane-i Amire'ye terk ettiği matbaa malzemeleri şunlardır:

Takvim-i nücum tabîkı için tezgâh	1
Kitap şemsiyesi tuğrası? için demir mengene	1
Hurûfât tathîri için vasat kazgan	1
Hurûfât isagası için maye tabir olunur eczalı? kurşun	Kıyye 44
Çekmeceli sahâ'if tekneleri	38
Mühendishane Baş Hocası İshak Efendi'nin tercemesi ve fenn-i harbe dair nühas üzerine resm olunmuş levhalar	Toplam 85
Usûl-ı ... için tanzim olunmakta olan levhalar	60
Kompas demir	8 pirinç 4, ?1 toplam 13
Bükecek tabir olunur demir âlât	2
Testere	1
Dörpü	1
Eğge	2
Burgu	1
Sagir çekiç	1
...	1
Rende	1

1. Hurûfat

Matbacılıkta en eski sistem olan tipografi hurufatla yapılan baskı işlemidir.²³ Takvimhane Matbaası'nda kullanılan baskı tekniklerinden biri olan tipografide kullanılan temel malzemelerden biri de huruftur. Harflerin mürettepler tarafından dizilmesiyle gerçekleştirilen baskı işleminde kullanılan huruf, Takvimhane'nin demirbaş kalemlerinden biridir. Hurufat, hattatlara yazdırılmış olan harflerin, ustalar tarafından metal kalıpları hazırlanarak bu kalıplara kurşun dökülmesiyle imal edilmekte idi. Kullanılan kurşun hurufat yıprandıkça hurdaya çıkarılarak yenileri sipariş edilmekteydi.

Takvimhane'de huruf daha çok nesih olmakla beraber, nazım tarzında eserlerde nesih yazı tercih edilmediğinden talik harfler de dökürülmekteydi. Mühendishane

²² Takvim-i Vekayi, 1247.12.17, sayı 26, s.2.

²³ Kamil Erçin- Hayri Zorlutuna, Matbaacılık Bilgileri II, MF. B, İstanbul Maarif Matbaası, 1945, s.11.

matbaasının yönetici Mühîb Efendi tarafından haşîye, divan gibi eserlerin talik harflerle basılması uygun görülerek matbaanın harf dökümcüsü Araboğlu Bogos'a talik harfler dökütürülmüştü.²⁴ Takvimhane döneminde de talik yazı daha estetik bulunarak bu tür eserlerin talik yazı ile basımı geleneği sürdürüldü. Dışarıdan nazım eser bastırmak isteyenlerin tercihi de bu şekilde olduğundan zaman zaman talik harfler dökütürülmüş ve bunlar yıprandıka yeni imal ettirilmiştir. Böylelikle dışarıdan kitap bastırmak isteyenlerin de Tabhane-i Amire'yi tercih etmeleri ve Tabhane gelirinin artması amaçlanmıştır.²⁵

Arap alfabesinde harflerin başta, ortada, sonda farklı şekillerde yazılmaları ve bitişme özellikleri dolayısıyla harf imalinin güçlüğü, imal edilen harflerin yıllarca birçok eserde kullanılması sebepleriyle hurufat konusu oldukça önemsenmiştir. Her yeni harf imal ettirildiğinde denenmek üzere bir eser basılarak padişaha sunmak usulden olmuştur.²⁶ Yeni harf imali için görevlendirilen Yesarizade Mustafa İzzet, Ressam Racih'in hattıyla yazılan ve Ohannes Mühendisyan²⁷ tarafından çeliğe hakk edilerek imal edilen celi talik hurufla basılan ilk eser olan *Risale-i İtikadiyye*'den birkaç nüsha padişaha göndermişti. Yesarizade, bu eserle birlikte tabhanede kitap basımı konusunda fikirlerini ifade ettiği yazıyı da Padişah'a sunmuştu. Padişahın yeni harflerle basılan eseri ve Mustafa İzzet'in görüşlerini beğenmesi üzerine kendisine Takvimhane nazırlığı tevcih edildi.²⁸

Harf imalinde hurufat ustalarının kurşun dökükleri harf kalıplarının yazılarını hattatlar hazırlamaktaydı. Kitap, Takvim-i Vekayi ve evrak basımında kullanılan nesih harfler Osman Efendi hattıdır.²⁹ Yesarizade tarafından hazırlattırılan celi talik harfler ise Racih Efendi hattıdır. Arap harfleri hattatlara resmettirilirken Ermenice, Rumca gibi dillerde Takvim-i Vekayi basılan Takvimhane'de bu dillere ait harfler farklı şekillerde temin edilmiştir. Fransızca Takvim-i Vekayi için ilk kuruluşta Blaque'tan alınan malzemeler arasında Fransızca haruf olduğu için harf imali gerekmemişti. Ancak örneğin Rumca Takvim-i Vekayi basımında gerekli olan

²⁴ Beydilli, *Mühendishane*, s.321.

²⁵ BOA, HAT 1425/58337.

²⁶ BOA, İ.MVL 118/2922.

²⁷ Arşiv belgelerinin bir kısmında Ohannes adı Avanes olarak yazılmıştır. Ancak Avanes olarak yazılan kişinin matbaacı ve hurufat ustası Ohannes Mühendisyan olmalıdır.

²⁸ BOA, İ.DH 69/3443.

²⁹ BOA, İ.MVL 118/2922.

harfler geçici olarak patrikhaneden tedarik edilmiş, onlar da yıpranınca iki yz otuz beş vukiye hurufat Paris dkmhanelerine Alyon adlı kişi vasıtasıyla sipariş edilmişti.³⁰

Takvimhane ve Tabhane'ye ait harfler yıpranarak her yeni hurufat dktrldğnde eski haruf kurşun olarak satılır ve elde edilen gelir imal ettirilen harflerin masrafından dşlrd. Arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla Takvimhane ve tabhane için dktrlen hurufat şunlardır:

Tarih	Usta	Miktar/kıyye	cret
1842	Araboğlu Kalost ³¹	19 kıyye 160 ³²	
1846-47		200 vukiye ³³	
Mart 1852-Nisan 1853		335 kıyye 25 dirhem	13.402,5 ³⁴
Mart-Ekim 1854	Araboğlu Artin	177 vukiye 105 dirhem ³⁵	
1855-56			8700 kuruşluk, ³⁶
1857-1858			14240.5 10 para ³⁷
1858/1859	Araboğlu Artin	421.10 kıyye 20.5 talik ³⁸	
Mart 1860- Mart 1861	Araboğlu Artin	Takvimhaneye: 196.50 Tabhaneye:293.20	19567 ³⁹

Takvimhane'nin haruf imal ettirdiğ ustalar Araboğlu Kalost, Ohannes Mhendisyan⁴⁰ ve Araboğlu Artin'dir. Ermenice Takvim-i Vekayi için Ermenice haruf da imal eden Kalost'un iki bin kuruş maaşı bulunmaktaydı.⁴¹ Bu ustalardan Ohannes Mhendisyan'ın yaptğ bir sahtekrlk sonucu Takvimhane ile olan ilişiğ kesilmiştir. Mhendisyan'ın Takvimhane için dktğ harflerden elinde kalanlarla

³⁰ BOA, İ.HR 4/179 (24 Safer 1256).

³¹ Eski tabhanenin harf dkmcs Araboğlu Bogos'un mesleğni öğrettiğ oğullarından Kalost.

³² BOA, MAD 9193, s.9.

³³ BOA, İ.DH 137/7017.

³⁴ BOA, İ.DH 278/17461.

³⁵ BOA, İ.DH 317/20463.

³⁶ BOA, İ.DH 348/22953.

³⁷ BOA, A. AMD 75/90.

³⁸ BOA, MAD 9235, s. 36.

³⁹ BOA, MAD 9244, s.10.

⁴⁰ Mzisyen, hakkk, kuyumcu, matbaacı ve hurufat dkmcs (21 şubat 1810-17 Kasım 1891) (Pars Tuğlacı, "Osmanlı Trkiyesi'nde Ermeni Matbaacılığ ve Ermenilerin Trk Matbaacılığna Katkısı", **Tarih ve Toplum**, c. XV, No: 86, şubat 1991, s. 52).

⁴¹ BOA, C.MF 5/215.

sahte gümrük tezkiresi bastığı öğrenilmiş ve yapılan sorguda suçunu itiraf etmiştir. Birkaç lafızlık az bir hurufla ve bir kereliğine bu işi yaptığını söylese de Mühendisyan'ın elinde kalmış olan harfler Takvimhane'ye teslim ettirilmiş ve odası mühürlenmişti.⁴² Aynı zamanda evrak-ı nakdiye basımında Darbhane-i Amire için harf imal ettiğinden,⁴³ para basımı işinin aksamaması için mühürlenmiş odası mecburen tekrar açılmış ancak nizamaya aykırı bulunan bu hareketi neticesinde iki yüz kuruş maaşı kesilmiştir.⁴⁴ Aynı zamanda Vezirhanı'nda kitap basarak ticaretini yapan Ohannes'in ayrılmasından sonra Takvimhane hurufatçısı olarak Araboğlu Artin'in adı geçmektedir. Takvimhaneye Avrupa'dan mürekkep alımı işiyle de görevlendirilen Araboğlu Artin'in⁴⁵, Ohannes Mühendisyan' a göre daha uygun fiyatla harf döktüğü görülmektedir.

2. Litografya

Litografi (taşbasmacılığı); çoğaltılacak yazı ya da resmin kimyasal yöntemlerle Kalkschifer denen su ve yağı emme özelliğine sahip olan⁴⁶ bir tür taşa geçirilip, taş kalıp olarak kullanma yoluyla kâğıt üzerine nüsha basma yöntemidir. Alois Senefelder tarafından 1796'da Viyana'da keşfedilmiştir. Taş baskı demek olan Litografya tekniğini Osmanlı'ya getiren kişi ise Henri Cayol'dur. 1831 yılında Hüsrev Paşa'nın girişimiyle Babıseraskeri'de bir litografya basmahanesi kurulmuştur. Elli kişinin çalıştığı bu taşbasma atölyesinin başında Henri Cayol ve Jacques Caillol vardı. 1835 yılında Maçka'daki Harbiye Mektebi'nde bir litografhane daha kurulmuştur.⁴⁷ Matbaacılıktaki bu yeni teknolojiyi öğrenmek üzere 1838 yılının sonunda Harbiye'den iki öğrenci Paris'te gönderilmişti.⁴⁸

Litografya tekniği bulunduktan otuz altı yıl sonra Osmanlı'ya gelmiş ve birçok litografya matbaası açılmasıyla litografyacı esnafı doğmuştur. Litografya tekniğinin bu şekilde hızla yayılabilmesi, Arap harflerinin başta, ortada, sonda farklı şekillerde

⁴² BOA, A. MKT. NZD 180/22.

⁴³ BOA, İ.DH 92/4623.

⁴⁴ BOA, MVL 346/109.

⁴⁵ BOA, İ.MVL 356/15541.

⁴⁶ Erçin-Zorlutuna, II, s.70.

⁴⁷ Kabacalı, *Matbaa*, 41-45.

⁴⁸ BOA, HAT 1185/46750.

olması ve diğer harflerle bitişmesinden doğan zorluğun litografya tekniğinde yaşanmaması sayesinde.⁴⁹

1841 yılında Tabhanede sadece bir adet litografya tezgâhı bulunmaktaydı. Evrak-ı sahiha, mürur, esnaf, cizye tezkireleri gibi evrakların yazma olarak değil de matbu kullanımına geçilmesiyle bunların basımı için yeni litografya tezgâhı alımı zorunlu olmuştur. Aslında mevcut makineler ihtiyaca cevap vermediğinde bu gibi evraklar Galata'da litografyacı esnafına sipariş edilmekteydi. Ticaret Nazırının mürur ve tüccar tezkirelerinin litografya ile basılması yolundaki isteği tabhanede bulunan litografya tezgâhının yetersizliğini bir kez daha gündeme getirdi. Takvimhane Nazırı Mustafa Sami'nin, bu çeşit tezkirelerin basımı gibi sürekli ve hacimli bir işin çok da verimli çalışmayan bir tek tezgâhla yapılamayacağı ve bu işlerin litografya esnafına siparişinin masrafi arttıracığı yolunda görüş bildirmesi üzerine yeni litografya tezgâhlarının alınması kararlaştırıldı. Tezgâhların Avrupa'dan alımı düşünülürken litografyacı Cayol'un iki adet tezgâhını satılığa çıkardığı öğrenilmiş ve kendisiyle iki tezgâh, 12 adet taş ve baskıda kullanılan birtakım eşyalar karşılığı olarak dokuz bin beş yüz kuruşa pazarlık edilmişti. Aynı zamanda litografyadan en iyi şekilde verim alabilmek için bu tekniği Osmanlı'ya getiren kişi olan Cayol da iki bin kuruş maaşla Takvimhane-i Amire'de görevlendirildi. Cayol ile birlikte litografyada çalışmak üzere ressam Kaspar ve taş üzerine yazı yazması için kâtip Abdurrahman Efendi işe alındı.⁵⁰ 1853 yılında da biri demir ikisi tahta olmak üzere toplam üç adet litografya tezgâhı alınmıştır.⁵¹

Litografya tekniğinin baskı ve kurulum kolaylığıyla hızla yayılarak litografyacı esnafı doğması, beraberinde gayr-ı resmi matbaalarda kitap basımı ve satışı konularında bir takım düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kıldı. Litografya tezgâhı olan herkesin serbestçe dilediğini basması ve kitap ticareti yapması Tabhane gelirini de olumsuz etkilemekteydi. Ayrıca dini, mülki anlamda mahzurlu görülen kitapların basılması gibi bir problem de ortaya çıkmıştı. Litografyacı esnafının uygun görülmeyen kitapları basmamaları ve bastıkları kitaplardan kâr ödemeleri konusunda

⁴⁹ Francis Robinson, "Technology and Religious Change: Islam and the Impact of Print", *Modern Asia Studies*, c.27-1, 1993, s.239-240'den naklen Orlin Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746): Yeniden Değerlendirme**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2006, s.341.

⁵⁰ BOA, İ.DH 37/1723 (1257).

⁵¹ BOA, İ. DH 281/17654.

kararlar alınarak iradeler çıkarılmışsa da bu konuda her zaman başarı sağlanamamıştı. 1857'de yürürlüğe giren Matbaa Nizamnamesi⁵² ile matbaa açılması ve kitap basımı konularında bir takım düzenlemeler yapılmaya çalışıldı. Buna göre litografya ya da huruf olsun matbaa açmak isteyenlerin talebi Meclis-i Maarif ve Zabtiye tarafından incelenecek sadarettten de sorularak izin senedi verilebilecekti. Matbaa sahipleri basacakları kitapları Meclis-i Maarif'e sunacaklar, devletce sakıncası olmayan kitaplar sadaretin onayı alınarak basılabilecekti.

Litografyacı esnafını denetim altına almak ve kazançlarından gelir elde etmek amacıyla bazı litografyacıların tezgâhlarını Takvimhane'de işletmelerine müsadde edilmiştir. Burada kendilerine ayrılan odada baskı faaliyetlerini sürdüren litografyacılar basacakları kitabı ve nüsha sayısını önceden Takvimhane Nezareti'ne bildirmek koşulu ile basabilecekler ve kitap basımından elde ettikleri gelirin beşte birini Takvimhane'ye ödeyeceklerdir. Takvimhane'de bu şekilde toplam on üç litografya tezgâhı ve tezgâhların başında üç usta bulunmaktaydı. Ancak esnaf belirlenen kurallara riayet etmeyerek basılması uygun görülmeyen kitaplar da basmaktaydı. Takvimhane'ye yerleşen esnafın denetimi sağlanamadığı gibi kırk bin kuruşa yaklaşan miktarda borçları tahsil edilememekteydi. Bunun üzerine esnafın birikmiş borçlarına mâhsuben tezgâhlarına el konulup Takvimhane'ye demirbaş kaydedildi. Bu tezgâhlar Takvimhane malı olarak işletilecek ve üç ustadan Aşir Efendi bin, diğer iki usta yedi yüz ellişer kuruş maaşla Takvimhane personeli olarak, tezgâhların işletilmesinden sorumlu olacaklardı. Takvimhane nazırı bu şekilde hazineye yıllık yüz- yüz elli bin kuruş gelir elde edilebileceğini öngörmekteydi.⁵³

Takvimhane'de tezgâhı bulunan esnaflardan biri de Uncu Halil Ağa idi. Uncu Halil Ağa sadece *Muhammediye Şerhi* basacağını ve ondan sonra Takvimhane'ye terk edeceğini söyleyerek birkaç litografya tezgâhını Takvimhaneye bırakmıştı. Asıl amacının Takvimhane'de nizama aykırı olarak türeyen litografyacı esnafı gibi oraya yerleşmek ve dilediği kitabı basmak olduğu anlaşılan Halil Ağa Galata'daki Frenk matbaalarıyla arası bozulduğundan Takvimhane bünyesinde kitap basarak sahafların müdahalesinden korunmak düşüncesindeydi. Takvimhane'deki litografyacıların

⁵² Nizamnamenin tam metni için bkz. Ek 2 (*Düstur Tertib-i Evvel*, c. II, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1289, s. 227-228.).

⁵³ BOA; İ. MVL 175/5188 (Şaban. 1266).

tezgâhlarına el konduğu sırada tezgâhlarını Ceride-i Havadis matbaasına sattığını söyleyerek buna razı olmamıştı. Daha sonra Halil Ağa'nın Takvimhane'den çıkarttığı tezgâhlarını Ceride-i Havadis matbaasına yerleştirerek *Muhammediye Şerhi* ve sarf, nahiv gibi kitaplar bastığı öğrenildi. Halil Ağa'nın Kur'an ayetleri ve hadisler içeren *Muhammediye Şerhi* ve ayrıca sarf, nahiv, tecvid ilmihal gibi piyasada fazlasıyla bulunan kitaplar basması uygun görülmemişti. Ancak Uncu Halil Ağa'nın kitap basmasının tamamen yasaklanması mümkün görünmemiş ve kendisine kitap basma ruhsatı verilmesine karar verilmiştir.

Galata'da matbaa işleten Cayol'un da Türkçe kitaplar bastığı öğrenilerek basmacılıktan men edilmesi düşünülmüşse de kendisi litografya tekniğini İstanbul'a getiren ve Tabhanede bir süre çalışıp litografyacılığı öğreten kişi olması göz önünde bulundurularak Takvimhane Nezareti tarafından basmacılık yapabilmesi için izin senedi verilmiştir. Uncu Halil Ağa ve Cayol'a özel olarak çıkarılan basım ruhsatları mahzurlu kitaplar basmamak ve basılacak şeyleri önceden bildirmek koşullarıyla verilmiştir. (6. Receb.1267)⁵⁴

3. Kâğıt

Beykoz Kâğıt Fabrikası'nın kapandığı dönemde faaliyete geçen Takvimhane'nin bu fabrikadan kâğıt alıp almadığına ilişkin bir kayda rastlanmamışsa da Takvimhane'nin mümkün olduğunca yerli kâğıt kullanmayı tercih ettiğini biliyoruz. İzmir Kâğıt Fabrikası açılıncaya kadar Takvimhane'nin kâğıt ihtiyacını piyasaya hâkim olan Avrupa menşeli kâğıtlarla giderdiğini tahmin etmek güç değildir.⁵⁵ Zira Triyeste'den kâğıt alındığına dair kayıtlar mevcuttur. 1843 yılında İzmir Kâğıt Fabrikası üretime başladığında Takvimhane'nin kâğıt ihtiyacını karşılayan başlıca kaynak olmuştur. Takvimhane'de mümkün mertebe yerli üretim kâğıt, yani İzmir fabrikası ürünleri kullanılmaktaysa da zaman zaman fabrika üretiminin kalite standardında süreklilik sağlayamaması veya üretimde gecikme yaşanması bunu zorlaştırmaktaydı. 1852'de evrak-ı sahiha basımı için üç bin top kâğıt alımı söz konusu olduğunda, fabrikanın o

⁵⁴ BOA, İ.MVL 196/6021.

⁵⁵ Daha önceki dönemlerde tabhanede kitap basımı İngiliz, Flemenk, Ceneviz isimleriyle anılan kâğıtlarıyla yapılmaktaydı. (Beydilli, *Mühendishane*, s.360).

sıralarda kalitesiz üretim yapmasından dolayı gereken kâğıdın dışarıdan alınması bir seçenek olarak düşünülmüştü. Ancak bu, fabrikanın satışlarını olumsuz etkileyerek kapatılmasına yol açabileceğinden, -fabrika yetkililerinin düzgün ve elverişli kâğıt üretilmesi konusunda uyarılması koşulu ile- gereken kâğıdın yine buradan alımı kararlaştırıldı.⁵⁶ Özellikle 1846-47'de şer'i sened, tahvil gibi uzun yıllar şahısların ellerinde bulunacak olan evrak kâğıtlarının uygunsuzluğu ve bu gibi evrakın sağlam kâğıttan basılması gereği Maliye nâzırına ihtar edilmişti.⁵⁷

Maliye nazırı Fransalı bir tüccarın gönderdiği kâğıt numunelerinin kırılğan ve yazıların çıkması sebepleriyle beğenilmediğini ve İzmir Fabrikası'nda imal edilen kâğıtların bu numunelerden kaliteli olduğu söylemişti. İzmir Fabrikası'nın büyüterek üretimini arttırmasıyla birlikte tüm kâğıtların buradan alınmasının uygun olacağı belirtilmişti.⁵⁸

Yabancı kâğıt üreticilerinin de fiyatlarını yarı yarıya düşürdükleri bu yıllarda, İzmir kâğıt fabrikasının onlarla rekabete girmesi epey zorlaşmıştı.⁵⁹ Piyasada oluşmuş Avrupa kâğıdı tekeline kırmak için fabrikanın böyle bir desteğe ihtiyacı olduğu açıktı. Ancak Takvimhane'nin kâğıt aldığı tüccarlar böyle bir müşteriyi kaybetmek istememişlerdi. Elinde bulunan kâğıdın Takvimhane tarafından satın alınması için uğraşan tüccar İsak'ın tavrı buna örnektir. Daha önceden Takvimhane'nin kâğıt alımı yaptığı İsak adlı Yahudi tüccarın İzmir Fabrikası ürünleri tercih edilmeye başlanınca elinde yetmiş bin kuruşluk kâğıt kalmış ve bu kâğıdı Takvimhaneye satabilmek amacıyla türlü yollara başvurmuştur. Kendisiyle herhangi bir kontrat yapılmamış olmasına rağmen Takvimhaneye satacağı düşüncesiyle aldığı bu kâğıtların satın alınmadığı takdirde mağdur olacağını söyleyen İsak'ın ısrarcı arzuhalleri neticesinde Meclis-i Vâlâ'dan fabrika üretimini etkilemeyecek şekilde ve kâğıt ücretinin taksitlendirilerek ödenmesi koşulu ile İsak'tan bahsi geçen kâğıdın alınması yolunda irade çıkmıştı.⁶⁰ Ancak o dönemde Takvimhane nazırı olan Said Bey Takvim-i Vekayi, mürür ve cizye tezkireleri için bir yıl yetecek kadar kâğıt mevcut olduğunu

⁵⁶ BOA, İ.MVL 235/8268.

⁵⁷ BOA, A.MKT 70/48.

⁵⁸ BOA, A.MKT 74/5-A.

⁵⁹ Osman Ersoy, XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıt, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları no:145, s.51.

⁶⁰ BOA, İ.MVL 121/3065 (5 Receb 64/Haziran 1848).

ve kâğıt alımına kesinlikle ihtiyaç olmadığını bildirmişti. İzmir Fabrikası'ndan başka yerden kâğıt alınmaması konusundaki uyarıları hatırlatan nazır, birbirini tutmayan emirler arasında kalmış ne yapacağını bilememişti.⁶¹ Nazırın ifadesine göre; Takvimhane'ye gereken cinsten de olmayan bu kâğıt yetmiş bin değil, kırk bin kuruş değerindedir. Said Bey'in uyarıları ve direnmesi sonucunda hazineyi böyle yüklü bir masrafa sokacak olan kâğıt alımı konusunun detaylı incelenerek tekrar görüşülmesine karar verilmiştir.⁶²

İzmir Kâğıt Fabrikası Avrupa kâğıt endüstrisiyle ve piyasasıyla rekabet edememekte ayrıca kâğıdın hammaddesi olan paçavra tedariki konusunda sıkıntı çekmekte idi. Bu şartlarda üretimini durdurmak zorunda kalan fabrikanın kapanış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber tahminen 1863-64 yıllarında kapandığı söylenmektedir.⁶³ Bu tarihten sonra eskiden olduğu gibi tüccarlar vasıtasıyla yabancı menşeli kâğıt kullanımına devam edilmiştir.

Tespit edilebilen arşiv belgelerine göre Takvimhane'nin yaptığı kâğıt alımlarını gösteren tablo şu şekildedir:

Tarih	Cinsi	Miktarı/top	Fiyatı/kuruş	Kaynağı
1838-1839		129	19854	Triyeste ⁶⁴
Aralık 1838- Ocak 1839	Takvim kâğıdı	102		Triyeste ⁶⁵
1839-1840		50		Triyeste ⁶⁶
1852 yılı sonları	5 farklı çeşit	4500	3 yük 18500	İzmir Fabrikası ⁶⁷
Temmuz 1855	Mürur tezkiresi ve Takvim-i Vekayi için		1 yük 53.000 ⁶⁸	
Aralık 1859	Hüccet-i şeriyye ve arzuhal için battal	2000	3 yük 80.000 ⁶⁹	

⁶¹ BOA, A.MKT 158/24 (12. 1264/ Ekim-Kasım 1848).

⁶² BOA, İ.MVL 121/3065 (M 1265/Kasım-Aralık 1848).

⁶³ Zeki Arıkan, "İzmir Kâğıt Fabrikası" (1843-1863) **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar**, Uluslararası Tarih Kongresi (1. :24-26 1993 Ankara), yay. haz. Hamdi Can Tuncer, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.309.

⁶⁴ BOA, MAD 8257, s. 21.

⁶⁵ BOA, MAD 8257, s. 25.

⁶⁶ BOA, MAD 8257, s. 32.

⁶⁷ BOA, MVL 336/115.

⁶⁸ BOA, İ. DH 320/20743.

⁶⁹ BOA, İ. DH 458/30428.

Aralık 1861- Ocak 1862	Battal	800	1 yük altı bin kuruş ⁷⁰	
Ağustos 1861			Topu 70 Toplam 1 yük 40.000 ⁷¹	
1861 sonları			265X?=79.500 ⁷²	
1266	Cizye evrakı ve mürür tezkireleri için kebir âbadi	1000	88X1000=88000	İzmir Fabrikası ⁷³

Kâğıt kalitesi kitaplarda olduğu kadar uzun yıllar şahısların ellerinde bulunduracakları sened, tahvil, tezkire gibi evrak-ı sahiha gibi belgeler için de oldukça önemliydi. Bu gibi evrakların basıldığı kâğıtların pişkin ve rabitalı olması gerekmektedir.⁷⁴ Bunlardan başka kâğıt kalitesinde aranan kriterler; kırılğan olmaması, mürekkebin dağılmaması ve kâğıdın arkasına çıkmaması olarak özetlenebilir.

Evrak basımında kullanılan kâğıt miktarları hakkında bir fikir vermesi açısından üç yüz iki bin beş yüz elli adet mürur tezkiresi için yüz yetmiş sekiz top,⁷⁵ elli bir bin iki yüz altmış altı adet esnaf tezkiresi için onaltı top kebir abadi ve yirmibeş top abadi kâğıt kullanıldığı⁷⁶ söylenebilir.

İzmir Kâğıt Fabrikası kapandıktan sonra Takvimhane'nin kâğıt alımı yaptığı kişi tüccar Bedros'tur. Bedros fiyatlarda indirim yaparak Takvim-i Vekayi kâğıdının topunu on sekiz kuruş indirimle doksan iki, şer'i sened için battal kâğıdı otuz iki kuruş indirimle yüz doksan yedi, varaka-i sahiha kâğıdını sekiz kuruş indirimle elli iki, mürur ve esnaf tezkireleri kâğıdını on bir kuruş indirimle altmış dokuz kuruşa satmayı taahhüt etmişti. Meclis-i Vâlâ'da bu fiyatlar uygun bulunarak Takvimhane'nin ihtiyacı olan kâğıdın tüccar Bedros'tan alınması yolunda irade çıkmıştır.⁷⁷

⁷⁰ BOA, İ.DH 482/32494.

⁷¹ BOA, İ.DH 476/32010.

⁷² BOA, İ.DH 477/32078.

⁷³ BOA, A.AMD 12/36.

⁷⁴ BOA, C.MF 121/6020.

⁷⁵ BOA, C.ML 546/22445 (29 Şevval 1261).

⁷⁶ BOA, C.MF 5/1564 (13 Cemaziyelahir 1260).

⁷⁷ BOA, İ.MVL 341/14719 (7 Muharrem 1272).

Takvimhane’de kullanılan kâğıt cinsleri konusunda ise, Nazır Mehmed Nail’in ikinci nezareti döneminde yapılan sayım listesi⁷⁸ bir fikir vermektedir:

Cins	Miktar/Top
Ay Damga kâğıdı	300
Kesik Kenarlı Üç Takye kâğıdı	437
Kenarlı Üç takye kâğıdı	41
Ceneviz kâğıdı	96
Telhislik Ay Damga	141
Sagır Kuş Damga kâğıdı	37
Çifte Aslan Damga kâğıdı	82
Sagır Frenk abadisi	27
Üç takye kıtasına flemenk kâğıdı	42
Çifte Ay Damga kâğıdı	5
Çifte Kuş Damga kâğıdı	77
Hünkari takvim kâğıdı	112,5
Hünkari msf takvim kâğıdı	37,5
Kebir Elvan kâğıdı	13
Sagır elvan kâğıt	1

Tabhane-i Amire’de nazır Numan Mahir’den Atıf Bey’e devri (Mart 1838) sırasında mevcut kâğıtların cins ve miktarı ise şöyledir:⁷⁹

Cinsi	Miktarı/Top	Kıymeti/Kuruş
Battal Âbadi	7	200x7=1400
Mavi renk Âbadi	48	1920
Defa Âbadi	110	500x110=5500
Birinci Kuş ismiyle	225	50x225=6700
İkinci Kuş ismiyle	225	45x225=10125
İkinci Arslan ismiyle	75	35x75=2625
Üç Şapkalı ismiyle	431	28x431=12067
Ceneviz kâğıdı	53	24x53=1272

Nezaret Recai Efendi’den Esad Safvet’e devr ettiğiinde (Mayıs-Haziran 1839) tabhanede mevcut kâğıt cins ve miktarları ise şöyledir:⁸⁰

Cinsi	Miktarı/Top	Kıymeti/Kuruş
Beyaz Âbadi	152	200x7=1400
İkinci Kuşa Damga	187	1920

⁷⁸ BOA, ML. MSF 11288.

⁷⁹ BOA, MAD 8257, s.78.

⁸⁰ BOA, MAD 8257, s.90.

Üç Takyeli kağıd	989	500x110=5500
İkinci Ceneviz	1370	50x225=6700
Sagır Âbadi	81	45x225=10125
Kenarlı Üç Takiyeli	180	35x75=2625
Birinci Ceneviz	275	28x431=12067
Ay Damga Kâğıt	160	24x53=1272
Yarım Arslan Kâğıt	60	35x75=2625
Birinci Kuş Damga	134	28x431=12067
Mavi Renk Âbadi	49	24x53=1272
Orta İstanbul	8	35x75=2625
Battal Âbadi	7	28x431=12067

4. Diğer Malzemeler

Tabhane ve Takvimhane’de kullanılan mürekkep, tezgâhlar için çivi gibi malzemeler Avrupa’dan getirilmekteydi.⁸¹ Kâğıt alımı yapılan Triyeste’den Fransızca Takvim-i Vekayi muharriri Françeski vasıtasıyla kırk vukiye mürekkep için toplam dokuz yüz altmış bir buçuk kuruş ödenmiştir (Eylül 1839).⁸² Her yıl beşyüz vukiye mürekkep alınmakta idi. 1850-51 senesi için nakliye ve diğer masraflar dâhil olmak üzere kıyyesi altmış beş kuruştan toplam otuz iki bin beş yüz kuruşluk mürekkep alındı. Gerekli olan mürekkebin dışardan alınmayarak burada imal ettirilmesi Meclis-i Vâlâ’da görüşülerek Takvimhane nezaretine bildirilmişse de⁸³ yerli mürekkep kullanımına dair bir bulguya rastlanmamıştır. Nitekim bundan sonra da mürekkebin dışarıdan alındığına dair kayıtlar mevcuttur. Örneğin 1856 yılında da hurufatçı Araboğlu Artin vasıtasıyla okkası altmış beş kuruştan beş yüz okka, toplam otuz iki bin beş yüz kuruşluk eczalı mürekkep yine Avrupa’dan alınmıştır.⁸⁴

⁸¹ BOA, A. AMD 24/20.

⁸² BOA, MAD 8257, s.31.

⁸³ BOA, MVL 328/41 (8 Cemaziyelahir 1267).

⁸⁴ BOA, İ.MVL 356/15541 (Şevval 1272).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAKVİM HANE MATBAASI'NİN BASKI FAALİYETLERİ

TAKVİMİHANE MATBAASI'NİN BASKI FAALİYETLERİ

Takvimhane Matbaası Takvim-i Vekayi'nin basımı için kurulmuş bir matbaa olmakla beraber burada zamanla farklı materyaller de basılmıştır. Tanzimatla birlikte matbu evrak kullanımına geçilmesi ve bu konuda yapılan düzenlemeler neticesinde nitelik ve nicelik olarak matbu evrak kullanımı artmış, bu evrakın basımı da Takvimhane tarafından yürütülmüştür. Takvimhane matbaası, Türkçe Takvim-i Vekayi'nin yanında sürekli olmasa da çeşitli dillerde Takvim-i Vekayi dışında evraklardan kitaplara, nizamnamelerden el ilanlarına kadar birçok türde malzemenin basıldığı bir merkez haline gelmiştir.

A. Takvim-i Vekayi

Osmanlı toprakları içinde yayınlanan ilk Türkçe gazete Takvim-i Vekayi'dir.¹ II. Mahmud daha önce bir Türkçe gazete tesis etmeyi düşünmüş ancak bu 1831'de Takvim-i Vekayi ile mümkün olabilmıştır.² Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olarak yayına başlayacak olan gazeteye Takvim-i Vekayi isminin verilmesi ise şöyle olmuştur: Serasker Hüsrev Paşa bir layiha kaleme alarak o sırada Avrupa'da çıkan gazetelerin isimlerini ve çıkarılması planlanan gazete için isim önerilerini listeler. Babıâli'de gazete hakkında yapılan toplantıda isim konusu da görüşülür. İsim belirlenirken Osmanlı Devleti'ne yakışan, telaffuz sorunu yaşanmayacak ve Avrupalılar tarafından beğenilecek bir isim olması üzerinde durulur. Serasker Paşa'nın padişaha sunduğu isim listesinde *Havâdis-i Kevniye*, *Tercüme-i Ahvâl*, *Nüsha-i Havâdis*, *Vekâyi-i Seniyye*, *Vekâyi-i Âlem*, *Câmi'ül Ahbâr* gibi öneriler vardır.³ Bu seçenekleri muhtemelen beğenmemiş olan II. Mahmud isim konusunun önemini vurgulayarak tekrar görüşülmesini ister. Daha sonra Esad Efendi'nin teklifi olan *Havadisnâme* ve *Takvim-i Vekayi* isimlerini beğenen padişah bunlardan birinin

¹ Vekayi-i Mısıriyye Türkçe- Arapça olarak 1828'de yayınlanmaya başladıysa da ilk Türkçe gazete olarak sayılmamaktadır.

² Cengiz Orhonlu, "Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.1, sayı 6, 1968, s.35.

³ BOA, HAT 1237/48157.

seçilmesini ister. Bunun üzerine Kaymakam ve Serasker Paşa Takvim-i Vekayi isminin her bakımdan daha uygun olduğunu düşünerek Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesinin ismini belirlemiş olurlar.⁴

Takvim-i Vekayi gazetesinin ilk sayısı 25 Cemaziyelevvel 1247 (1 Kasım 1831) tarihlidir. Ancak mukaddimesi bu ilk sayıdan önce yayınlanmıştır.⁵ Haftada bir çıkarılması planlanan gazetede devletin resmi haberleri, dışarıdan alınan haberler, eğitim, fen, ticaret ve zamanın icabına göre farklı konulara yer verilecekti.⁶ İlk sayının yedi sayfalık kısmında haberler “Umûr-ı Dâhiliye”, “Mevâdd-ı Askeriye”, “Umûr-ı Hâriciye” başlıkları altında verilmiştir. Bunlara ikinci sayıda “Fünûn” ve daha sonraki sayılarda “Tevcîhât-ı İlmiye”, “Ticâret ve Es'âr” başlıkları eklendi. Yüz yirmi kuruş olan abonelik bedelini ödeyerek ismini tabhane defterine yazdıranlar bir yıl boyunca gazeteyi başka ücret ödemededen alabileceklerdir. Takvim-i Vekayi zorunlu abonelik sistemi ile memurlara, ilmiye ve askeriye ileri gelenlerine dağıtılacaktır.

Takvim-i Vekayi ilk üç yıl 24x35 cm, daha sonra 27x39 cm ölçülerinde çıkmıştır.⁷ Cumartesi günleri çıkan gazetenin Takvimhane personelinin Cuma günlerinde tatil yapamaması sebebiyle Nisan 1847'den sonra Perşembe günleri çıkması kararlaştırıldı.⁸ Takvim-i Vekayi yayınına başlandığı ilk yılında düzenli olarak haftalık çıkmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda düzensiz çıkmaya başlamış hatta yılda sekiz sayıya kadar düştüğü olmuştur. Takvimhane Nezareti döneminde çıkan Takvim-i Vekayi'in yıllara göre dağılımını gösterir liste şu şekildedir:

Bir yılda içinde yayınlanan sayı adedi	Miladi Aralığı	Yıl	Hicri Yıl	Takvim-i Vekayi numaraları	sayı
27	1831-32		1247	1-27	
31	1832-33		1248	28-58	
24	1833-34		1249	59-82	
18	1834-35		1250	83-100	
27	1835-36		1251	101-127	
18	1836-37		1252	128-145	

⁴ Yazıcı, Belgeler, s. 42-43.

⁵ Mukaddime'nin çıkış tarihi 26 Ekim 1831'dir. (Gerçek, Matbuat, s.116).

⁶ Takvim-i Vekayi, Mukaddime, s.2.

⁷ Koloğlu, Takvimi Vekayi, s. 14.

⁸ Takvim-i Vekayi, 1263.4.15, 328, s.2.

17	1837-38	1253	146-162
15	1838-39	1254	163-177 Abdülmecid (1839-1861)
17	1839-40	1255	178-194
23	1840-41	1256	195-217
20	1841-42	1257	218-237
12	1842-43	1258	238-249
15	1843-44	1259	250-264
15	1844-45	1260	265-279
16	1845	1261	280-295
18	1845-46	1262	296-313
46	1846-47	1263	314-359
35	1847-48	1264	360-394
21	1848-1849	1265	395-415
19	1849-50	1266	416-434
24	1850-51	1267	435-458
17	1851-52	1268	459-475
17	1852-53	1269	476-492
18	1853-54	1270	493-510
19	1854-55	1271	511-529
15	1855-56	1272	530-544
11	1856-57	1273	545-555
8	1857-58	1274	556-563
8	1858-59	1275	564-571
19	1859-60	1276	572-590
24	1860-61	1277	591-614 (Abdülaziz 1861-1876)
35	1861-62	1278	615-649
51	1862-63	1279	650-700

Özellikle Kırım Savaşı sırasında (1853-1856) ve sonrasında Takvim-i Vekayi'in düzenli çıkarılmadığı görülmektedir. Sayı düşüşü ile beraber sadece resmi haber içerikli bir gazete haline dönen Takvim-i Vekayi'in haftalık olarak düzenli çıkması için Reşid Paşa'nın sadrazamlığı döneminde bazı çalışmalar yapılmıştır. İlk kuruluşunda planlandığı gibi haftada bir çıkması ve resmi haberler dışında konularla ve zengin içerikle yayınlanması amacıyla bir takım kararlar alındı. Yeni alınan bu kararlar şöyleydi: Resmi haberlerin Amedi odasında kaleme alınmasına devam edilecek, Takvimhanece yazılacak ve tercüme edilecek yazıların yayına hazırlanması görevi müstakil bir kişiye; Lütfi Efendi'ye verilecek ve tercüme işleri için Aleko ve Kostaki görevlendirilecektir. Nazır Said Bey Takvim-i Vekayi'in düzenli çıkması için alınacak bu önlemlere rağmen gecikme yaşanması durumunda ilgili sorumluluğu

olarak memurlar gevşeklik gösterdiği takdirde gerekenin yapılacağını bildirmişti.⁹ Gazetenin içerik olarak zenginleştirilmesi amacıyla da bilim ve fen konularında yazılar için Paris'ten bin iki yüz frank tutarında bazı kitap ve haritalar sipariş edildi.¹⁰ Yapılan bu çalışmalar sonuç vermiş gerçekten de hicri 1263 yılında (20.12.1846-8.12.1847) Takvim- Vekayi kırk altı sayı çıkarılmıştır. Ancak haftalık çıkarılması konusundaki kararlılık yine uzun sürdürülememiştir.

Takvim-i Vekayi'in yayın hayatı iki kez kesintiye uğramış bu fasılalardan ilki olan 1878 yılına kadar iki bin yüz on dokuz sayı çıkarılmıştır.¹¹

1. Diğer Dillerde Takvim-i Vekayi

Gazete, Osmanlı Devleti'nin kendini Batı'ya ve bünyesinde barındırdığı farklı unsurlara karşı da ifade edeceği bir araçtı. Dâhili propaganda amacıyla tüm etnik unsurlara hitap edebilmesi için Takvim-i Vekayi'in farklı dillerde yayınlanması hedeflenmişti. Takvim-i Vekayi'nin 10. sayısında bu konuya dair şöyle bir yazı yer almaktadır:

"Mehza şevket-meab efendimiz hazretlerinin lâzime-i adâlet-berhümâyûnları muktezâsından olarak memâlik-i mahrûsa-i devlet-i aliyyede kâ'in yani sâye-i re'fet-vâye-i hazret-i cihanbânide müstazill olan kâffe-i ümem ve milelin intifâ eylemeleri için mukaddime-i Takvim-i Vekayi'de beyân olunduğu üzere Takvim-i Vekayi her lisanda yani Arabî ve Farisî ve Rum ve Ermeni zebânında basılmak matlûb ve mev'ûd olduğuna binâ'en bu günlerde Rum ve Ermeni lisanlarında basılması için zikr olunan lisanların harfleri ve edevât-ı sâ'iresi tanzim olunmakta olarak karîben şurû' olunacak olmakla şîrâsına tâlib olanlar şimdiden isimlerini Takvim-i Vekayihâneye kayd ettirmeleri için işâret olunmuştur."

Diğer dillerde yayınlanan Takvim-i Vekayi, Türkçe Takvim-i Vekayi'nin birebir çevirisi değildi.¹² Bunlar, kısmen Türkçe Takvim-i Vekayi'deki haberleri içerse de, hangi ulusa hitab edecekse ona göre düzenlenmekteydi. Örneğin Arapça Takvim-i

⁹ Takvim-i Vekayi, 1262.11.17, sayı 307, s.1.

¹⁰ BOA, İ.DH 148/7668 (19.C.1263).

¹¹ Orhonlu, "Takvim-i Vekayi", s.36.

¹² Koloğlu, Takvimi Vekayi, s.34.

Vekayi basımına başlanacağı sırada Arabistan için münasip vukuatın yazılacağı ifade edilmiştir.¹³ Farklı dillerde basılan Takvim-i Vekayi'ler çeşitli sebeplerle düzenli çıkarılamamıştır. Bunun başlıca sebebi getirisinin maliyetini karşılamamasıdır. Her dilde Takvim-i Vekayi için ayrı mütercim, mürettip, harf kalıpları gerekmesi bu işin masrafını arttıran bir unsur olmuş, giderleri karşılayacak sayıda nüsha satılamamıştır. Fransızca, Arapça, Farsça, Ermenice, Rumca olarak yayınlanması için hazırlıklar yapılan Takvim-i Vekayi'in yabancı dilde en düzenli çıkan nüshası Fransızca basılan *Le Moniteur Ottoman*'dir. Ancak şu andaki bilgilerle farklı dilde Takvim-i Vekayi nüshalarının tam olarak kaç sayı çıktığı tespit etmek mümkün görünmemektedir. Kütüphane koleksiyonlarında nüshaları tam olarak bulunamayan Türkçe dışındaki Takvim-i Vekayi'lerin ne sıklıkla ve kaç sayı çıkarıldıklarına dair detaylı bilgilere erişemesek de, Takvimhane'nin personel listelerinden ve Takvim-i Vekayi dağıtım defterlerinden en azından hangi dönemlerde çıkarıldıkları üzerinde fikir yürütebilmek mümkün olabilmektedir.

a. Fransızca Takvim-i Vekayi

Farklı dilde olarak ilk basılan Takvim-i Vekayi nüshası Fransızcasıdır. Gazetenin ilk sayısı 5 Kasım 1831 tarihlidir.¹⁴ Takvim-i Vekayi basımı konusunda en başarılı olunan nüsha da Fransızca Takvim-i Vekayi'dir. Fransa'nın *Le Moniteur Officiel de la France* isimli resmi gazetesinden esinlenilerek gazeteye *Le Moniteur Ottoman* adı verilmiştir.¹⁵ Fransızca nüshalar Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine ve kamuoyuna kendini ifade ettiği ve görüşlerini bildirdiği bir araç olarak görülmekteydi.¹⁶ Bu anlamda oldukça önem taşıyan Fransızca Takvim-i Vekayi için kadroda Fransızca Takvim Muharririği adıyla bir görev ihdas edilmişti. İlk Fransızca Takvim-i Vekayi muharriri Aleksandre Blaque'a ödenen yüksek maaş da bu gazeteye verilen öneme işaret etmektedir. *Le Moniteur Ottoman*'ın idaresi için Fransızca muharriri olarak tayin edilen kişi Fransızca Takvim-i Vekayi'in yayın ve

¹³ BOA, MAD 8257, s.11.

¹⁴ Yazıcı, "İlk Türkçe", s. 220.

¹⁵ Koloğlu, *Takvim-i Vekayi*, s.36.

¹⁶ Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi: Belgeler*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayın No:32 Basın-Yayın Yüksekokulu Yayın no:2, 1983, s. 20.

basım sorumlusu olarak tezgâhlarına kadar her şeyinden mesul tutulmuştur. Takvimhane'de görev yapan Fransızca Takvim-i Vekayi'nin muharrirleri sırasıyla; Aleksandre Blaque, Hüseyin Mazhar (Hassuni Efendi), Esad Efendi, Françeski ve Ruet'dur.¹⁷

Le Moniteur Ottoman kısa zamanda Avrupa elçiliklerinin başlıca haber kaynağı haline gelmiştir.¹⁸ Her ne kadar Fransızca Takvim-i Vekayi basımına diğer dillerden daha fazla ihtimam gösterilmişse de Fransızca nüshaların da fasıllarla çıktığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki haftalık çıkarılması kararlaştırılan Türkçe nüshalar bile düzenli çıkarılamamaktaydı. İlk olarak ara verilmesi Recai Efendi'nin nezareti döneminde olmuştur. Hatta Fransızca Takvim-i Vekayi'nin bir süre çıkmamış olması nazırın Fransızcaya aşına olmamasına atfedilmiş, nazır Recai Efendi Evkaf muhasebeciliğine getirilerek yerine Esad Safvet tayin edilmişti.¹⁹ Fransızca nüshaların Takvimhane'ye nazır tayin edilirken de bir kıstas olarak görülmesi bu gazeteye verilen önemi bir kez daha ortaya koymaktadır. Mayıs 1832'ye kadar otuz dört adet satılan Fransızca Takvim-i Vekayi'in²⁰ Ocak 1837'den Kasım 1837'ye kadar hâsılatı; sekiz bin dört yüz kuruştur.²¹

b. Ermenice Takvim-i Vekayi

Ocak 1832'de yayınlanmaya başlanan Ermenice Takvim-i Vekayi'in adı *Liro- Kir* idi.²² İlk sayısı Türkçe Takvim-i Vekayi'nin 12. sayısına tekabül ettiği için sayı numarası 12 olarak yazılmıştır. Sekiz sayfa olarak haftada bir, üst üste iki sayı çıktıktan sonra gazetenin adı *Havadis-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*'ye çevrilerek neşrine on beş günde bir devam edilmiştir.²³ Ocak 1832'de yayınına başlanılan Ermenice nüshalar, Mayıs 1832'ye kadar sadece otuz adet satılmıştı. Ermenice ve

¹⁷ Fransızca Takvim-i Vekayi muharrirliği ile ilgili detaylı bilgi "Fransızca Takvim Muharrirliği" başlığı altında verilmiştir.

¹⁸ Orhan Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik, İlk Gazete İlk Polemik: Vekayi-i Mısriyye'nin Öyküsü ve Takvim-i Vekayi ile Tartışması*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Ankara 1989, s.67.

¹⁹ *Takvim-i Vekayi*, 1255.08.19, sayı 186, s. 3.

²⁰ BOA, MAD 8257, s. 15.

²¹ BOA, MAD 8257, s. 77.

²² Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekayi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 491.

²³ Gerçek, *Matbuat*, s.111.

Rumca Takvim-i Vekayi hâsılatı giderlerini karşılamadığından fazla masrafları mukataat hazinesinden ödenmekte, bu da hazineye ek bir külfet getirmekteydi. Ermenice nüshaların yayınına hâsılatının masrafına yetmemesi ve yazı/çevirilerinde hatalar bulunması sebebiyle aynı yılın sonlarında ara verildi.²⁴ Ekim 1837’de Rumca ve Ermenice nüshaların tezgâhı, işçileri ve mütercimleri patrikhanelerden temin edilip masraflarını karşılayarak hazineye kazanç sağlar ise sürdürüleceği koşulu ile tekrar basılmaya başlandı. 1838 yılı sonunda Ermenice Takvim-i Vekayi’in yüz kırk bir müşterisi vardı.²⁵ Bu sayının Ermenice gazete masraflarına yetmeyeceği âşikardı. Bu sebeple Ermenice nüshaların basımına yine ara verilmiş olmalıdır ki Takvim-i Vekayi’de yer alan bir yazı bunu ispatlamaktadır. Bu haberde Tanzimat’ın ilanı ile önemi gündeme gelen Ermenice ve Rumca Takvim-i Vekayi’in yayınına tekrar başlanacağı ilan edilmişti.²⁶ Nitekim Mart-Nisan 1842 dönemine ait personel listesinde Ermenice mütercim ve mürettip maaş bilgilerinin bulunması Ermenice nüshaların basılmasına Tanzimat’tan sonra yeniden başladığını göstermektedir.²⁷ Selim Nüzhet Gerçek’in elde ettiğini söylediği Ermenice nüshanın tarihi de bu yıllara rastlar. 102 sayılı bu nüsha 18 Mart 1849 tarihlidir.²⁸ Gerçek, bu sayının Bogos Arabyan Matbaası’nda basıldığını ve bundan sonra da bazı sayılar görebildiğini söylemektedir.²⁹ Bu yıllarda Ermenilere yüz elli, Katoliklere yirmi toplam yüz yetmiş nüsha Ermenice Takvim-i Vekayi verilmekte ve bu satış miktarıyla yılda yirmi beş bin beş yüz kuruş gelir sağlanmaktaydı. Ermenice harfler imal eden ve Ermenice çeviriler yapan harf dökümcüsü Kalost iki bin kuruş maaş almaktaydı. Yani Ermenice nüshalardan elde edilen gelirin tamamına yakını ancak Kalost’un maaşını karşılamaktaydı. Bu şartlarda Ermenice Takvim-i Vekayi’den kâr elde etmek mümkün görünmüyordu. Ermeni patriği de kendilerine Türkçe Takvim-i Vekayi verilmesini talep etmişti. Bu sebeplerden dolayı Ermenice Takvim-i Vekayi basımı bir kez daha durduruldu, onun yerine Ermenilere yüz adet Türkçe Takvim-i Vekayi verilmesi kararlaştırıldı.³⁰ Takvimhane’nin ilga edilmeden önceki personel maaş

²⁴ BOA, MAD 8257, s.15.

²⁵ BOA, DÜİT 136/35.

²⁶ Takvim-i Vekayi, 1255.10.26, sayı 189, s.3.

²⁷ BOA, C.MF 123/6140.

²⁸ Gerçek, Matbuat, s.112.

²⁹ A. e.

³⁰ BOA, C.MF 5/215 (24 Receb 1266).

listesine göre Ermeni mütercim ve mürettip isimlerinin yer alması belirlenemeyen bir tarihte basımına tekrar başlandığını göstermektedir. Bu verilerle Ermenice nüshaların ne sıklıkla çıktığını net olarak söylemek mümkün değildir. Tanzimat'ın ilanı Ermenice Takvim-i Vekayi'in çıkarılmasında bir faktör olsa da ekonomik sebepler daima belirleyici olmuştur.

c. Rumca Takvim-i Vekayi

Rumca Takvim-i Vekayi 5 Ocak 1832'de yayınlanmaya başlandı.³¹ Ermenice gibi hâsılâtının masrafına yetmemesi ve yazı/çevirilerinde hatalar bulunması ve Mukataat Hazinesi'ne getirdiği külfet sebebiyle aynı yılın sonlarında yayımına ara verilmiştir.³² Ermenice gibi Rumca da tezgâhı, işçileri ve mütercimleri patrikhanelerden tedarik edilerek masraflarını karşılayıp hazineye kazanç sağlar ise devamlı olarak basılmak üzere Ekim 1837'de yayın hayatına geri döndü. 1838 yılı sonunda Rumca nüshaların patriğin de çabasıyla dört yüz abonesi bulunmaktaydı.³³ Bu sayının masraflarını karşılamakla birlikte Mukataât Hazinesine kâfi miktarda kâr getirmemesi basımının tekrar durdurulmasına sebep oldu.

Safer 1256/Nisan-Mayıs 1840 tarihli Rumca Takvim-i Vekayi için patrikhaneden geçici olarak alınan harflerin uygunsuzluğundan bahseden belgeye göre o tarihlerde Rumca Takvim-i Vekayi çıkmaktadır.³⁴ Aynı yılın sonunda da rumi mürettip mülazımına ödenen maaşa ait belge³⁵ bu bilgiyi teyit eder. Nitekim Selim Nüzhet'in Yunanistan ziyareti sırasında Atina'da bulduğunu söylediği nüsha 19 Cemaziyelevvel 1257/8-9 Temmuz 1841 tarihlidir. 36 numaralı bu nüsha Türkçe Takvim-i Vekayi'nin 226 ve 227. sayılarından seçme haberleri içermektedir.³⁶ 1842 yılı Mart ayına ait Takvimhane çalışanlarını gösteren listeye göre de o tarihte Rumca Takvim mütercim ve mürettepleri mevcuttur.³⁷ Bu bilgilerden Rumca Takvim-i Vekayi'nin aralıklarla da olsa 1850'ye kadar yayımlandığı söylenebilir. Ancak daha

³¹ Yazıcı, "İlk Türkçe", s.220.

³² BOA, MAD 8257, s.15.

³³ BOA, DÜİT 136/35.

³⁴ BOA, İ.HR 4/179.

³⁵ BOA, C.MF 5/234.

³⁶ Gerçek, *Matbuat*, s.114.

³⁷ BOA, C.MF 123/6140.

sonra Rumlara kendi dillerinde değil de Türkçe Takvim-i Vekayi verilmeye başlanmıştır. Rumlara yüz otuz adet Türkçe Takvim-i Vekayi verilmekteyse de Türkçe bilmedikleri için gazetenin “halkı tefhim etmek” maksadına uymayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Ermenilere olduğu gibi Rumlara da kendi dillerinde Takvim-i Vekayi basılması Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’de görüşülmüş ve Takvimhane nazırı ile de yapılan müzakereler sonucu Ermenice mütercimine ödenen aylık kadar maaşla çalışacak bir mütercimle Rumca nüshalar çıkarılabileceği öngörülmüştü. Rumlara verilen yüz otuz adet Takvim-i Vekayi’ den elde edilen yıllık on dokuz bin kuruşun Rumca mütercimi maaşına sarf edileceği ve hazinenin aynı oranda kar kaybı olacağı düşünülse de asıl gayenin kâr değil, halkın bilgilendirilmesi olduğu görüşü ağır basmış ve tekrar Rumca Takvim-i Vekayi basımı için irade çıkmıştır.³⁸ Rumca mütercimi olarak Mösyö Musurus’un istihdamı kararlaştırıldı. Ancak Rumca Takvim-i Vekayi basılması için bazı koşullar öne sürülmüştür. Bunlar; sadece mütercim maaşı değil, tüm masraflar dâhil olmak üzere aylık bin altı yüz kuruşa mal edilebilmesi, Türkçe Takvim-i Vekayi’den eksik veya fazlası olmadan birebir aynıyla basılması ve Takvimhane Matbaası’nda basılması. Rumca nüshaların çıkarılarak Rum halkın Takvim-i Vekayi’e olan ilgisinin artacağı ve ileride daha fazla kâr elde edilebileceği de hesaba katılarak bu karar verilmiştir.

d. Arapça Takvim-i Vekayi

Takvimhane’nin ilk yılında Takvim-i Vekayi’nin Arapça nüshasını basmak üzere Arapça mütercimin istihdam edildiğini biliyoruz.³⁹ Takvimhane’deki Arapça müterciminin öncelikli görevi Türkçe Takvim-i Vekayi’yi Arapçaya çevirmektir. Ancak Arapça mütercim istihdam edilmiş olması Arapça nüshaların yayınına başladığı anlamına gelmemektedir. 1247 yılının sonuna kadar basımına başlanamayan Arapça Takvim-i Vekayi Bağdat’tan talep edilince Arabistan için uygun içerikle basımına başlanmıştır.⁴⁰ Basılan bu sayıdan Bağdat Valiliğine yüz,

³⁸ BOA, DÜİT 136/42.

³⁹ BOA, MAD 8257, s.13 (25 Şaban 1247).

⁴⁰ BOA, MAD 8257, s.11.

Şam Halep ve diğer mahallere üç yüz adet Arapça nüsha gönderildi.⁴¹ Ancak ne zaman olduğu bilinmemekle birlikte basımına devam edilemediği açıktır. Ocak 1838 'de nüshalarının basılmamasından dolayı Arapça mütercimine ödenen maaşın kesilmesi bir süredir basılmadığını göstermektedir.⁴² Ancak birkaç yıl sonra tekrar yayınlanmaya başlandığını 1842⁴³ ve 1844-45 yılına ait maaş listelerinde Arapça mütercim ve musahhihe ödenen maaş bilgilerinden anlıyoruz. Nitekim Selim Nüzhet Gerçek bir sahafta paket sargısı olarak 25 Safer 1261 (4-5 Mart 1845) tarihli Arapça Takvim-i Vekayi nüshasını bulmuştur.⁴⁴ 52. sayılı bu nüsha Türkçe Takvim-i Vekayi'nin bir ay kadar önce yayınlanan 280 ve 281. sayılarının kısmen çevirilerini içermektedir. Yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunan 29 Cemaziyelahir 1269/ 9 Nisan 1853 tarihli Arapça nüsha ve 29.Ş.1273/23-24 Nisan 1857'de Arapça Takvim musahhihi olarak görev yapan Hacı Tahir hakkındaki belge bize o yıllarda Arapça Takvim-i Vekayi çıkarıldığını göstermektedir.⁴⁵ Takvimhane Nezareti'nin ilga edileceği sıra personel listesinde⁴⁶ Arapça mütercim, musahhih ve mürettip bulunması Arapça Takvim-i Vekayi nüshalarının basıldığını ortaya koymaktadır. Tüm bunlardan kesin sayı ve aralık belirlenememekle beraber Arapça Takvim-i Vekayi'in Takvimhane Nezareti'nin kuruluşundan ilgasına kadar fasılalarla da olsa varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

e. Farsça Takvim-i Vekayi

Takvimhane'ye Farsça Takvim-i Vekayi basımı için Farsça mütercimi ilk aylarda tayin edilmişse de⁴⁷ Farsça Takvim-i Vekayi'nin yayımına hemen başlanmamıştır.⁴⁸ Basıldığına dair bilğimiz olan tek nüsha 1832 Haziran'da çıkarılmış ve Bağdat

⁴¹ BOA, MAD 7080, s.1.

⁴² BOA, C.MF 128/6377.

⁴³ BOA, C.MF 123/6140.

⁴⁴ Gerçek, *Matbuat*, s.115.

⁴⁵ BOA, A. MKT. NZD 221/83.

⁴⁶ Listenin yer aldığı belgede tarih bulunmamakla birlikte lefi olan belge üzerinden bir tarihlendirme yapılmıştır. Takvimhane Nezareti'nin ilgası ve Matbuat Müdürlüğü'nün kurulmasına ilişkin bu belgede Takvimhane'nin mevcut çalışanları ve kurulacak olan Matbuat Müdürlüğü'nde çalışacakların karşılaştırılması yapılmıştır. BOA, DUİT 136/42 (Receb 1278/ Ocak 1862).

⁴⁷ BOA, MAD 8257, s.13.

⁴⁸ BOA, MAD 8257, s.14.

Valiliği'ne elli, Diyarbakır'a otuz, Kars'a üç, Muş'a altı, Van'a altı, Beyazıt'a üç, Sebeıklü Aşireti'ne iki, Erzurum Valisi Esad Paşa'ya yirmi tane gönderilmiştir.⁴⁹ 1838 yılında da nüshaları çıkmadığı için Arapça gibi Farsça müterciminin de işine son verilmiştir. Mart 1842 dönemine ait personeli gösteren listede Fransızca, Ermenice, Rumca, Arapça mütercim ve mürettipleri sayılırken Farsçaya ilişkin bir çalışan gözükmemesi o dönemde Farsça Takvim-i Vekayi çıkmadığı fikrini vermektedir.⁵⁰ Daha sonraki yıllar için de Farsça Takvim-i Vekayi basımına ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak bir daha çıkarılmadığını kesin olarak söyleyebilmek için en azından dağıtım defterlerinin tümünün incelenmesi gerekmektedir.

2. Takvim-i Vekayi'in Dağıtımı

Takvim-i Vekayi'in üst düzey devlet adamlarına, ordunun farklı kademelerdeki komutanlarına, ilmiye ileri gelenlerine, memurlara, taşrada devlet temsilcilerine vilayet görevlileri ile sefaretlere birer nüsha verilmesi kararlaştırılmıştı.⁵¹ Devlet görevlileri bir nevi zorunlu abonelik usulü ile Takvim-i vekayi müşterisi yapılmıştır. Abone usulü ile dağıtılacak olan Takvim-i Vekayi yayınlanmaya başlamadan önce bir dağıtım listesi hazırlandı. Buna göre gazete gönderilmesi tasarlanan yerler şunlardı:⁵²

Takvim-i Vekayi	
Adet	
10	Nefs-i Kütahya
70	Hâvi olduğu kazalar: 35
50	Nefs-i Bursa
64	Hâvi olduğu kazalar: 32

⁴⁹ BOA, MAD 7080, s.1.

⁵⁰ BOA, C.MF 123/6140.

⁵¹ Orhonlu, "Takvim-i Vekayi", s.35.

⁵² MAD 7080 s.61.

10	Nefs-i Karahisar-Sahib
16	Hâvi olduğu kazalar: 8
220	
5	Nefs-i Eskişehir
8	Hâvi olduğu kazalar: 4
10	Nefs-i Ankara
22	Hâvi olduğu kazalar: 15
10	Nefs-i Kângırı
30	Hâvi olduğu kazalar: 15
305	
10	Nefs-i Bolu
76	Hâvi olduğu kazalar: 38
10	Nefs-i Kastamonu
56	Hâvi olduğu kazalar: 28
10	Nefs-i Aydın
36	Hâvi olduğu kazalar: 18
503	
10	Nefs-i Saruhan
30	Hâvi olduğu kazalar: 15
30	Nefs-i Menteşe
10	Hâvi olduğu kazalar: 34
64	Nefs-i Hamid
38	Hâvi olduğu kazalar: 19
665	

10	Nefs-i Karesi
22	Hâvi olduğu kazalar: 11
10	Nefs-i Teke
16	Hâvi olduğu kazalar: 8
10	Nefs-i Biga
18	Hâvi olduğu kazalar: 9
751	
10	Nefs-i Muğla
18	Hâvi olduğu kazalar: 9
10	Nefs-i İzmid
56	Hâvi olduğu kazalar: 26
10	Nefs-i Sivas
44	Hâvi olduğu kazalar: 22
895	
10	Nefs-i Amasya
34	Hâvi olduğu kazalar: 17
10	Nefs-i Bozok
28	Hâvi olduğu kazalar: 14
10	Nefs-i Çorum
16	Hâvi olduğu kazalar: 8
1003	
10	Nefs-i Canik
10	Nefs-i Divriği
10	Nefs-i Arabgir
10	Nefs-i Karaman

22	Hâvi olduğu kazalar: 11
10	Nefs-i Beyşehir
12	Hâvi olduğu kazalar: 6
83	
10	Nefs-i Akşehir
6	Hâvi olduğu kazalar: 3
10	Nefs-i Aksaray
8	Hâvi olduğu kazalar: 4
10	Nefs-i Kayseriye
128	
6	Hâvi olduğu kazalar: 3
10	Nefs-i Niğde
12	Hâvi olduğu kazalar: 6
10	Nefs-i Kırşehir
8	Hâvi olduğu kazalar: 4
10	Nefs-i Alaiye
8	Hâvi olduğu kazalar: 4
1195	
10	Nefs-i İçil
20	Hâvi olduğu kazalar: 10
10	Nefs-i Trablusşam
150	Nefs-i Şam
50	Nefs-i Sayda
1435	

100	Nefs-i Haleb
10	Nefs-i Maraş
10	Nefs-i Ayntab
10	Nefs-i Malatya
10	Nefs-i Diyarbekir
1575	
10	Nefs-i Rakka
10	Nefs-i Van
10	Nefs-i Kars
50	Nefs-i Erzurum
10	Nefs-i Karahisar-ı Şarkî
1665	
10	Nefs-i Trabzon
10	Nefs-i Çıldır
100	Eyalet-i Rumeli'nin cümle kazalarından Sofya ve Filibe ve Tatarpazarı ve Siroz ve Manastır ve Drama kazası: 6
82	Sair kazaları: 41
50	Nefs-i Selanik
1917	
20	Hâvi olduğu kazalar: 10
10	Nefs-i Silistre
60	Hâvi olduğu kazalar: 30
10	Nefs-i Niğbolu
22	Hâvi olduğu kazalar: 11
2039	

10	Nefs-i Vidin
8	Hâvi olduğu kazalar: 4
100	Nefs-i Edirne
68	Hâvi olduğu kazalar: 14
10	Nefs-i Vize
2195	
32	Hâvi olduğu kazalar: 16
10	Nefs-i Gelibolu
24	Hâvi olduğu kazalar: 12
15	Nefs-i Midilli ve kazaları: 3
100	Rodos ve İstanköy ve Sakız ve Bozcaada
20	Cezire-i Kıbrıs ve Limni ve Yonda ve Marmara ve Bandırma ve Kapudağı ve sair adalar
2401	
200	Bil-cümle vüzera-i mirimirana ve meşayiha ve voyvodolar için tahminen
100	Ulema-yı fihâm hazeratı
300	Bil-cümle rical vesair hademe ve me'mûrînden münasib olanlar için
100	Mısır ve Girid için
3101	
100	Asakir-i Hassa ve Mansura ve Bahriye büyük zabitanı için
150	Esnaf ve tüccardan münasib olanlara
50	Hayriye ve Avrupa tüccarlarına
100	Sarrafana ve poliçeciyanı
3501	

500	Milel-i selaseden Asitane'de ve taşrada bulunanlar için
500	Müste'men taifesine ala't-tahmin
100	Ahad-ı nasdan kendi istekleriyle alacaklara
49	Nefs-i İzmir
4650	

İlk yıl beş bine yakın miktarda basılan Takvim-i Vekayi'nin, ikinci sene abone sayısı Türkçe dört bin seksen sekiz, Fransızca otuz dört, Rumca dört yüz, Ermenice yüz kırk bir olmak üzere toplam dört bin altı altmış üç'tü. Üçüncü yıl Türkçe abonesi dört bin dokuz olan gazete dördüncü yıl dört bin yüz elli iki nüsha basılmıştır. Daha sonraki yıllarda da çeşitli sebeplerle abone sayısında değişiklikler olsa da yaklaşık bu rakam civarında olmuştur.⁵³ Takvim-i Vekayi dağıtımıyla ilgili nereye kaç tane nüsha gönderildiğine dair bilgilerin kaydedildiği defterler tutulmuştur. Bu defterleri tutma görevi nazırın iken Recai Efendi'nin nezareti döneminde başka bir kişiye; Tersane-i Amire Emin-i esbakı Hacı Ahmed Efendi'ye havale kılındı. Nazırın on bin kuruş maaşından iki bini tevziat defterlerini tutacak kişiye tahsis edildi.⁵⁴ Gazetenin ilk üç yılına ait kayıtları gösteren dağıtım defterine göre dağıtılan ve ücreti tahsil edilen Takvim-i Vekayi miktarı şu şekildedir:⁵⁵

Derûn-ı Asitane ve Memâlik-i Mahrusâ-i Şâhânedede mütemekkin vucuh ve a'yân vesairenden münasib zâta vüzera-yı izam efendiler hazeratına bi't-tertib i'ta ve iştirâ kılınan Takvim-i Vekayi'in ber vech-i âti mikdarı Evvel be evvel gönderilenler	
Aded	
18	Dâire-i Humayûn şevketmakrûn-ı şâhâneye verilen
115	Derûn-ı Asitane ve memâlik-i sâirede olan meşâyih-i İslamiye ma'zulleri ve sudûr-u fihâm ve mevâli-i izâm ve müderrisîn-i kirâma verilen
70	Rumeli kazasından münasib olanlara verilen
105	Anadolu kazasından münasib olanlara verilen
308	
242	Veliyyun-niam übbehetlü Serasker paşa efendinin ma'rifet ve ta'mimleriyle Asakir-i Mansûre alay zâbitleri ve dâire-i devletleri halkına verilen

⁵³ Yazıcı, "İlk Türkçe", s.223.

⁵⁴ BOA, MAD 8257, s.25.

⁵⁵ BOA, MAD 7080, s.143-144.

33	Atufetlü ferik-i hâssa Ahmed Paşa'nın marifetleriyle alay zabitlerine verilen
23	Tımarlı süvari Asakir-i Mansûre ikinci alayına Miralay İsmet Bey marifetiyle verilen
21	Tophane-i Âmire zabitanına vesaire verilen
627	
23	Humbarahâne-i ma'mure zabitanına verilen
20	Veliyyün-ni'am devletlü kapudan-ı derya Halil Paşa hazretlerinin marifet-i kerimleriyle Tersane-i Âmirede ümera ve hudema ve saire verilen
45	Bahr-i sefid boğazı muhafızı devletlü Salih Paşa hazretleri tarafından varid olan defter yekûnu
103	Hüdavendigâr mütesellimi kapıcıbaşı Hafız Ağa tarafından varid olan defterin yekûnu
818	
1	Sadr-i esbak Rauf Paşa hazretlerine
61	İzmikmid mütesellimi Tahir Efendi marifetiyle varid olan defterin yekûnu
50	İzmir voyvodası ve İhtisâb Nazırı Tahir Bey Efendi marifetiyle zuhûr eden defterin yekûnu
15	Midilli Nazırı kapıcıbaşı Mustafa Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
945	
46	Aydın mütesellimi kapıcıbaşı Eyüb Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
12	Tırnovi voyvodası kapıcı El-hâc Mehmed Ağa tarafından gelen defterin yekunu
11	Sakız muhassılı Abdülkadir Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
40	Kengiri mütesellimi ağa tarafından vurûd eden defterin yekûnu
1054	
30	Trabzon ve Canik ve Karahisar-Sahib sancakları mutasarrıfı vezir-i me'âl-i semîr Osman Paşa hazretlerinden gelen defterin yekunu
100	Mısır valisi Mehmed Ali Paşa hazretleri tarafından vurud eden mebalîğın yekûnu
1	Bosna valisi İbrahim Paşa hazretleri tarafına verilen Takvimin bahâsı
1	Belgrad muhafızı devletlü Hüseyin Paşa hazretlerine verilen Takvimin bahası
1176	
20	Çıldır beylerbeyisi ve Kars muhafızı Ahmed Paşa hazretleri tarafından gelen mebalîğın yekûnu
43	Kapıcıbaşılardan Bolu mütesellimi Mustafa Bey tarafından mukaddemce gelen defterin yekûnu
39	Viranşehir için mûma-ileyh Mustafa Bey tarafından mu'ahharan zuhûr eden Takvim'in bahaları
11	Limni ceziresi voyvodası kapıcı Mustafa Bey tarafından gelen defterin yekûnu
1299	

66	Kastamonu sancağı mütesellimi Mehmed Emin Ağa tarafından bilâ defter gelen müzekkirenin yekûnu: 24 Defteri dahi gelmiştir: 42
66	Karaman eyaletinde vâki elviye ve kazahâ-i ve sâire ahalisine verilmek üzere vâli-i Karaman El-hâc Ali Paşa Efendi tarafından gelen defterin yekûnu
00	Eyalet-i mezkûre ahâlisinden bila teklif iştirasına talip olanların esamisini mübeyyen vâli-i muşarun ileyh tarafından mu'ahharan gelen
11	Kapıdağı ahalisine verilmek üzere voyvodası Ali Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
1442	
1	Mir-i miran-ı kiramdan Sakız muhafızı Yusuf Paşa'ya verilen
1	Mir-i miran-ı kiramdan sabık Şam-ı Şerif mütesellimi Osman Paşa'ya verilen
15	Siroz Müdürü Vekili Yusuf Efendi tarafından gelen defterin yekûnu
20	Yenişehir sancağı mütesellimi kapıcıbaşı Süleyman Bey tarafından gelen defterin yekûnu
1479	
1	Erzurum valisi sabık Hasan Paşa hazretlerine verilen
150	Esnaf ve tüccara verilmek üzere ihtisab nazırı efendiye gönderilen
32	Ankara sancağı mütesellimi kapıcıbaşı Mehmed Salih Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
70	Selanik sancağı mutasarrıfı mîr-i mirân-ı kirâmdan Vecihi Paşa hazretleri tarafından gelen defterin yekûnu
1732	
5	Bandırma voyvodası Ali Bey tarafından gelen defterin yekûnu
11	İstanköy muhafızı Ali Bey tarafından gelen defterin yekûnu
2	Bozkır Maden-i Humayunu emini Hüseyin Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
11	Niğbolu muhafızı mîr-i mirân-ı kirâmdan Mehmed Sadık Paşa tarafından gelen defterin yekûnu
1761	
16	Kayseriye mutasarrıfı mîr-i mirân-ı kiramdan Osman Paşa tarafından gelen defterin yekûnu
36	Vidin muhafızı Ali Namık Paşa hazretleri tarafından gelen defterin yekûnu
8	Gümüş ma'a Hacıköy Maden-i Humâyûnu emini Osman Efendi tarafından gelen defterin yekûnu
40	Saruhan sancağı mütesellimi kapıcıbaşı Hacı Mehmed Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
1861	
0000	Kengiri sancağı müteselliminin mu'ahharan matlûb ettiği Takvim'in defterinin yekûnu
32	Balıkesriye tarafından vurud eden defterin yekûnu. İkisinin bahası geriye kalmıştır yani verilmemiştir.
80	Kütahya mütesellimi kapıcıbaşı Halil Kamilî Ağa tarafından gelen defterin yekûnu

13	Eskişehir sancağı mütesellimi Mahmud Bey tarafından gelen defterin yekunu
1986	
60	Sayda ve Trablusşam vâlisi Abdullah Paşa hazretleri tarafından gelen defterin yekûnu 13
60	Erzurum ve Van eyaletleri vâlisi devletlü Esad Paşa defteri bundan böyle gönd..... tevzi' ettiği Takvim..
36	Isparta mütesellimi kapıcıbaşı Mehmed Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
25	Kıbrıs Ceziresi muhassılı kapıcıbaşı Es-seyyid Halil Ağa tarafına gönderilen Takvim'in vurûd eden defteri yekunu
2167	
20	... voyvodası tarafından gelen mebaliğın yekûnu: 47. Defteri bundan böyle ...
26	Teke sancağı mütesellimi gediklilerden Said Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
28	Sıgla sancağı mütesellimi İlyas Davud Mehmed Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
26	Karahisar mutasarrıfı Aliş Paşa hazretleri tarafından gelen defterin yekunu
2267	
60	Menteşe sancağı uhde-i müşarun ileyden çıktıktan sonra Rauf Paşa hazretlerinin gönderdiği defterin yekûnu
10	Keban Maden-i Humayunu emini Osman Nuri Paşa hazretleri tarafından gelen defterin yekûnu
32	İçel sancağı mütesellimi Abdulmuid Bey tarafından gelen defterin yekûnu
18	Alaiye sancağı kazalarından İşadî .... Efendi tarafından ba ilamı gelen defterin yekunu
2387	
1	Hâlâ Tırhala mutasarrıfı ve el-hâletü Bosna Vâlisi Mehmed Hamdi Paşa hazretleri tarafından kendisi için istenilen Takvim-i Vekâyi
5	Nefs-i Marmara'ya virilüb voyvodası tarafından bilâ defter vurud eden pusulanın yekûnu: 13
34	Amasya sancağı kazalarına tevzi' olunarak bilâ defter mütesellimi kapıcıbaşı Hafız Ağa tarafından gelen mebaliğın yekûnu: 37
10	Maraş Mütesellimi Süleyman Paşa tarafından gelen defterin yekunu
2437	
12	Adana mütesellimi Ali Bey tarafından bilâ defter vârid olup vâridât-ı ...teslîm olunan Takvim bahâları
38	Bozok mütesellimi Salih Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
1	.... muhâfız Osman Paşa'ya istid'ası vechile verilen Takvimin bahâsı kaydı: 11
1	Üsküb mutasarrıfı Yaşar Paşa'ya kendi istid'asıyla verilen Takvim'in bahâsı kaydı: 11
12	Rodos mutasarrıfı Seyyid Hasan Bey tarafından gelen defterin yekûnu

30	Haleb ve Diyarbekir ve Ayntab ve Rakka sancakları mutasarrıfı devletli Mehmed Paşa tarafından gelen defterin yekûnu
2631	
23	Niğde mütesellimi silahşörândan Mehmed Said Ağa tarafından gelen defterin yekûnu
18	Kırşehir mütesellimi Abdurrahman Bey tarafından gelen pusulanın yekunu
2671	
90	Sivas mütesellimi Seyyid Ağa tarafına gönderilip bahâları teslim olunan yekûn müfredat-ı deftere yazılmamıştır.
10	Vize mütesellimi tarafına gönderilip akçesi vurud eden keza
132	Paşa sancağından kâ'in kazaların a'yan ve vucûhuna verilmek üzere taraf-ı hazreti-i serdar-ı erkemiye gönderilen
66	Silistre valisi hazretlerine gönderilip bahâları vürûd eden
210	Çirmen ve Gelibolu sancaklarına kırk yedi senesine mahsûben gönderilip bahâları vürûd eden
3179	

Haziran 1868'de maktu vergi olarak algılanan zorunlu abonelik "memur maaşı hizmete mahsus ücret demek olmakla ... her memurun Takvim-i Vekayi'e müşteri olmaya mecbur edilmesi zaten muvafık-ı hakkaniyet olmadığı" görüşüyle kaldırılmış ancak Mart 1891'de üst düzeydeki memurların zorunlu aboneliğine tekrar başlanmıştır.⁵⁶

B. Evrak-ı Sahiha

Tanzimat yıllarından itibaren Osmanlı devlet bürokrasisinin merkezileşmesi, devletle şahıslar arasındaki mülki, hukuki muamelelerde kullanılan evraklara da bir düzen ve standartlaşma getirilmesini zarurî kılmıştır. Bu anlamda matbu evrak kullanımının önemi artmış ve yazma olarak hazırlanan belgeler yerine matbu form evrakların kullanılması yolunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Takvimhane Matbaası bu şekilde kullanımı yaygınlaştırarak sayı ve çeşit olarak artan evrak basımını üstlenen matbaa olmuştur. Takvimhane Matbaası'nda evrak-ı sahiha kapsamına giren esnaf tezkireleri, şer'i senetler, mürür tezkireleri, cizye tezkireleri, arzuhal kâğıtları⁵⁷, tapu

⁵⁶ Yazıcı, "Takvim-i Vekayi", s.492.

⁵⁷ Arzuhal kâğıtları hakkında detaylı bilgi için bkz. Gülten Sarıyıldız, *Osmanlılarda Arzuhaller ve Arzuhalcilik*, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010, s. 37-41.

senetleri gibi birçok çeşitte evrak basılmaktaydı. Kişilerin birbirleriyle ve devletle aralarındaki hukuki, mali, ticari ilişkileri düzenleyen evraklardan “evrak-ı sahiha”, damga pulu uygulamasına geçilmeden önce kişiler arasındaki ticari muamelelerden vergi alınmasını ve bu muamelelerin belli bir standart ve düzen dâhilinde olmasını sağlayan evraklardır. Musa Safveti Paşa'nın Maliye Nazırlığı döneminde ihdas olunan bu kâğıtlara evrak-ı sahiha ya da varaka-i sahiha denmekteydi. Bu kâğıtlar damgalı kâğıt olarak da geçmektedir.⁵⁸

Evrak-ı sahiha konusunda ilk düzenlemeler 1845 yılında yapılmıştır. Alış veriş gibi muamelelerde kullanılan senet ve evrakların belli bir düzen içinde tutulması ve damgalanması Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Meclis-i Ali-i Umûmi'de görüşülerek karara bağlandı. Buna göre şahıslar arasında tedavül edecek bu gibi evrak damgalı kâğıtlardan kullanılacak ve bu tarihten sonra devlet kalemlerinde, meclis ve mahkemelerde evrak-ı sahihaya yazılmayan belgelere itibar edilmeyecektir. Evrak-ı sahiha Takvimhane-i Amire'de basılacak ve Darphane-i Amire'de damgalandıktan sonra İstanbul'da İhtisab Nezareti, taşrada defterdarlık, kaymakamlar, mal müdürleri vülât-ı izam tarafından belirlenen memurlar vasıtasıyla halkın kullanımına arz edilecektir. Bu gibi evrak herkesi kolaylıkla ulaşabilmesi için kâğıtçı esnafı, attar gibi dükkânlarda da bedeli alınarak satılabilecekti.⁵⁹

Bu düzenlemeden sonra zamanla diğer bir takım evrakın yazma olarak kullanılması terk edilmiş, bir kısmı da evrak-ı sahiha kapsamına alınmıştır. Bunlardan mürasele ve izinnamele de evrak-ı sahiha hükmüne girmiş ve yirmi paralık kâğıtlara basılması kararlaştırılmıştır.⁶⁰ Yazma mürur tezkireleri ile yolculuk yapılmaması mürur nizâmında belirlenerek sadece matbu mürur tezkireleri kullanılması kararlaştırılmıştır.⁶¹ Matbu mürur tezkiresi bulmakta sıkıntı yaşanmaması için eyalet yöneticilerinden evrak henüz bitmeden bir iki ay önce İstanbul'dan talep edilmesi şeklinde uyarı yapılmıştı.⁶² Ancak matbu evrak bulunamadığı zamanlarda el yazması evrak kullanılmıştır. 1847'te İstanbul'da yaşayanların taşraya giderken bulunduracakları mürur ve taşradan İstanbul'a gelenlerin mahallelere kaydolmaları

⁵⁸ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c. I, s.574.

⁵⁹ BOA, C.ML 71/3270 (15 Cemaziyelevvel 1261).

⁶⁰ BOA, A.MKT. UM 117/20.

⁶¹ BOA, A. MKT. UM 265/58 (18 Rebiülevvel 1273).

⁶² BOA, A. MKT. UM 266/10 (11 Cemaziyelevvel 1273).

in eimme-i mahallat ve patrikhanelerden yazma olarak ihtisaba verilen ilmühaberlerin de evrak-ı sahiha sınıfına dâhil edilerek basılması için her biri otuz paralık olmak üzere iki çeşitte numuneler hazırlanıp İhtisab Nazırı tarafından Takvimhane'ye gönderildi.⁶³ Bundan iki yıl önce de her ciltte yüz elli sayfa olmak üzere iki bin on yedi cilt, toplamda üç yüz iki bin beş yüz elli adet mürur tezkiresi basılmıştı.⁶⁴

1843 senesinde resm-i cedid olarak üç sınıf üzere (esnaf-ı selase) tanzim edilip Takvimhane'de basılarak Anadolu ve Rumeli'ye gönderilen senetler şunlardır: ⁶⁵

Gönderildiği Yer	A'lâ	Evsat	Ednâ
Beş kıta senedat mantukunca Erzurum Eyaleti için ita kılınan	1950	23391	10183
Üç kıta senedat mantukunca Trabzon Eyaleti için	1331	15150	21679
Altı kıta senedat mucibince Diyarbekir Eyaleti için	1800	26001	1866
Bir kıta sened mantukunca Musul ve Mardin kalemleri için ita olunan evrakın miktarı	786	4176	1687
İki kıta mantukunca Adana Eyaleti için ita olunan evrakın miktarı	131	2095	1820
İki kıta Şam ve Trablus ve Lazkiyetü'l-Arab ve Kudüs ve Sayda nam mahaller için ita olunan evrakın miktarı	2040	13102	6591
İki kıta senedat mantukunca Halep ve Ayntab ve Rakka nam mahaller için ita olunan	1497	10483	2043
Beş kıta senedat mantukunca Girit Ceziresi için ita olunan evrakın miktarı	2295	22409	3603
Bir kıta sened mantukunca cezayir-i malume için ita olunan evrakın miktarı	6537	37562	19299
Üç kıta senedat mantukunca Sivas Eyaleti için ita olunan evrakın miktarı	10380	16512	3300
Bir kıta sened mantukunca Konya Eyaleti için ita olunan evrakın miktarı	1767	7236	4938
Üç kıta senedat mantukunca Ankara Eyaleti için ita olunan evrakın miktarı	7200	20400	8850
Bir kıta sened mantukunca Maraş kalemi için ita olunan evrakın miktarı	300	2850	700

⁶³ BOA, A.MKT 81/77.

⁶⁴ BOA, C.ML 546/22445 (29 Şevval 1261).

⁶⁵ BOA, C.MF 89/4450 (29 Zilhicce 1258).

Üç kıta senedat mantukunca Aydın Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	3750	24841	13050
Üç kıta senedat mantukunca Bolu Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	4759	15032	8366
Üç kıta senedat mantukunca Hüdavendigâr Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	9125	20782	7732
İki kıta senedat mantukunca Biga Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	300	2434	714
Bir kıta sened mucibince ita olunan evrakın mikdarı	10	301	140
On üç kıta senedat mantukunca Edirne Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	28167	171170	23850
Yedi kıta senedat mucibince Silistre Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	947	21870	15366
Yedi kıta senedat mantukunca Vidin Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	13742	133748	111227
On kıta senedat mantukunca Rumeli Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	8327	86745	43375
Sekiz kıta senedat mantukunca Selanik Eyaleti için ita olunan evrakın mikdarı	21671	121887	35546
İki kıta sened mucibince Bosna kalemi için ita olunan evrakın mikdarı		65550	
Yedi kıta senedat mucibince Hersek kalemi için ita olunan		30000	
Beş kıta senedat mantukunca Yanya ve Avlonya ve Devline sancakları için için ita olunan evrakın mikdarı	3701	24835	8498
Dokuz kıta senedat mucibince Ohri, İlbasan ve Prizren ita olunan evrakın mikdarı	300	6671	x62
Üç kıta senedat mucibince Üsküp Nezareti kazaları için ita olunan evrakın mikdarı	750	12533	15851
İki kıta senedat mucibince Kalkandelen kazası için ita olunan evrakın mikdarı	135	1520	3341
İki kıta senedat mantukunca ... kazası için ita olunan evrakın mikdarı	300	3538	3004
Üç kıta senedat mantukunca ... Sancağı kazaları için ita olunan evrakın mikdarı	26	3004	6678
Altı kıta senedat mucibince maa merbutan Suyolu kazaları için ita olunan evrakın mikdarı	1014	9287	1401

Takvimhane-i Amire'de İhtisab Nezareti için İslam ve reaya esnaf tezkireleri de basılmaktaydı. Haziran 1844'de Takvimhane'de basılan altmış bin iki yüz yirmi

dokuz adet tezkireden kalan altı bin altı yüz yirmi üç İslam ve elli bir bin iki yüz altmış altı reaya esnaf tezkiresi ve 1845-46 yıllarında elli dört bin adet İslam ve yetmiş üç bin yüz adet reaya esnaf tezkiresi⁶⁶ İhtisab Nezareti'ne teslim edildi.⁶⁷

1849 yılının Haziran-Ağustos döneminde Takvimhane'de iki yük yedi bin iki yüz elli sekiz adet varaka-i sahiha ve senedat-ı şer'iyeye basılarak damgalanmak üzere Darbhane-i Amire'ye teslim edildi.⁶⁸ Takvimhane'de basılan kâğıtlar arasında cizye evrakları da vardır. Cizye evrakı olarak, 1849-50 yıllarına mahsuben üç sınıf olmak üzere cizye evrakı basılmıştır.⁶⁹

Takvimhane'de Defterhane için tapu senetleri de basılmıştır. Temmuz 1862'de sekiz yük doksan dokuz bin sekiz yüz elli sekiz,⁷⁰ Mayıs 1851'de yirmi bin adet tapu senedi Takvimhane'de basılarak Defterhaneye teslim edilmiştir.⁷¹

1847 senesinin on aylık döneminde Takvimhane'de basılarak darbhane'de damgalandıktan sonra eyalet, livalara gönderilen evrak şu şekildedir:⁷²:

Eyalet/Liva	Evrakın Cinsi	Miktarı /Adet
Eyalet-i Adana	İcmal	1500
	Defter-i Kassam	1500
	Hüccet-i Saire	900
	Arzuhallik Battal	1600
	Toplam	5500
Eyalet-i Erzurum	Arzuhallik Battal	21000
Eyalet-i Aydın	İlamat	1300
	Defter-i Kassam	3150
	İdane Hücceti	1300
	Hüccet-i Saire	2425
	Arzuhallik Battal	6000
	Toplam	14175
Eyalet-i Bağdat	İlamat	560
	Defter-i Kassam	640
	İdane Hücceti	71
	Hüccet-i Saire	3540
	Arzuhallik Battal	8000

⁶⁶ BOA, C.ML 231/9674(27 Rebiülevvel 1262).

⁶⁷ BOA, C.MF 32/1564 (13 Cemaziyelahir 1260).

⁶⁸ BOA, A. MKT. NZD 44/16.

⁶⁹ BOA, A. MKT. NZD 44/16

⁷⁰ BOA, İ.MVL 471/21326.

⁷¹ BOA, MVL 329/15.

⁷² BOA, ML. VRD 1537.

	Toplam	12811
Eyalet-i Halep	İlamat	810
	Hücece-i Saire	17240
	Arzuhallik Battal	10000
	Toplam	28050
Eyalet-i Hüdavendigâr	İlamat	10920
	Defter-i Kassam	14370
	İdane Hücçeti	12270
	Hücece-i Saire	5350
	Arzuhallik Battal	3000
	Toplam	45910
Eyalet-i Diyarbekir Nam-ı diğer Kürdistan	İlamat	11060
	Defter-i Kassam	50
	Hücece-i Saire	2700
	Arzuhallik Battal	20000
	Toplam	23810
Eyalet-i Sivas	İlamat	8300-8300=0
	Defter-i Kassam	16315-9880=6435
	Hücece-i Saire	3300-3300=0
	Arzuhallik Battal	3000-3000=0
	Toplam	30915-24480=6435
Eyalet-i Şam	Arzuhallik Battal	10000-10000=0
Eyalet-i ?	İlamat	3350
	Defter-i Kassam	33500
	İdane Hücçeti	33500
	Toplam	10350
Eyalet-i Girit	İlamat	4780
	Defter-i Kassam	744
	İdane Hücçeti	2046
	Hücece-i Saire	2450
	Arzuhallik Battal	10500
	Toplam	20520
Eyalet-i Trablusgarb	İlamat	35
	Defter-i Kassam	1148
	İdane Hücçeti	598
	Hücece-i Saire	6900
	Arzuhallik Battal	5000
	Toplam	13682
Eyalet-i Trabzon	Arzuhallik Battal	5000-5000=0
Eyalet-i Konya	İlamat	2840-2840=0
	Defter-i Kassam	3500-3400=100
	İdane Hücçeti	1000-1000=0
	Hücece-i Saire	2500-2500=0
	Toplam	9840-9740=100

Eyalet-i Kastamonu	İlamat	73300-73300=0
	Defter-i Kassam	52900-25250=27650
	İdane Hücçeti	18545-12550=5995
	Hüccec-i Saire	20400-20400=0
	Arzuhallik Battal	300-300=0
	Toplam	165440-131800=33640
Eyalet-i ..	İlamat	2808-2808=0
	Defter-i Kassam	3808-2731=1077
	İdane Hücçeti	3816-3654=162
	Hüccec-i Saire	20200-20200=0
	Arzuhallik Battal	5000-5000=0
	Toplam	36632-35393=1239
Liva-yı Ankara	İlamat	3500
	İdane Hücçeti	1000
	Hüccec-i Saire	5600
	Arzuhallik Battal	4000
	Toplam	14100
Liva-yı Kengiri	İlamat	5730
	Defter-i Kassam	9285
	İdane Hücçeti	1425
	Hüccec-i Saire	8500
	Toplam	24940
Liva-yı Biga	İlamat	16600-16600=0
	Defter-i Kassam	22400-22150=250
	İdane Hücçeti	26100-24400=1700
	Hüccec-i Saire	3500-3500=0
	Arzuhallik Battal	1000-1000=0
	Toplam	69600-67650=1950
Cezire-i Erdek	İlamat	750
	Defter-i Kassam	750
	İdane Hücçeti	750
	Hüccec-i Saire	550
	Toplam	2800
Liva-yı Saruhan	Defter-i Kassam	6793-4080=2713
	Hüccec-i Saire	3700-3700=0
	Toplam	10493-7780=2713
Liva-yı Mentеше	İlamat	40
	Defter-i Kassam	65
	Hüccec-i Saire	365
	Arzuhallik Battal	500
	Toplam	970
Liva-yı İzmir	İlamat	722-722=0
	Defter-i Kassam	1322-690=631
	İdane Hücçeti	1475-1045=430
	Hüccec-i Saire	450-450=0

	Toplam	3969-2907=1062
Kaza-yı Ayvalık	İlamat	205
	Defter-i Kassam	205
	Hüccec-i Saire	700
	Toplam	1110
Liva-yı Kütahya	İlamat	2550-2550=0
	Defter-i Kassam	20200-5000=10200
	İdane Hücceti	5100-5000=100
	Hüccec-i Saire	1660-1310=350
	Arzuhal Battal	2000-2000=0
	Toplam	31010-15860=10650
Liva-yı Karahisar-ı Sahib	İlamat	1130
	Defter-i Kassam	1130
	İdane Hücceti	404
	Hüccec-i Saire	3000
	Arzuhal Battal	3000
	Toplam	8664
Liva-yı Karesi	İlamat	580
	Defter- Kassam	1625
	Hüccec-i Saire	720
	Toplam	3325
Liva-yı Bozok ve Kayseri	İlamat	880
	Defter-i Kassam	960
	İdane Hücceti	610
	Hüccec-i Saire	1875
	Arzuhal Battal	2000
	Toplam	6325
Liva-yı Amasya	İlamat	324-324=0
	Defter-i Kassam	1159-911=248
	İdane Hücceti	358-358=0
	Hüccec-i Saire	980-980=0
	Arzuhal Battal	1000
	Toplam	3821-3573=248
Liva-yı Hamid	İlamat	1600-1600=0
	Defter-i Kassam	3125-3125=0
	İdane Hücceti	1600-1525=75
	Hüccec-i Saire	5550-5550=0
	Toplam	11875-11800=75
Liva-yı Teke	Defter-i Kassam	258-246=12
	Hüccec-i Saire	655-655=0
	Arzuhal Battal	1000-1000=0
	Toplam	1913-1901=12
Liva-yı Niğde	Arzuhal Battal	500-500=0
Liva-yı Alaiye	İlamat	2
	Defter-i Kassam	5

	Hüccec-i Saire	255
	Arzuhallik Battal	500
	Toplam	762
Liva-yı İçel	İlamat	935
	Defter-i Kassam	1815
	İdane Hücceti	1210
	Hüccec-i Saire	680
	Toplam	4640
Liva-yı Kocaeli	İlamat	36450-36450=0
	Defter-i Kassam	53250-29600=23650
	Hüccec-i Saire	5900-5900=0
	Toplam	95600-71950=23650
Der Canib-i Rumeli		
Eyalet-i Edirne	İlamat	3138-3138=0
	Defter-i Kassam	1719-1582=137
	İdane Hücceti	1118-1051=67
	Hüccec-i Saire	3878-3788=0
	Arzuhallik Battal	9300-9300=0
Eyalet-i Üsküp	İlamat	1420
	Defter-i Kassam	1410
	İdane Hücceti	1420
	Hüccec-i Saire	3050
	Arzuhallik Battal	25000
Eyalet-i Bosna	İlamat	8260
	Defter-i Kassam	8260
	İdane Hücceti	8260
	Hüccec-i Saire	5100
Kaza-i Belgrad	Hüccec-i Saire	3000
	Arzuhallik Battal	5000
Eyalet-i Rumeli	İlamat	44100
	Defter-i Kassam	12150
	İdane Hücceti	20
	Hüccec-i Saire	8900
Liva-yı Silistre	İlam	1145
	Hüccec-i Saire	1155
	Arzuhallik Battal	1300
Liva-yı Selanik	İlamat	1835
	Defter-i Kassam	1835
	İdane Hücceti	1835
	Hüccec-i Saire	4950
Eyalet-i Niş	İlamat	200-640=840
	Defter-i Kassam	2542-895=3437
	Hüccec-i Saire	1950-2380=4330
	Arzuhallik Battal	000 Niş için -300 Köstendil lazımesi için =300

Eyalet-i Vidin	İlamat	375
	Defter-i Kassam	1539
	İdane Hücçeti	860
	Hücec-i Saire	1812
	Arzuhallik Battal	510
Eyalet-i Hersek	İlamat	9950
	Defter-i Kassam	1005
	Hücec-i Saire	420
Eyalet-i Yanya	İlamat	5000
	Defter-i Kassam	5000
	Hücec-i Saire	250
	Arzuhallik Battal	6000
Liva-yı İşkodra	İlamat	142
	İdane Hücçeti	195
	Hücec-i Saire	450
Liva-yı Tekfurdağı	İlamat	965
	Defter-i Kassam	1850
	İdane Hücçeti	689
	Hücec-i Saire	5680
Liva-yı Filibe	Hücec-i Saire	
	Arzuhallik Battal	240
		2000
Liva-yı Vize	İlamat	4800
	Defter-i Kassam	1800
	İdane Hücçeti	4800
	Hücec-i Saire	2350
	Arzuhallik Battal	1000
Liva-yı Varna	İlamat	881
	Defter-i Kassam	881
	Hücec-i Saire	2610
	Arzuhallik Battal	500
Liva-yı Terkos	İlamat	110
	Defter-i Kassam	410
	İdane Hücçeti	110
	Hücec-i Saire	2470
Liva-yı Tırhala	İlamat	1306
	Defter-i Kassam	1282
	Hücec-i Saire	479
	Arzuhallik Battal	2000
Liva-yı Siroz	İlamat	1080-1080=0
	Defter-i Kassam	4470-2580=1890
	İdane Hücçeti	911-911=0
	Hücec-i Saire	2580-2580=0
Liva-yı Dırama	İlamat	2400
	Defter-i Kassam	2600

	İdane Hücçeti	2050
	Hücec-i Saire	6900
	Arzuhallik Battal	300
Liva-yı Samako	İlamat	51190
	Hücec-i Saire	
Liva-yı Silivri	İlamat	340
	Defter-i Kassam	340
	İdane Hücçeti	340
	Hücec-i Saire	440
Cezire-i İstanköy	İlamat	1110
	Hücec-i Saire	430
Cezire-i İmroz ve Bozcaada	İlamat	1100
	Hücec-i Saire	400
Cezire-i Rodos	İlamat	80-80=0
	Defter-i Kassam	755-495=260
	İdane Hücçeti	2910-2910=0
	Hücec-i Saire	1700-1700=0
Cezire-i Sakız	İlamat	51
	Defter-i Kassam	51
	İdane Hücçeti	780
Cezire-i Kıbrıs	İlam ve Hücçet yazılmaya mahsus .. evrak	150
Cezire-i Midilli	İlamat	150-150=0
	Defter-i Kassam	363-241=122
	Hücec-i Saire	670-670=0
Dersaadet ve Bilad-ı Selase lâzimesi için kağıtçıbaşı tarafına verilen	İlamat	21350
	Defter-i Kassam	9000
	İdane Hücçeti	14225
	Hücec-i Saire	18697
Canib-i İhtisab	Arzuhallik Battal	40000

Evrak israfını önlemek amacıyla gereğinden fazla talep edilerek gönderilen evrakın telef olmaması için bir yılda kullanılan evrak miktarı ve cinsi üzerinden tahmini bir rakamda evrak talep edilmesi ve üç ayda bir evrak muhasebesini içeren defterler hazırlanarak hazineye teslim edilmesi eyalet yöneticilerine ihtar edilmişti.⁷³

⁷³ BOA. A. MKT. UM 119/52 (12 Rebiülahir 1269).

C. Takvimhane Matbaası'nda Basılan Kitaplar

Devlet matbaası olarak faaliyet gösteren iki matbaa; Tabhane-i Amire ve Takvimhane-i Amire bir nezaret idaresi altında farklı materyaller basmaktaydı. Genel olarak Tabhane'de kitap, Takvimhane'de Takvim-i Vekayi, evrak-ı sahiha gibi kitap dışında materyaller basıldığını ve bu matbaaların bastıkları materyalle karakterize olduklarını söyleyebiliriz. Ancak yine de Takvimhane Matbaası'nda kitaplar basılmış olduğu gibi, Tabhane'de de sadece kitap basıldığını söylemek doğru olmayacaktır.

Takvimhane Matbaası'nda basılan kitapların eksiksiz bir listesini elde etmek amacıyla kullandığımız başlıca kaynak Jale Baysal'ın *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*⁷⁴ adlı çalışması olmuştur. Kitabın gözden geçirilmiş 2010 tarihli baskısından tespit ettiğimiz kitapları kütüphane kataloglarıyla karşılaştırılarak eksiklikleri giderilmeye çalışılan liste aşağıda verilmiştir.

Adâb-ı Kuzât, 1268

Avrupa'nın Ahvâline Dair Risale: Mehmed Sadık Rifat Paşa, 1275

Avrupa Risâlesi, Mustafa Sami Efendi, 1840/1256.

Avrupa'da Meşhur Ministroların Tercüme-i Hallerine Dair Risale, terc. Sahak (Abru), 1271

Beyânü'l-Unvân, Ahmet Cevdet Paşa, 1273

1243 Senesinde Osmanlı Rus Muharebesi Hakkında Tarihçe: Mehmed Sadık Rifat Paşa, 1275

Ceride-i Ferâiz. Lisalih Efendi: Salih, 1264

Ceziretü'l-Mesnevî, Cevrî, 12

Coğrafya Risalesi, Michelot, Auguste , (Çeviren: Bogos Tiryakioğlu). İstanbul 1273

Coğrafya-yı Umûmî, 1273

⁷⁴ Jale Baysal, *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar 1729-1875*, Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş II. Baskı, Haz. Hasan S. Keseroğlu- İlkin Mengülerek, İstanbul, Hiper Link, 2010.

- Defter-i Kütüphane-i Râgıp Paşa, 1285.
- Divân, İffet Bursavî Es-Seyyid Mehmet Emin, 1257.
- Divân-ı Ahmed Şakir Paşa, Ahmed Şakir Paşa, 1264
- Divân-ı Belâgât Unvân-ı Hilmi, Elmastraşzâde Mustafa Hilmi, 1274.
- Divân-ı Belâgat- Unvân-ı Esrar Dede Efendi, Esrar Dede, 1257.
- Divân-ı Belig, [Mehmed Emin] Belig, 1258.
- Divân-ı Fıtnat, Zübeyde Fıtnat, 1264.
- Divan-ı Gülşen Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderunî, Osman Vasıf Enderunî, 1257.
- Divân-ı Hâlet Efendi, Mehmed Said b. Hüseyin el-Kırmî, 1258.
- Divân-ı Halim Giray Sultan Rahmetullâh-i Tealâ, Sultan Halim Giray, Haz. Şehbaz Giray, 1257.
- Divân-ı Kaygulu (Divân-ı Sâlis Ez-Nutk-ı Cenâb-ı Hazretü'ş-Şeyh Bursavî Kaygulu Efendi): Halil Kaygulu, 1273.
- Divân-ı Leyla Hanım, Leyla [Saz] Hanım, 1267.
- Divân-ı Müştak Efendi, Müştak Baba, 1264.
- Divan-ı Salis Ez Nutk-ı Cenâb-ı Hazret-i eş-Şeyh Bursavî Kaygulu Efendi, Kaygulu Bursalı Şeyh, 1273.
- Divânçe-i Esad Paşa: Mehmed Esad Muhlis Paşa, 1268
- Divânçe-i İzzet-i Nadide Güftar Benam-ı Hazân-ı Âsâr: Molla Keçecizâde İzzet, 1257
- Dua Mecmuası: 1267.
- El-Âsârü'l- Mecidiyye Fi'l-Menakibi'l- Hâliidiyye, Abdullah Efendizâde Mehmet Emin, 1257.
- El-Medhal fi'l-Coğrafya: El-Hac Hüseyin Rıfki Paşa et-Tamanî [Başkoca], Telhis ve Tenkih eden, İshak, 1266.
- Güherriz, Dürrî, 1267.

Gülbin-i İnşa: Mehmed Sadık Rifat Paşa, 1275

Gülistân, Sâdi, 1275.

Halîfetü'r-Rü'esâ Sefinetü'r- Rüesa, Giridî Ahmed Resmî, 1269.

Hall-i Tahkikat Mesnevi'den Kırk Beytin Şerhi, Şerheden: İbrahim Cevrî Çelebi, 1264 ve 1269

Hall-i Tahkikat Mesnevi'den Kırk Beytin Şerhi, Mevlana Celaledin-i Rumî, terc. Cevri İbrahim Çelebi, Birlikte Basılmış Aynü'l-Fuyûz, Cevrî Çelebi, 1269

Hikâye-i Derdi Yok ile Zülf-i Siyah Kıssası, Derviş Mahmud, 1266.

Hikâye-i Robenson, Daniel Defoe, terc. Ahmed Lütfi, 1280.

İlmihâl Risalesi, 1259.

İlm-i Hal, İlmî Ahmet Efendi, Şerheden: Hulusi El- Hâ bin Mehmed, 1260.

İlm-i Hal, 1275.

İshak Hocası Risalesi, İshak Hoca Rızaî, 1268.

İtalya Seyahatnâmesi: Mehmed Sadık Rifat Paşa, 1275.

Kamûs-ı Tıbbî, Şemseddin Ahmed el-Sivasî, 1258.

Lağımçı Manevrası, 1249.

Makalât-ı Tıbbiye, de Bois, terc. Efendizâde Abdülhak Hayrullah, 1259.

Malûmât-ı Nafia, Ahmed Cevdet Paşa, 1279.

Mecelle-i Mücmele, Ahmed Arif Hikmet, 1267.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye azasından Seadetlu Lebib Efendi Hazretleri'nin nuhbe ve tuhfe manzumelerinden bazı kıtaat-ı beligane nazm eyledikleri tazminat-ı şairaneleridir, Lebib Efendi. 1263.

Mecmua-i Kavanîn ve Nizamât, 1267.

Mecmua-i Münşeât'üs- Selâtin, Feridun Bey, 1265.

Mecmua-i Resâil, Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî, 1275.

Medâyh-i Nefise, 1276.

Medebetü'l-Hitân, Mehmed Cemaleddin, 1252.

Mektubat-ı Şeyh Abdülkadir-i Geylani tercümesi, Şeyh Muhyiddin b. Ebi Salih Abdullah b. Musa Abdülkadir el- Geylani, trc. Refet Süleyman Paşa. 1276.

Menâkıb-ı Ciharyâr-i Güzin. Rıdvanallahu Teala aleyhim Ecmain, Şemseddin Ahmed b. Muhammed Sivasi, 1258ve 1278.

Menâsık-ı Hacc-ı Şerif, Adanavî Mustafa Niyazi, 1272 ve 1273.

Merhû'l Mali fi Şerhi'l- Emali, Ali bin Osman el-Fergânî el-Uşi, terc. Ahmet Asım, 1266.

Mersiye-i Cenâb-ı Hüseyin bin Murtaza der Sûret-i Beyan-ı Vukuât-ı Kerbelâ: Seni, 1273

Miftâhü'l-fünûn, Pasquale Galuppi, 1277

Minhacü'l-mirac, Receb Vahyî, 1275

Muhayyelât-ı Aziz Efendi, Giridî Ali Aziz, 1268.

Muhtasar Coğrafya, Adrien Balbi (1782-1848).

Mukaddime-i İbn Haldun'un fasl-ı sadisi'nin tercümesidir Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun; trc. Cevdet Paşa, 1277.

Mukaddime-i İbn Haldun Tercümesi, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun; trc. Pirizade Mehmed Sahib Efendi. 1275.

Münşeâtü's- Selâtin, Feridun Ahmet Paşa, 1275 2. basım.

Müstagni's-şürûh: 1275

Neticetü'l-Kavâid, Şaki Efendi, 1269.

Nuhbe (Nuhbe-i Vehbî): Seyyid Hüseyin Vehbi, şerh eden: Yaya Karyeli Ahmed Reşid, 1259

Ordumuzun Zafer Kitabeleri: Es-Seyid Hoca Abdurrahim Efendizâde Osman Saib, 1264

Pend-i Attar (ve Manzum Tercümesi), Feridüddin Atar, t.y.

Rakam Risalesi, İbrahim Nureddin, 1275.

- Ravza-ı Verd, Şakir Ahmed Paşa, 1269.
- Risâle-i Ahlâk, 1275
- Risâle-i Hûlâsa-i Zübdetü'l-akâid: Mehmed Emin, 1276
- Risâle-i Nusret Efendi. Mahazar: Ebubekir Nusret Hoca Harputî, 1269
- Risâle-i Riyâzet-i Bedeniyye, Schrepper, terc. Mustafa Sami, 1276.
- Silsile-i Şerife ve Hatm-i Hâcegân ve Dua ve Tertib-i Şügül: 1275
- Şemsü'l-Hakika, Hoca İshak Harputî, 1278.
- Şerh-i Evrad-ı Kadiri, Müstakimzade Süleyman Sadeddin, 1260.
- Tabirname-i Muhyiddin-i Arabî Kuddise Sırrehü'l-Aziz, 1270
- Talimü'l-Hesab, 1275.
- Talimü'l-Küre, es- Seyyid Abdürrahim Efendizade Osman Saib, 1264.
- Tecvid, 1275.
- Tekmiletü'l-iber, Abdüllatif Subhi Paşa, 1278.
- Telhisü'l- A'mâl, Ahmed Tevhid bin İsmail Hakkı, 1270.
- Tercüme-i Dürr-i Yetim, Mehmed b. Pir Ali Birgivi, terc. Eskicizâde Seyyid Ali b. Hüseyin, 1257
- Tercüme-i Kimya-yı Saâdet, Ebu Hâmid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzâli, 1260.
- Tercüme-i Mizânü'l-Âdâb, Ebû İshak İsamüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah İsfarayini; trc. Mehmed Tahir, 1257.
- Tercüme-i Serhü'l-Uyun fi Şerhi risalet-i İbn Zeydun. Ebu Bekr Cemaleddin Muhammed b. Muhammed İbn Nübate el-Mısri; trc. Mehmed Said B. Kara Halil. 1257.
- Tercüme-i Siyasetname, Dede Efendi Minkarizade Bursavî Mevlana, trc. Şeyhülislam Mehmed Arif 1275.
- Tertib-i Nefis: Ahmed Şakir Paşa, 1269

Tertibat-ı Dersiyeye li-Mekâtib-i Rüşdiyye, 1275.

Tevevül, Şerefüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Said Bûsîrî, terc. Ve şerheden Mehmed Mekki, 1251.

Zeyl-i Risale-i Ahlâk: Mehmed Sadık Rifat Paşa, 1275.

Zînetü'l- Mecâlis, Rezaizade Ahmet Cevdet, 1258.

Jale Baysal'ın bahsi geçen kitabında bulunmayan ancak kütüphane kataloglarından tespit ettiğimiz Takvimhane baskısı kitaplar:

Âsâr-ı Rifat Paşa, Mehmed Sadık Rifat Paşa. 1275.

Divân-ı belâgat Unvan-ı Nazim, Nazim Yahya Çelebi, 1257.

Divân-ı İzzet Bey, Mehmed İzzet Beylikçi. 1258.

Divân-ı Senihi-i Mevlevî. Senihi el-Mevlevî, 1275.

Divânı Zati. Süleyman Zati, 1257.

El-Okyanusu'l-basit fi Tercümeti'l- Kamûsi'l-muhit, Ebu Tahir Muhammed b. Yakub Firuzabâdi, 817/1415; trc. Mütercim Asım Efendi. 1268, 1269 ve 1272.

Endülüs tarihi, Ziya Paşa, 1276 ve 1280.

Esmârü'l-Hadaik, Esmârü't-Tevârih, Mehmed Şem'i, 1267.

Kavâid-i Fârisiye, Mehmed Murad el-Nakşibendi, Şeyh Hafız. 1286.

Kühü'l-ahbar, Gelibolulu Mustafa b. Ahmed Ali, 1277.

Merâhü'l-Meâli fi Şerhi'l-Emâli, Mütercim Asım Efendi, 1235/1819; gözden geçiren: Mehmet Recai. 1266.

Mükâleme Mazbatası, 1270 ve 1273.

Müntehabât-ı Evliya Çelebi, Evliya Çelebi, 1262.

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbar, Mehmed b. Mehmed Edirnevî. 1276

Risâle-i Vaz'iyeye. Saçaklızade Mehmed b. Ebubekir Mar'aşî Saçaklızade Mehmed Efendi, 1275. Birlikte ciltlenmiş; İstiaretü'l-ferideti'l-avaid, Ebü'l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî, 1275 ve İsağuci Esirüddin Mufaddal b. Ömer b. Mufaddal Ebheri.- Risaletü'l-validiyye, Mehmed b. Ebî Bekr Mar'aşî Saçaklızade Mehmed, 1275.

Rişte-i cevahir, Ali b. Ebu Talib, terc. Yusuf Nesib, 1257.

Seyahatnâme-i Hurşid. Mehmed Hurşid, [t.y.]
Tercüme-i Ravzatü'l-Safâ, Mirhund Muhammed b. Handşah, trc. Kemali Mehmed
Çelebi Bal,1258.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1273-1281

Takvimhane Matbaası'nda devletin tüm matbaa işlerini yüklenen bir kurum olarak Takvim-i Vekayi, kitap, evrak dışında kanunname, nizamname, talimat, muahedename vs. de basılmıştır. Bunlara eklemek fiyatlarını duyurmak için hazırlanan el ilanları, varidat-ı oşriyye ve rusumiyyeye dair tarife⁷⁵ Türkçe ve Fransızca olarak basılan karantina tarifesi⁷⁶ gibi örnekler de ilave etmek mümkündür. Takvimhane Matbaası'nda Takvim-i Vekayi, Kitap, evrak-ı sahiha dışında basılan materyaller şunlardır:

Amerika Devletiyle Mün'akid Olan Muahede, 1275.

Anadolu Âşârı Hakkında Talimâtname, 1270.

Asâkir-i Redife-i Hazret-i Şâhâne Zâbitânına İta Olunan Talimât, 1266.

Avusturya ile Osmanlı Devleti Arasında 1278 (1862) Tarihinde Akdedilen Seyr-i Sefâ'in ve Ticâret Muâhedenâmesi, 1279.

Bakâyânın Tahkik ve Tahsisâtına Memur Edilenlere Aid Talimât, 1275.

Belçika Devleti ile Mün'akid Olan Muahede, 1275.

Beledî İspençiyarlık San'atının İcrasına Dair Nizamnamedir, 1279.

Ber-Mantûk-i Kuyûd Hazine-i Celile-i Maliyyenin Sinin-i Sabıka-i Malûme Emvâlinde... İcra Edecekleri Muamelâtı Mübeyyin Talimâtıdır, 1275.

Bi'l-Umûm Mahâkim-i Şer'iyye Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamnamedir, 1276.

Ceza Kanunnâme-i Hümayûnu, 1274 ve 1277.

⁷⁵ BOA, C.ML 229/9796.

⁷⁶ BOA, HR. MKT 156/46.

Bu Sene Anadolu Âşarının Mahallerinde Karye be-karye bi'l-Müzayede Bir Senelik Olmak Üzere Mahallî Mültezimlerine İhalesi İrade-i Seniyye İktizasından Olmakla Sûret-i İcrası Hakkında Talimâttır, 1277.

Danirmarka Devletiyle Mün'akid Olan Muâhede, 1275.

Dersaadet ve Bilâd-i Selâsede İcra Olunduğu Misillu Taşralarda Bulunan Kâffe-i Esnâfa İşbu Yetmiş Dört Senesi Martından İtibaren Sene-Be-Sene Verilmesi Muktezâ-yı İrâde-i Seniyyeden Olan Tezâkirin Sûret-i Sarf ve İtâsına Dair Talimâttır, 1275.

Devlet-i Aliye ile Düvel-i Müttehave Beynlerinde Temeyyüen Mun'akıd olan Muahedât-ı Atıka ve Cedîdeden Memurîn-i Saltanat-ı Seniyyeye Müracaatı Lazım Gelen Kufarat-ı Ahdiyye Mutazammın Risâledir, 1275 ve 1285.

El-Halet-ü Hazihî İstihdam Olunmakta Olan Asâkir-i Zabtiyenin İslah-ı Ahvâl-i Hazırasıyle Bir Sûret-i Muntazamaya Konulması Hakkında Mûteallik ve Şeref-sudûr Buyurulan İrade-i İsalet'ade-i Cenâb-ı Padişahî Mantuk-ı Münifi Üzre Asâkir-i Mezbûrenin Alay ve Tabur ... Mübeyyin Olarak Bu Defa Kaleme Alınan Nizamnâmedir, 1277.

Gayr-i Ez-Harir ve Dûhan ve Zeytin İlzâmen İhale Olunan Sâir Varidât-ı Öşriyye Hakkında Meriyyü'l-icra Olan Nizamnâmedir, 1277.

İngiltere Devletiyle Mün'akid Olan Muahedât, 1275.

İspanya Devletiyle Münakid Olan Muahede, 1275.

İsveç Devletiyle Mün'akid Olan Muahede, 1275.

İşbu Yetmiş Yedi Senesinden İtibaren İhaleden Kurtulmuş ve Bi'l-icab Müddet-i Bakiye-i İhaleleri Fesh Edilmiş Olan Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne Gümrüklerinin İdaresine Tayin Olunacak Memurînin Vezâif-i Müterettibe ve Harekât-ı Muktaziyyesini Mübeyyin Talimâttır, 1277.

Kanunname-i Arazi, 1274.

Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahânenin İdâre-i Dâhiliyesine Dair Kanunname, 1263.
Resâil-i Ahdiye Mecmuası, 1275.

Memâlik-i Devlet-i Âliye ile Rusya Memâliki Beyninde Mevcûd Olan Münasebât-ı Ticaretin Bir Kat Daha Tevsi ve Teshili Zımnında Muâhede-i Kadime-i Ticareti Tâdilen ve Müceddeden Akd olunan Ticaret Muahedesinin Sûretidir, 1278.

Nemçe Devletiyle Olan Muahedat, 1275.

Niderlande yani Felemenk Devletiyle Mün'akid Olan Muahede, 1275.

Rumeli Kıtasında Kâin Bi'l-Cümle Eyâlât ve Elviyede Müsdahdem Olan Asâkir-i Zabtiye ve Muvazzafanın Bu Kere bâ-İrâde-i Seniyye İttihaz Olunan Usûl-i Cedideye ve Nizamnâme-i Matbuuna Tevfikane Ne Sûretle Alay ve Tabur ve Bölük Teşkil Olunacağını Mübeyyin Talimâttır, 1277.

Rusya Devletiyle Münakit Olan Ticaret Muhayedesidir, 1275.

Rüsûm-i Müctemianın Sûret-i İstihsaline Dair Talimâttır, 1275.

Sardunya Devletiyle Mün'akid Olan Muahede, 1275.

Şerh-i Kanun-u Ticaret. Şerh-i Kânûnnâme-i Ticaret: Orhan Vahan, 1278.

Takrir-i Nüfus ve Emlâka Dair Talimâtnâmedir, 1277.

Talimât-ı Sıhhiye. Gerek Derseadet ve Gerek Memâlik-i Mahrusenin Bilcümle Liman ve İskelelerine Bahren Tevarüd Eden Sefayin ve Yolcu ve Eşyay-ı Saire Haklarında Karargir Olan Nizamnâmedir, 1266.

Tapu Nizamnamesi, 1275.

Ticaret Kanunnâme-i Hümayununa Zeyl, 1276.

Tuz Maden Kuyularında Müdür ve Memûrünün Vezâ'if-i Mertebe ve Harekât-ı Sâ'ire-i Mukteziyelerini mübeyyin talimattır, 1278.

Topçu Asâkiri Tüfekci ve Atlı Asâkiri ve Beraber Buldukları Hâlde Edecekleri Hareketlerin Usûl-i Beyanı. Kısm-ı Hâmis, 1259.

Toskana Hükûmeti ile Mün'akid Olan Muahede, 1275.

Turuk ve Ebniye Nizamnâmesi, 1278.

Usûl-i Muhâkeme-i Ticarete Dair Nizamnâmedir, 1278.

Vali, Mutasarrıf, Kaymakam ve Müdürlerin Vezâifini Şâmil Talimâttır, 1275.

Varaka-i Sahihe Nizamnâmesidir, 1278.

Varidât-ı Rüsûmiye Hakkında Nizamnâmedir, 1278.

Vülat-ı İzam ve Mutasarrıfın-i Kirâm ile Kaymakamların ve Müdürlerin Vezâifini Şâmil Talimâttır, 1275.

D. Takvimhane-i Amire Nezareti Döneminde Tabhane-i Amire'de Kitap Basım ve Satışı

Tabhane-i Amire Takvimhane'ye ilhak edildikten sonra, matbaacılık ve yayıncılığın gelişmesi ve yayılmasına bağlı olarak kitap basım ve satışında farklı ve yeni uygulamalar denendiğini görüyoruz. Kitap basımında asıl amaç ilim ve maarifin yayılması olarak ifade edilse de basım işinden kâr elde etme ya da en azından kendini finanse etme fikri ağır basmış ve dolayısıyla devlet matbaası özellikle litografya tekniği yayıldıktan sonra basmacı esnafı ile rekabete girmişti. Tabhane-i Amire'de kitap basım ve satışı konusunda yaşanan gelişmelerin büyük kısmını bu rekabetle ilişkilendirmek mümkündür.

Takvimhane Nezareti idaresinde Tabhane'de kitap basım ve satışında yeni bir dönem başlamıştır. Bunun sebebi gazetenin ilan, duyuru/reklam imkânlarının kullanılmasıdır. Ülkenin birçok yerine dağıtılan Takvim-i Vekayi'de, basılan ya da basılacak olan kitaplarla ilgili duyuruların yer alması tabhanenin kitap satışlarını olumlu etkilemiştir. Basımı tamamlanan kitaplar Takvim-i Vekayi'de ilan edilmekte, fiyat listeleri ile satışa sunulduğu duyurulmaktaydı. Örneğin Takvim-i Vekayi'nin 29.10.1249 tarihli 79. sayısında; *Birgivi Risalesi*'nin dört buçuk, *Dürr ü Yekta*'nın altı, *Nahiv Cümlesi*'nin yedi, *Sücce-i Sibyanan*'ın dört buçuk, *Tuhfe-i Vehbi*'nin beş kuruştan satışa çıkarıldığı ilan olunmaktaydı.⁷⁷ Gazetenin bu özelliği sadece basılan kitapları duyurmak olarak değil farklı şekillerde de kullanılmıştır. 1833 sonlarında basımı kararlaştırılan kitapların gazete ilanıyla müşterileri önceden belirlenerek, yani sipariş usulü ile basıldığı görülmektedir. Basımı kararlaştırılan kitap listesine yer verilen ilanda, adı geçen kitaplara talip olanların 4 ay içinde Tabhane defterine isimlerini yazdırmaları gerektiği ve alıcı sayısı yeterli miktara ulaşan kitabın basımına başlanacağı duyurulmuştu.⁷⁸ Bu şekilde kitaplar müşterileri önceden belirlenerek basılacak ve kitapların satılmayıp elde kalma riski ortadan kaldırıldığından hazinenin zarara uğraması engellenmiş olunacaktı. Kitapların basımı

⁷⁷ Takvim-i Vekayi, 1249.10.29, sayı 79, s.4.

⁷⁸ Örnek için bkz. Takvim-i Vekayi 1249.6.7, sayı 69, s.4.

tamamlandığında satışa çıkarıldığı ve isimlerini yazdıranların tabhaneye gelip almaları gereği yine Takvim-i Vekayi'de ilan edilmekteydi.⁷⁹

Kitap basım ve satışında Tanzimat'la birlikte yaşanan gelişmelerden biri de yayın sayısındaki büyük artıştır. Bu dönemde yıllık ortalama 40'ın üzerinde kitap basılmıştır.⁸⁰ Bunda Tanzimat'ın getirdiği kültürel hareketlilik olduğu kadar kitap basımında uygulanmaya başlanan bazı yeniliklerin de etkisi olmuştur. Bu yeniliklerden ilki Tabhane-i Amire kapılarının miri olarak basılan kitap ve risalelerden başka artık dışarıdan kitap bastırmak isteyenlere de açılması idi. Bu uygulamaya geçilmesinin iki ana sebebi vardı. O zamana kadar sadece devletin malı olarak tabhanede kitap basılmakta ve satılmakta idi. Ancak birçok güzel ve faydalı eser satılmaz ve hazine zarara uğrar düşüncesiyle basılamamıştı. Bu yüzden basılarak toplum yararına sunulması gereken birçok faydalı eser unutulmaya yüz tutmuştu. İkinci sebep ise sahaf esnafına baskı işi yaparak tabhanenin gelir elde edecek olmasıdır. Bu yeni uygulama ile zarar etme riskine girmeden faydalı kitaplar da dışarıdan sipariş yoluyla basılmış olacak ve tabhaneye dolayısıyla hazineye gelir elde edilmiş olacaktır. Alınan kararla kitap bastırmak üzere dışarıdan talip olanlar tabhanede bastıracakları kitabın baskı masrafını karşılayacak ve tabhane ile anlaşmasına göre değişen oranda bir kâr ödeyecekti. Sahaf esnafı da tabhaneye bastıracağı bu kitapları istediği ücretten satabilecekti. Tabhane-i Amire, basımı özel şahıslardan sipariş olunan kitapları titizlikle ve yanlışsız basacak, kitap basılır basılmaz bekletmeden sahibine teslim edecekti.⁸¹ Bu şekilde matbaaya gelir sağlanacak aynı zamanda ilmin yayılmasına engel olarak görülen zarar etme kaygısı ortadan kaldırılmış olacaktı. Devletin matbaasında özel şahıslar adına kitap basım kararı artık matbaacı-yayıncı kavramlarının ayrışmaya başladığına dair bir işarettir.⁸² Matbaası olanlar aynı zamanda yayıncı konumunda iken matbaası olmayıp kitap bastırmak isteyenler de yayın yapabileceklerdi. Ancak bu tarihten önce de bazı sahafların sipariş ettiği kitapların devlet matbaasında basılmakta olduğunu görüyoruz.

⁷⁹ Takvim-i Vekayi 1249.3.8, sayı 63, s.2-3.

⁸⁰ Jale Baysal, *Osmanlı Türklerinin*, 1968, s.54.

⁸¹ Takvim-i Vekayi, 1255.10.26, 189, s.3.

⁸² Orlin Sabev bu konuya daha önce dikkat çekmiştir. (Sabev, *Müteferrika*, s. 325)

Sahaf malı olarak her biri için beş kuruşa basılmasında anlaşmaya varılan iki bin dört yüz aded *Tuhfe-i Vehbî*'nin nüsha başına üç kuruş on para temettu konmuştu.⁸³

Nemçeli Olburg Arapça'dan Türkçe ve Fransızcaya çevirdiği bazı fıkıh ve fetva eserlerini Viyana'da bastırmayı düşünmüş fakat bu uzun süreceği için baskı masraflarını vererek bunları Tabhanede bastırmayı teklif etmişti. Bu kitapların Tabhane-i Amire'de basılması Avrupalılar nezdinde kabul göreceğinden çevirilerin tashih edilmesi ve baskı ücretinin tam olarak alınması koşullarıyla bahsi geçen kitapların basılması yolunda hatt-ı hümayun çıkmıştır.⁸⁴

Bu uygulamada da bazı sorunlarla karşılaşıldı. Bunlardan birisi dışarıdan kitap basımı sipariş eden esnaf ve sahafların borçlarının zamanında tahsil edilememesiydi. Buna önlem olarak Tabhanede kitap bastırarak sahaf esnafından kefil ve taahhüdname ile borç senedi düzenlenmesi hususlarına dikkat edilmesi kararlaştırıldı.⁸⁵

Devlet matbaasında kitap bastırarak da bu kitapları satamadıklarında borçlarının affını talep etmişlerdi. Örneğin; Meclis-i Vâlâ Zabtiye Odası hulefasından Hüsna Bey Takvimhane'de bastırıldığı *Kenzü'l-Hesab* adlı risale satılmayınca harcadığı üç bin küsur kuruş heba olmuş ve ödemesi gereken yedi yüz kuruşluk baskı ücretinin affını istemişti.⁸⁶

Dışarıdan siparişle basılan kitaplar üzerine koyulan kâr miktarının değişik oranlarda olduğu görülmektedir. Uygulamaya geçildiği ilk yıllarda bin iki yüz adet basılacak olan *Kadızaade Birgivi Şerhi*'nin adedi on iki kuruşa mal olmuş ve dokuz kuruş kâr konmuştu. Haziran 1849'da esnaf malı olarak basılan *Neticetül Fetavâ*⁸⁷ adlı eserin tanesi yirmi dört buçuk kuruş on yedi para masrafla basılmış, her bir kitap için on üç kuruş on altı para ve Emsile Şerhi *Zehretü'l-Ehvan* adlı eserin bir nüshasına ikişer kuruş beş buçuk para kâr ilavesiyle sahiplerine teslim olunmuştu.⁸⁸ Aynı yıl bin iki yüz nüsha olarak basılan *Ravzatü'l Ahabab* adlı kitaba kırk birer kuruş masraf yapılmış, her birine yirmişer kuruş kâr ilave edilmişti.⁸⁹

⁸³ BOA, HAT 1422/58123 (29 Zilhicce 1250).

⁸⁴ BOA, HAT 1202/47227 (29 Zilhicce 1254).

⁸⁵ BOA, A. MKT. MVL 84/58.

⁸⁶ BOA, A. MKT. NZD 209/61.

⁸⁷ Kitap Matbaa-i Amire basımı olarak geçmektedir.

⁸⁸ BOA, A. AMD 8/69 (22 Receb 1265).

⁸⁹ BOA, A. AMD 36/84.

Esnaf malı kitaplar üzerine konan kâr miktarı Nazır Nail Bey döneminde yüzde yirmi- kırk oranında uygulanmış ve bu miktar kaide haline gelmişti. Kazanç sağlamak amacıyla kitaplara yüksek oranda kâr konması aksine Tabhanenin kazancını olumsuz etkilemekteydi. Yüksek fiyatlar sebebiyle sahaf esnafı baskı işini düşük maliyet ve kârla yapabilen litorafyacılarla yaptırmayı tercih etmekteydi. Nazır Recai Efendi (Ocak-Şubat 1855-Temmuz 1857) selefi Nail Bey döneminde konan bu kâr miktarının düşürülerek yüzde beş, en fazla on olarak belirlenmesi yolunda öneri getirmiştir. Nazır, bu şekilde fazla kâr ilavesinin Tabhane'nin gelirini arttırmaktan çok dışarıdaki basmacılara rağbeti arttıracığını belirtmişti. Matbaacılıktan/yayıncılıktan aslolan amacın maddi yarar sağlamak değil ilim ve maarifin yayılması olduğu görüşünü hatırlatan nazır düşük kâr oranlarıyla daha fazla kitap basılarak ilmin yayılmasına hizmet edilebileceğini ifade etmişti. Nazır Recai Efendi'nin Meclis-i Âli-i Tanzimat'a verdiği tahrir üzerine esnaf malı kitaplar üzerine ilave edilen kâr miktarı yüzde on olarak belirlendi.⁹⁰

Kitap satışında yaşanan bir diğer gelişme; sahaf esnafının taşraya götürüp sattığı kitaplardan gümrük ve ihtisab vergisi alınmaması yolundaki karardır. Bu kararın gerekçesi ise kitapları taşraya götürmek için ödenen gümrük ve ihtisab vergilerine nakliye ücretleri de eklendiğinde kitap fiyatlarının artmasıdır. Bu artış sebebiyle sahaf esnafı taşrada kitap satmak istememekte ve kitap satışlarını olumsuz etkileyen bu durum ilmin yayılmasına engel olarak görülmekteydi. Bu olumsuzlukları bertaraf etmek adına kitap üzerinden alınan bu gibi vergilerin ve taşraya gönderilen kitaplardan gümrük vergisi alınmaması kararlaştırıldı.⁹¹ Ancak bu gümrük affi sadece Tabhane-i Amire'de kitap ve saire bastıran esnaf ve sahaflar için getirilmişti. İstanbul'dan ve başka yerlerden gelecek kitaplardan gümrük vergisi alınmaya devam edilecekti.⁹² Bu kararın da Tabhane'nin kitap satışlarını arttırmaya yönelik olarak düşünüldüğü açıktır.

⁹⁰ BOA, İ.MVL 370/16264 (8 Şaban 1273)

⁹¹ Takvim-i Vekayi, 1262.2.18. sayı 297, s.3.

⁹² BOA, İ.MSM 20/466 (11 Rebiülahir 1262).

Tabhane'de satılamayıp biriken kitapların elden çıkarılarak nakde çevrilmesi için zaman zaman çözüm yolları aranmıştır. 1855'de nazır Recai Efendi'nin takriri üzerine elde kalan kitapların satılabilmesi için Maarif Meclisi'nde komisyon oluşturulmuş⁹³ depolarda biriken kitapların müzayede yoluyla elden çıkartılması yoluna gidilmiştir. Bu satış faaliyetleri içinde Evkaf Nezareti'ne bağlı kütüphanelerin de satışa çıkarılan kitaplardan birer nüsha almaları emredilmiş ve fiyat listeleri gönderilmişti.⁹⁴

---

⁹³ BOA, İ.MVL 359/15736.

⁹⁴ BOA, A. MKT. NZD 197/75 (16 Safer 1273).

SONUÇ

Personeli, binası, teknik donanımı ile ilgili tüm hazırlıkları devlet tarafından yapılan ve devletin kendi ihtiyacına yönelik olarak kurulan Takvimhane bu anlamda Mütferrika mirası olan klasik Tabhane'den ayrılmaktadır. Takvimhane Nezareti ile basın, yayın ve matbaacılık yeni bir döneme girmiş ve Takvimhane bu kavramların şekillendiği merkez olmuştur.

Bir gazete matbaası olarak hayata geçirilen Takvimhane-i Amire Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'in basımı için kurulmuştur. II. Mahmud devri yeniliklerinden biri olan Takvim-i Vekayi, ilk Türkçe gazete olması hasebiyle Türk gazeteciliğinin miladıdır. Türkçe dışında Fransızca, Ermenice, Rumca, Arapça, Farsça gibi farklı dillerde nüshaların da basıldığı Takvimhane, sadece bir matbaa değil gazeteye çıkacak olan haberlerin toplandığı, metinlerin tercüme ve tashihlerinin yapılarak yayına hazırlandığı yazı işleri dairesi olarak çalışmıştır. Takvim-i Vekayi'in resmi gazete olmasından başka öne çıkan diğer bir özelliği tarih yazımı olarak düşünülmesidir. Yayınına başlanırken bu amaca hizmet edeceği ve vakanüvislerin görevini yapacağı mukaddimede de belirtilmiş, Takvimhane nazırlığı devlet tarihçisi olan vakanüvislerden tayin edilmiştir. Takvim-i Vekayi ile vakanüvisliğin önemini kaybetmeye başladığını ve şekil değiştirerek modernleştiğini söylemek mümkündür. Gazete vasıtasıyla olayların vakanüvislerin yaptığı gibi sonradan değil güncelliğini kaybetmeden yayımlandığı düşünüldüğünde bu kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Takvim-i Vekayi'in mukaddimesinde olayları günü gününe yazacak bir gazetenin bir nevi vakanüvislik hizmeti göreceği ifade edilmiştir. Bugün Takvim-i Vekayi'nin tarihçiler için önemli bir kaynak olması, tarih yazımı amacına ulaşıldığını göstermektedir. Takvim-i Vekayi'in ilk döneminin yılsonlarında fihrist hazırlanmış olması da gazetenin tarihi bir kaynak olarak tasarlandığını gösteren diğer bir işarettir.

Tanzimatla birlikte Osmanlı bürokrasisinde yaşanan yenileşme ve merkezileşme süreci matbu/form evrak kullanımına geçişi hızlandırmıştır. Şahısların devletle ve

birbirleriyle olan her türlü malî, hukukî, mülkî işlemlerinde kullanılan evrakların yazma olarak kullanımını terk edilmiş ve evraklarda standartlaşmaya gidilmiştir. Zamanla çeşitlilik ve sayıca artan evrakların basım işini de Takvimhane Matbaası yüklenmiş ve ülkenin en uzak yerlerine burada basılan form evraklar gönderilmiştir.

Takvimhane Nezareti döneminde Osmanlı kitap yayın ve basımı adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi matbaacılık/yayıncılık kavramlarının ayrışmaya başlamasıdır. Devlet matbaası olarak faaliyet gösteren Tabhane-i Amire'de esnaf/sahaf malı olarak adlandırılan dışardan siparişe kitap basımına karar verilmesi bunun en büyük göstergesidir. Hazineye kazanç sağlama gibi maddi kaygılarla devletçe basılmayan kitapların sahaf esnafının siparişiyle basılabilmesi, kitap basımında büyük artış yaşanmasını sağlamıştır. Bu uygulamaya geçişte matbaanın kâr amaçlı çalışması fikrinin öne çıktığı, matbaanın ticari bir işletme olarak görüldüğü söylenmelidir. Ücreti karşılığı kitap bastırılardan alınan kâr miktarı oldukça yüksek tutulmuş ancak matbaa sahipleriyle rekabet edemeyen devlet matbaası kâr oranlarını düşürmek durumunda kalmıştır. Devlet matbaası ile matbaacı esnafı arasındaki bu rekabet doğal olarak kitap basımını arttıran bir unsur olmuştur. Devlet matbaasının avantaj olarak kullandığı konu ise Takvim-i Vekayi vasıtasıyla basılan ya da basılacak olan eserleri duyurabilmesidir. Bir nevi reklam hükmünde olan bu duyurularda basılan kitapların ücretleri ve satın alınabileceği yerler de ilan edildiğinden daha çok okuyucuya ulaşılabilmiştir. Yine bu dönemde kitap satışlarını olumlu yönde etkileyen bir uygulamaya geçilmiş, taşraya gidecek olan kitaplar üzerindeki gümrük vergileri kaldırılmıştır. Maddi kaygılarla alınmış olan bu kararlar birçok kitabın ülke coğrafyasının daha geniş alanlarına ulaşabildiğini ve okuyucu sayısının artmasına katkı sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Takvimhane-i Amire Nezareti 1831 yılından nezaretin ilga edilerek Takvim-i Vekayi ve matbaacılık işlerinin Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlandığı 1862'ye kadar Osmanlı Devleti'nin tüm basın/yayın/matbaacılık faaliyetlerinin yürütüldüğü kurum olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

BOA. A.AMD

BOA, A.MKT

BOA. A.MKT. MHM

BOA, .A.MKT. MVL

BOA. A. MKT. NZD

BOA. A. MKT. UM

BOA. C.HR

BOA. C.MF

BOA. C.ML

BOA. DUT

BOA. İ.DH

BOA, İ.HR

BOA. İ.MMS

BOA. İ.MSM

BOA. İ.MVL

BOA. MAD.d

BOA. ML. MSF

BOA. ML. VRD

B. Telif Eserler

- Ahmed Lütü Efendi: **Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi**, c.II-III, Aktaran: Yücel Demirel-Tamer Erdoğan, c. IV-VIII, Aktaran: Yücel Demirel, İstanbul, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Ahmet Lütü Efendi: **Vak'a-nüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi**, yay. haz.: M. Münir Aktepe, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.X, 1988.
- Afyoncu, Erhan: "İbrahim Müteferrika", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, c.XXI, ss. 324-327.
- Akyıldız, Ali: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, Eren, 1993.
- Anıkan, Zeki: "İzmir Kâğıt Fabrikası" (1843-1863) **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar**, Uluslararası Tarih Kongresi (1: 24-26 1993 Ankara) yay. haz. Hamdi Can Tuncer, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998.
- Baysal, Jale: **Jale Baysal, Müteferrika'dan I. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1968.
- Baysal, Jale: **Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar 1729-1875**, Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş II. Baskı, Haz. Hasan S. Keseroğlu- İlkim Mengülerek, İstanbul, Hiper Link, 2010.
- Berkes, Niyazi: **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, t.y.
- Beydilli, Kemal: **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane: Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1995.
- Erçin, Kamil: **Matbaacılık Bilgileri I**, Dizgi ve Cilt İşleri, İstanbul, Maarif Matbaası, 1944. Birlikte Ciltlenmiş Kamil Erçin- Hayri Zorlutuna **Matbaacılık Bilgileri II**, MF. B, İstanbul Maarif Matbaası, 1945.

- Ersoy, Osman: **XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye’de Kâğıt**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay. No: 145, 1963.
- Ersoy, Osman: **Türkiye’ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler**, Ankara, Güven Basımevi, 1959.
- Gerçek, Selim Nüzhet: **Türk Gazeteciliği**, İstanbul, İstanbul Matbuat Cemiyeti, İstanbul Devlet Matbaası 1931.
- Gerçek, Selim Nüzhet: **Türk Matbaatı**, Derl. Ali Birinci, Ankara, Gezgin Kitapevi, 2002.
- Gerçek, Selim Nüzhet: **Türk Taş Basmacılığı**, İstanbul, İstanbul Maarif Vekâleti, 1939.
- İskit, Server: **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Ankara, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, no:2, 1943.
- İskit, Server: **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası, 1939.
- Kabacalı, Alpay: **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2000.
- Koloğlu Orhan: **İlk Gazete İlk Polemik: Vekayi-i Mısriyye’nin Öyküsü ve Takvim-i Vekayi ile Tartışması**, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği 1989.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- Koloğlu, Orhan: **Takvimi Vekayi: Türk Basımında 150 Yıl 1831-1981**, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları 1, Ankara Basım Sanayi, t.y.
- Kütükoğlu, Bekir: **Vekayi’nüvis: Makaleler**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1994.
- Kut, Turgut (Haz.): **Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar**, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası, 1996.
- “Matbaa Nizamnamesidir”, **Düstur Tertib-i Evvel**, c. II, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1289, ss. 227-228.

- Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmanî: Osmanlı Ünlüleri**, yay. haz. Nuri Akbayar, c.I-VI, İstanbul, Kültür Bakanlığı ile Tarih Vakfı ortak yayını, Tarih Vakfı Yurt Yay. no: 30, 1996.
- Orhonlu, Cengiz: “Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi** c. I, no: 6 (1968), ss. 35-39.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.I-III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Sabev, Orlin: **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746): Yeniden Değerlendirme**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2006.
- Sarıyıldız, Gülden: **Sokak Yazıcıları: Osmanlılarda Arzuhaller ve Arzuhalciler**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010.
- Tuğlacı, Pars: “Osmanlı Türkiyesi’nde Ermeni Matbaacılığı ve Türk Matbaacılığına Katkısı” , **Tarih ve Toplum**, c.XV, no: 86, Şubat 1991, ss. 48-56.
- Yazıcı, Nesimi: “İlk Türkçe Gazetemiz Takvim-i Vekayi”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi İstanbul 21-25 Ağustos 1989, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, ss. 213-231.
- Yazıcı, Nesimi: “Takvim-i Vekayi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, c.XXXIX, ss. 490-492.
- Yazıcı, Nesimi: **Takvim-i Vekayi: Belgeler**, Gazi Üniversitesi Yayın No:32 Basın-Yayın Yüksekokulu Yayın no:2 Ankara 1983.
- Yılmaz, Ziya: “Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizade”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, c. XI, ss. 341-344.

EKLER

Ek 1: 29 Cemaziyelahir 1269 Tarihli Arapça Takvim-i Vekayi'in Kapağı

الشاهانية مأمورياتهم بموجب الامر الصادر فيها ومقتضى الازادة
السنية

اشوذت من اسدة السانية الشاهانية خصوص نمسين عزتو اعلم اخدي
الدفتردار السابق في حاستر ان كان فائق اخدي مدعي المسال في امه واجريت
مأمورية الموي اليه بموجب الاذن الهاميون الصادر ومقتضى الازادة السنية

ان كفضائية باب دولتو حضرة عثمان باشا شيخ المظلم النبوية وجهت ال عهدة
تاشا اخدي مدير خزينة بيت المال في الاوقف الهاميون وكفضائية باب سعادتو
عبد الطيف باشا القانظام في فارس ال عهدة عزتو سعديك من اعضاء مجلس
محاسبة المالية بموجب الكلام السنية والمواظف الشاهانية

رضت رتبة عزتو زهت اخدي الدفتردار في طرزيون ورئيس المجلس
الكبير هناك الذي حاز رتبة السانية ال مغازي الصف الاول من هذه
الرتبة الذ صكورة بالتمس دولتو ايمتو حضرة سلام باشا وال طرزيون
من عتبة الحضرة الشاهانية فشهد ملتسه بمقتضى الكلام الشاهانية
وهواظف اللوكانة السنية

وجهت رتبة امير الامرا السنية ال عهدة عزتو ابراهيم بك بزد دولتو حضرة
عثمان باشا وال خروطو المستخدم في خدمة كفضائية ابيه المشار اليه بمساعدة
اللوكانة ومقتضى المواظف السنية

رضت رتبة ثلثة عزتو خورشيد اخدي كاتب ديوان دولتو حضرة واصف باشا
مشير ادي همايون عريستان ال رتبة الثانية لرفيعة ووجهت رتبة مديريه
اصطبل الطامرة ال عهدة عزتو امين بك من قيوبي بلشيت لركب الهاميون
الشاهانية ومخبري دائرة المشار اليه بموجب المساعدة الحضرة اللوكانة
ومقتضى المساعدة الكلام السنية

وقوعان سمي

لا انفصل دولتو حضرة على رشا باشا وال رتبة من تصرف فيها وجهت لولاية
هذا اللواء ال عهدة دولتو حضرة رسم باشا الوان الينبي في لوه طرزيون
بموجب الامر الصادر الشاهاني واجريت مأموريتهم بمقتضى الازادة
السنية

لا اقتضى عزل دولتو حضرة محمد باشا متصرف لواء قره سي وجهه هذا
اللواء بعد التحول من رتبة التصرف ال رتبة القانظامية ال عهدة سعادتو
عثمان باشا القانظام في ايراق رتبة القانظامية وال القانظامية ايراق عزتو
ملك بك من اصحاب رتبة مديريه اصطبل الطامرة لدى التثب بعد الاستيذان
من عتبة الحضرة الشاهانية واجريت مأموريتهم بموجب الامر الصادر بالسيادة
ومقتضى الازادة السنية

اشوذت مأمورية سعادتو صالح باشا متصرف جاينك ال متصرف اماميه
ومأمورية سعادتو طوطن باشا القانظام سينوب ال متصرف جاينك ومأمورية
سعادتو حسين باشا المتصرف السابق في اماميه ال القانظامية سينوب من عتبة
الحضرة الشاهانية فسوعدت من محض كلام العلية تا جريت مأمورياتهم بموجب
الامر العالي الصادر فيها ومقتضى الازادة السنية

فاحولت وصرفت القانظامية موش حسب الايجاب من عهدة سعادتو اصحق
باشا وجهت ال عهدة مسروديك المدير السابق في لوقجه من زمرة قيوبي
باشية الباب الهاميون وايضا لاهزل حليم بك القانظام فيوكي ابل وجهت هذه
المأمورية ال عهدة عزتو قيوبي بك القانظام السابق في كتخته وسكذلك
لما وقع انفصال صالح اخدي القانظام في ديرالهمر وجهت هذه القانظامية
ال عهدة محمد منتهر اخدي من خواينكان الدينون الهاميون وعين ايضا
فرهادنا القانظام وعين ال عهدة مديريه قلمه وعين كامل اخدي القانظام
السابق في مديريه القانظامية عينت على وجه المبالاة فبعضا السنية
هذه المأموريات لهؤلاء المذكورين اجريت لدى الاستيذان من عتبة الحضرة

Ek 2: 20 Cemaziyelahir 1273 (1857) tarihli Matbaa Nizamnamesi

Birinci Madde: Dersaadet'te gerek litografya ve gerek hurûf ile kitap tab' etmek isteyenlerin keyfiyetleri Meclis-i Maarif ve Zabtiye marifetiyle tahkik olunduktan sonra meclis-i mezkûrdan bâ-mazbata makâm-ı âlî-i sadâret-uzmâdan istizân ile cânib-i zabtiyeden mezuniyeti hâvî yedlerinde sened-i mahsûsları olmadıkça basmahane küşâd edemeyeceklerdir.

İkinci Madde: Memalik-i mahrûsa-i hazret-i şahânenin bazı mahallinde kitap basmasını arzu edenler evvel emirde vâli-i i eyalete haber verib vâli tarafından dahi keyfiyet der-bâr-ı şevketkarâra inhâ ve kezâlik Meclis-i Maarif'te görülüp bâ-mazbata makâm-ı âlî-i sadâret-uzmâyâ arz ile istizan olunmadıkça bir harf basmaya muktedir olamayacaktır.

Üçüncü Madde: İşbu basmahanelerin tab' ve temsil edecekleri her nevi kütüb ve resâil evveleminde Dersaadet'te doğrudan doğruya ve taşralarda ise vülatı eyalet caniblerinden inhâ ile Meclis-i Maarifte görülüp mülken ve devletten bir gunâ mazarratı olmadığı tebeyyün ederek meclis-i mezkûr tarafından kezalik bâ-mazbata makâm-ı âli-i sadâret-uzmâyâ arz ile istizân olmadıkça tab' ve neşr ettirilmeyecektir.

Dördüncü Madde: Düvel-i ecnebiye teb'asından olub da memalik-i mahrûsa-i şâhânedede kitap basmak isteyenlerin evveleminde nezâret-i celîle-i hâriciyyeden ruhsatı hâvî yedlerinde senedi olmadıkça basmahane küşâdına muktedir olamayacaklardır.

Beşinci Madde: Bu makulelerin basacağı kütüb ve resâilevveleminde nezâret-i müşarun-ileyhâya ibrâz ile oradan ruhsat verilmedikçe basılamayacaktır.

Altıncı Madde: Kezalik düvel-i ecnebiye teb'asından olub da gazete tab' etmek isteyenler dahi nezâret-i celîle-i hâriciyyeden izin ve ruhsatı hâvî sened almadıkça basmahane küşâd edemeyecektir.

Yedinci Madde: Memâlik-i mahrûsada mülkçe ve devletçe muzırr olan kütüb ve resâili tab' ettirmeye cesaret eden olur ise o makulelerin basdırdıkları şeyler cânib-i zabtiyeden derhal ahz ve zabt olunacaktır.

Sekizinci Madde: Müellifine bir nevi mükâfat ve emsaline tâzıyâne şevk olmak üzere her müellif hakkında kayd-ı hayat şartıyla imtiyaz verilmesi nizam dâhilinde olmakla işbu basmahanelerde basılacak şeyler o makule imtiyazlı neviden olamayacaktır.

Dokuzuncu Madde: Bu nizâmâtın hilâfına hareket edenlerin basmahaneleri Zabtiye Nezareti ve vülât marifetiyle derhal kapattırılıb buna mütecasir olanların derece-i töhmetlerine göre Kanunnâme-i Hümayûn'da münderic ceza ile mücâzâtı icrâ olunacaktır.

Madde-i Mahsûsa

İşbu nizamnâme ilanı tarihinden altı ay kadar el-haletü hazihi mevcut olan basmahanelerin sahipleri yedinde mezuniyeti hâvî sened bulunacaktır eğer bu müddet içinde sened almayan olur ise ondan sonra sened almak istemiş olsa bile kendisine izin verilmeyecektir.

Fî 20 Cemaziyelahir sene 1273

Ek 3: 1844 Kasım-Aralık ayına ait Takvimhane-i Amire personel bilgilerini gösterir tablo. (C.MF 172/8592)

Maaş-ı çakeri (nazır)	10000
Musahhih Cemal Efendi	2000
Ruznamçeci	1250
Lütfi Efendi	1000
Mukabeleci ve Mütercim-i Arabî	1000
[Ara toplam]	15250
Musahhih-i Arabî	500
Mürettibân Neferen 4	2200
Racih Efendi	850
Müvezzi □ân	825
Ressam ve hademesi	1000
[Ara toplam]	20625
Kapu Çukadarı	550
Odacı	250
Kapucu	180
Evrak Müdürü	100
Tekaüd Emir Osman	100
[Ara toplam]	21805
Fransızca Takvim Muharriri Mösyö Rut	3000
Fransızca Mürettibleri neferen 4	1900
[Toplam]	27705